

อารมฺมณจตุกก

๑๘๑. อิทานี ยสุมา เอตํ ฌานํ
 นาม ยถา ปฏิปทา เกเทน, เอว
 อารมฺมณเกเทนปิ จตุพฺพิธํ โหติ.
 ตสุมาสฺสํ ตํ ปเกทํ ทสฺเสตฺถํ ปุน "กตเม
ธมฺมา กุสฺลา" ตีอาทิ อารทฺธํ.

ตตฺถ ปริตฺตํ ปริตฺตารมฺมณ ตีอาทิสฺว

ยํ อปฺปคฺคณํ โหติ, อฺปฺริชฺฌานสฺสํ ปจฺจโย
 ภวิตฺถํ น สกฺโกติ, อิทํ ปริตฺตํ นาม. ยํ
 ปน อวทฺธมิตฺเต สฺวปฺมตฺเต วา สรววมตฺเต
 วา อารมฺมณเ ปวตฺตํ, ตํ ปริตฺตํ, ปริตฺตํ
 อารมฺมณํ อสฺสาติ ปริตฺตารมฺมณ.

ยํ ปคฺคณํ สฺวภาวิตํ, อฺปฺริชฺฌานสฺสํ ปจฺจโย
 ภวิตฺถํ สกฺโกติ, อิทํ อปฺปมาณ นาม.
 ยํ วิปฺุเล อารมฺมณเ ปวตฺตํ, ตํ
 จฺจฺฉิปฺปมาณตฺตา อปฺปมาณํ, อปฺปมาณํ
 อารมฺมณํ อสฺสาติ อปฺปมาณารมฺมณ.

ว่าด้วยอารมณ ๔

๑๘๑. โดยที่ฌานนี้มี ๔ อย่าง แม้โดย
 ประเภทแห่งอารมณ เหมือนโดยประเภท
 แห่งปฏิปทา (ตามที่กล่าวมาแล้ว), ตั้งนั้น
 บัดนี้เพื่อจะทรงแสดงประเภทแห่งอารมณ
 (ในอันดับต่อไป) จึงทรงปรารภว่า
 "กตเม ธมฺมา กุสฺลา" เป็นต้นอีก.

คำว่า ปริตฺตํ ปริตฺตารมฺมณ เป็นต้น ใน
 มาติกา นั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้

ฌานใดที่ไม่คล่องแคล่ว (ด้วยสี่ ๕), ไม่
 สามารถเป็นปัจจัยของฌานที่สูงขึ้นไป, ฌานนี้
 ชื่อว่า ปริตตะ. ส่วนฌานที่เป็นไปในอารมณ
 ซึ่งขยายไม่ได้ ประมาณเท่ากระดิ่งหรือขัน
 ชื่อว่า ปริตตารมณ เพราะมีอารมณเล็กน้อย.

ฌานใดคล่องแคล่ว อบรมดีแล้ว, สามารถ
 เป็นปัจจัยของฌานที่สูงขึ้นไปได้, ฌานนี้ชื่อว่า
อปฺปมาณะ. ส่วนฌานที่เป็นไปในอารมณอัน
 ไพศาลย์ ชื่อว่า อปฺปมาณารมณ เพราะมี
 อารมณไม่มีประมาณโดยที่มีอารมณขยายได้.

คุณหญิง โมลี คอมนันตร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วุดตลกขณโวมิสฺสกตาย ปน โวมิสฺสกนโย อนึ่ง พึงทราบนัยที่เจือปนกันเพราะมีลักษณะ
เวทิตพฺโพ. เจือปน ตามที่กล่าวแล้ว.

อิตติ อารมฺมณฺวเสนปี จตุตฺตารอ นวกา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมวด ๙ ไว้ ๕ หมวด
วุดตลา โหนฺติ, จิตฺตคณฺนาเปตฺถ ตามแนวของอารมณ์ดังกล่าวมา, จำนวนของ
ปุริมสฺทิสสา เอวาติ. จิตในประเภทแห่งอารมณ์นี้ ก็เหมือนกับใน
ประเภทแห่งปฏิปทาข้างตนนั่นเอง.

อารมฺมณจตุกกิ.

อารมณ ๕ จบ.

อารมฺมณปฏิปทามิสฺสํ

ว่าด้วยอารมณฺ์และปฏิปทาเจือปนกัน

๑๘๖. อิทานิ อารมฺมณปฏิปทา-
มิสฺสํ โสฬสํ กุชฺชกุกกนฺยํ ทสฺสเสตฺถุ ปุณ
"กตเม ฅมฺมา กุสฺลา" ตีอาทิ อารทฺธ.

คคฺค ปจฺมนเย วุคฺคชฺฌานํ ทุกฺช-
ปฏิปทตฺตา ทนฺธาภินฺนตฺตา ปริตฺตตฺตา
ปริตฺตารมฺมณตฺตาติ จตุหิ การณฺเหหิ
หีนํ. โสฬสมนเย วุคฺคชฺฌานํ สุข-
ปฏิปทตฺตา ชิปฺปาภินฺนตฺตา อปฺปมาณตฺตา
อปฺปมาณารมฺมณตฺตาติ จตุหิ การณฺเหหิ
ปณฺีตํ. เสเสสฺสุ จุทฺทสฺสุ เอเกน, ทฺวีหิ,
ตีหิ จ การณฺเหหิ หีนปฺปณฺีตตฺตา เวทิตฺตพฺพา.

กสฺมา ปนายํ นโย เทสิโตติ ?

ฉานุปฺปตฺติการณตฺตา.

สฺมมาสมฺพุทฺธเณ หิ ปจฺวิกฺสิเณ สฺพุทฺธิ-
กชฺฌานํ จตฺกุกกนยวเสณ ปญฺจกนยวเสณ

๑๘๗. ตอไปนี้เพื่อจะทรงแสดงนัย ๑๖
เจือด้วยอารมณฺ์และปฏิปทา จึงทรงปรารภ
ว่า "กตเม ฅมฺมา กุสฺลา" เป็นต้นอีก.

บรรดานัยเหล่านั้น ฉานที่ตรัสไว้ในนัยที่หนึ่ง
ชื่อว่า หีนะ เพราะเหตุ ๔ ประการ คือ
ปฏิบัติลำบาก ๑ รู้อิโศชา ๑ ไมชำนาญ ๑
มีอารมณฺ์เล็กน้อย ๑. ฉานที่ตรัสไว้ในนัยที่
๑๖ ชื่อว่า ปณฺีตะ เพราะเหตุ ๔ อย่างคือ
ปฏิบัติสะดวก ๑ รู้อิโศเร็ว ๑ ชำนาญ ๑
มีอารมณฺ์กว้างขวาง ๑. ในนัยอีก ๑๔ นัย
พึงทราบว่าเป็นหีนะและปณฺีตะ เพราะ-
เหตุ ๑-๒-๓ อย่าง.

ถามว่า เพราะเหตุไร จึงทรงแสดง
นัยดังกล่าวนี้ไว้ ? ตอบว่า เพราะมีการ
เกิดขึ้นแห่งฉานเป็นเหตุ.

จริงอยู่ พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าทรงแสดง
สุทฺธิกฉาน(ฉานล้วน) ในปจฺวิกฺสิณ ทั้งโดย

คุณหญิง โมลี คอยันตร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จ ทสฺสึตฺ, ตถา สุตฺธิกปฏิปทา, ตถา สุตฺธิการมฺมณฺ.

จตุกนัยและปัญจกนัย, สุตฺธิกปฏิปทา(ปฏิปทา ลวน), และสุตฺธิการมฺมณฺ (การมณฺลวน) ก็เหมือนกัน.

ตตฺถ ยา เทวตา ปจฺจวิกลิณฺเณ สุตฺธิกชฺฌานํ จตุกฺกนยวเสน เทลียมานํ พุชฺฌิตฺ สกฺโกนฺตฺ, ตาสํ สปฺปายวเสน สุตฺธิกชฺฌาเน จตุกฺกนโย เทลฺโต. ยา ปญฺจกนยวเสน เทลียมานํ พุชฺฌิตฺ สกฺโกนฺตฺ, ตาสํ สปฺปายวเสน ปญฺจกนโย เทลฺโต. ยา สุตฺธิกปฏิปทาย สุตฺธิการมฺมณฺเณ จตุกฺกนยวเสน เทลียมานํ พุชฺฌิตฺ สกฺโกนฺตฺ, ตาสํ สปฺปายวเสน สุตฺธิกปฏิปทาย สุตฺธิการมฺมณฺเณ จตุกฺกนโย เทลฺโต. ยา ปญฺจกนยวเสน เทลียมานํ พุชฺฌิตฺ สกฺโกนฺตฺ, ตาสํ สปฺปายวเสน ปญฺจกนโย เทลฺโต.

บรรคานัยทั้ง ๒ ประการนั้น ทรงแสดง จตุกนัยในสุตฺธิกฌาน โดยที่เป็นสัปปายะแก่ เทวตา ที่สามารถจะรู้อุตฺธิกฌานในปจฺจวิกลิณ ซึ่งทรงแสดงโดยจตุกนัย. ทรงแสดงปัญจกนัย โดยที่เป็นสัปปายะแก่เทวตา ที่สามารถ จะรู้อุตฺธิกฌาน ในปจฺจวิกลิณซึ่งทรงแสดงโดย ปัญจกนัย. ทรงแสดงจตุกนัยในสุตฺธิกปฏิปทา และสุตฺธิการมฺมณฺ โดยที่เป็นสัปปายะแก่ เทวตา ที่สามารถจะรู้อุตฺธิกฌานซึ่งแสดง โดยจตุกนัย ในสุตฺธิกปฏิปทาและสุตฺธิการมฺมณฺ. ทรงแสดงปัญจกนัยโดยที่เป็น สัปปายะแก่เทวตา ที่สามารถจะรู้อุตฺธิกฌาน ซึ่งทรงแสดงโดยปัญจกนัย.

อิตฺติ เหฏฺฐจา ปุคฺคฺลชฺฌาสยวเสน เทลฺสนา กตา.

ตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ชื่อว่าทรงแสดง เทศนาโดยทรงคล้อยตามอัธยาศัยของบุคคล.

อรรถสาธิต. ป-ท. ๓-๖

คุณหญิง โมลี คอมนันตร์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เทสนาวิลาสปุตโต เจส ปภินน-
 ปฏิสมุภโท ทสพลจตุเวสารชชวิสหยาโณ
 รมมานัน ยายาวสรสลกขณสสุ
 สุปฏิวิหิตตตตยา รมมปณตตติกุสลตาย โย
 โย นโย ลพภติ, ตสสุ ตสสุ วเสน
 เทสนัน นียเมตุ สกโกติ. ตสฺมา อิมาย
 เทสนาวิลาสปุตตติยาปิ เตน เอสา
 ปจวิกลิเณ สุตฺธิกจตุกุกนยาทิวเสน
 เทสนา กตา.

อนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเพียบ-
 พร้อมไปด้วยการทรงแสดงธรรมได้ไพเราะ
 ทรงแตกฉานในปฏิสัมภิตา ทรงมีพระญาณ
 แกล้วกล้าเพราะทศพลญาณและจตุเวสารช-
 ญาณ ทรงสามารถที่จะกำหนดเทศนา
 โดยนัยที่เหมาะสม เพราะทรงฉลาดใน
 ธรรมัญญูติ โดยที่ทรงแทงตลอดด้วยดีซึ่ง
 ลักษณะพร้อมทั้งรส ตามที่เป็นจริงของธรรม
 ทั้งหลาย. ดังนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระ-
 องค์นั้น ชื่อว่า ทรงแสดงเทศนาโดยจตุกุกนัย
 ล้วนเป็นต้นในปฐวิกลิณ แม้เพราะทรงเพียบ-
 พร้อมไปด้วยการแสดงธรรมได้ไพเราะนี้.

ยสฺมา ปน เย เกจิ ฌานัน
 อูปาเทนฺติ นาม, น เต อารมฺมณ-
 ปฏิปทาหิ วินา อูปาเทตุ สกโกนฺติ,
 ตสฺมา นิยมโต ฌานูปุตฺตติการณตฺตา อัย
 โสฬสกุขตฺตูกนโย กถิตอ.

ก็เพราะชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง (ผู้ที่
 ไตสังฆบารมีไว้) ชื่อว่ายอมยั้งฌานให้เกิด
 ขึ้นได้, ชนเหล่านั้นเว้นอารมณ์และปฏิปทา
 เสียไม่สามารถจะให้ฌานเกิดขึ้นได้, ดังนั้น
 จึงตรัสนัย ๑๖ ดังกล่าวมา โดยที่มีการเกิด
 ขึ้นแห่งฌานเป็นเหตุอย่างแน่นอน.

เอตฺตาวตา เอโก สุตฺธิกนฺวโก,
 จตฺตาโร ปฏิปทานวกา, จตฺตาโร

เพียงที่กล่าวมานี้ เป็นอันตรัสหมวด ๘
 ไว้ ๒๕ หมวด คือ สุตฺธิกนวกะ ๑ หมวด,

คุณหญิง โมลี คอมนตร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อารัมมณนวกา, อีเม จ โสฬส นวกาติ
 ปญจวิสติ นวกา กถิตา โหนติ.
 ตตถ เอเกกสูมี นว เก จตุกกปญจกวเสน
 เทว เทว นยาติ ปญญาส นยา. ตตถ
 ปญจวิสตียา จตุกกนเยสุ สัต, ปญจกนเยสุ
 ปญจวิสัสตุนติ ปาจโต ปญจวิสาธิกานิ
 เทว ญาณจิตตัสตานิ โหนติ.
 ปญจกนเยสุ ปน จตุกกนเยสุส ปวิฏจตุตา
 อตถโต ปญจวิสาธิกเมว จิตตัสต โหติ.
 ยานิ เจตานิ ปาเจ ปญจวิสาธิกานิ เทว
 จิตตัสตานิ, เตสุ เอเกกสูส นิตุเทเส
 ธมฺมวาทุณานาทโย ตโย ตโย มหาวารา
 โหนติ, เต ปน ตตถ ตตถ นยมตตเมว
 ทสเสตวา สงฺขิตตาทิ.

ปฏิปทานวกะ ๕ หมวด, อารัมมณนวกะ ๕
 หมวด, และหมวด ๕ อีก ๑๖ หมวดเหล่านี้.
 บรรดาหมวด ๕ ๒๕ หมวดเหล่านี้
 หมวด ๕ แต่ละหมวดมีนัยฝ่ายจตุกนัย ๒๕ นัย
 และฝ่ายปญจกนัย ๒๕ นัย เพราะเหตุนี้
 จึงเป็น ๕๐ นัย. บรรดานัย ๕๐ นัยนั้น
 ๒๕ นัย นับโดยจตุกนัยได้ ๑๐๐ นัย (เอานัย
 ๒๕ ตั้งเอาตาม ๔ กุณ), นับโดยปญจกนัยได้
 ๑๒๕ นัย (เอา ๒๕ ตั้งแล้วเอา ๕ กุณ)
 ดังนั้น เมื่อว่าโดยพระบาลี (พระกัมภีร์
 ธัมมสังคณี) จึงมีจิตในฉาน ๒๒๕ ดวง.
 แต่เพราะฉานจตุกนัยรวมเข้าในฉานปญจก-
 นัยได้ จึงมีจิตเพียง ๑๒๕ ดวงโดยความ
 หมาย. บรรดาจิต ๒๒๕ ดวงในพระบาลี
 นั้น, ในนิเทศแห่งจิตแต่ละดวงมีมหาวารคือ
 ธัมมวาทุณานเป็นต้น ดวงละ ๓ มหาวาร,
 แต่ในที่นั้น ๆ ทรงย่อแสดงมหาวารแต่เพียง
 นัยเท่านั้น.

ปฐวีกสิณ.

ปฐวีกสิณ จบ.

คุณหญิงไมตรี คอมันตร์

สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๒๐๓. อิทานิ ยสุมา อาโป-
กสิณาสูปิ เอทานิ ฌานานิ อุบุชฺชุนฺติ,
ตสุมา เตสํ ทสฺสนตฺถํ ปุน "กตเม ฌมฺมา
กุสฺลา" ตีอาที อารทฺธํ.

เตสุ สพุโพ ปาพินโย จ อตุถวิภาวนา จ
จิตฺตคณฺนา จ วารสฺงฺเขโป จ ปจฺจวีกสิณ
วุตฺตนเยเนว เวทิตพุโพ. ภาวนานโย
ปุน กสิณปริกมฺมํ อาที กตฺวา สพุโพปิ
วิสุทฺธิมคฺเค^๑ ปกาสิโตเยว.

มหาสกุทฺทายิสฺสฺสฺเต จ ปน ทส กสิณานิ^๒
วุตฺตานิ. เตสุ วิญฺญาณกสิณํ อากาเส
ปวตฺตติตมหคฺคตวิญฺญาณมุปี ตตฺถ ปริกมฺมํ
กตฺวา นิพพุตฺตา วิญฺญาณญฺจายตน-
สมาปตฺติปิ โหตีติ สพุพฺปกาเรน
อารุပ္เปเตสนเมว ภชฺติ. ตสุมา อิมสฺมี
จาเน น กถิตํ.

๒๐๓. บัดนี้ ฌานที่กล่าวมานี้ย่อมเกิด
ขึ้นโตเต็มในอาโปกสิณเป็นต้น, ดังนั้นเพื่อจะ
แสดงฌานเหล่านั้น จึงทรงปรารภต่อไปอีก
ว่า "กตเม ฌมฺมา กุสฺลา" เป็นต้น.

นัยแห่งพระบาลีทั้งหมด การอธิบายความ-
หมาย จำนวนจิต และวารสํงฺเขปในฌาน
เหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่ได้อธิบายไว้ใน
ปจฺจวีกสิณ. ส่วนนัยแห่งภาวนาทั้งหมด ตั้ง
ตนแต่การบริกรรมกสิณ ได้อธิบายไว้แล้วใน
วิสุทฺธิมรรค.

ก็ในมหาสกุทฺทายิสฺสฺสฺตร ตรีสํกสิณไว ๑๐
อย่าง. บรรดากสิณเหล่านั้น มหคฺคตวิญฺญาณ
ที่ให้เข้าไปในอากาศก็ดี วิญฺญาณญฺจายตน-
สมาปตฺติที่เกิด เพราะทำบริกรรมในอากาศ
นั้นก็ ย่อมมี ดังนั้น วิญฺญาณกสิณจึงรวมเข้า
ในอรุပ္เปเตสนาโดยประการทั้งปวง. เพราะ
เหตุนี้ จึงไม่ตรีสํกสิณกสิณไว้ในที่นี้.

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๑๕๖.

^๒ ม. ม. ๑๓/๓๓๐.

อากาศกลีณติ ปน กลีณคฺขมาภู- ก็กลีณคฺขมาภูมากาศ (อากาศที่เพิกมา
 มากาศมฺปิ^๑ ตํ อารมฺมณํ กตฺวา จากกลีณ)กัถิ ๕๓^๑ที่ เป็นไปเพราะทำอากาศ
 ปวตฺตกฺขนฺธาปิ ภิกฺขุจฺฉินฺทาทิสฺสุ อณฺเฑ- นั้นให้ เป็นอารมณกัถิ อากาศที่กำหนดเอา
 ตฺรสมฺมิ คเหตุพฺพนิมิตฺตปริจฺเจทา กาสมฺปิ ในนิมิต ที่จะพึงถือเอาได้ในช่องฝาเป็นต้น
 ตํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปนฺนํ จตฺตูก- แห่งใดแห่งหนึ่งกัถิ ฌานจตฺกนฺยและปญฺจกนฺย
 ปญฺจกชฺฌานมฺปิ วุจฺจติ. ที่เกิดขึ้น เพราะทำอากาศนั้นให้ เป็นอารมณ
 กัถิ เรียกว่า อากาศกลีณ.

ตตฺถ ปุริมนโย อารูปฺเทศนํ ภชฺติ, บรรคานฺยตฺนและนฺยหลังนฺน นฺยตฺนรวมเข้า
 ปจฺฉิมนโย รูปาวจรเทศนํ. ในอรูปเทศนา, นฺยหลังรวมเข้าในรูปา-
 วจรเทศนา.

อิตฺติ มิสฺสกตฺตา อิมํ รูปาวจรเทศนํ น เพราะเหตุที่เจือปนดังกล่าวมา อากาศกลีณ
 อารุพฺหิ, ปริจฺเจทา กาสเน นิพฺพตฺตชฺฌานํ จึงไม่จัดไว้ในรูปาวจรเทศนา, แต่ฌานที่
 ปน รูปูปตฺตติยา มคฺโค โหติ, ตสฺมา ตํ เกิดในเพราะปริเฉทากาศ ย่อมเป็นมรรคา
 คเหตุพฺพ. แห่งการเข้าถึงรูปภพ, ดังนั้น จึงควรถือ
 เอาฌานนั้น.

ตสฺมิ ปน จตฺตูกปญฺจกชฺฌานเมว ฌานจตฺกนฺยและปญฺจกนฺยเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้น
 อุปฺปชฺชติ, อรูปชฺฌานํ นฺปฺปชฺชติ. กสฺมา? ในปริเฉทากาศนั้น, อรูปฌานหาเกิดขึ้นไม่.

^๑ ฉ. กลีณคฺขมาภูมากาศมฺปิ.

^๒ สี. คเหตุพฺพนิมิตฺเต.

ดร.สิริลักษณ์ - คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ อุตฺตมดํ

พระยาสุนทร เทพกิจจาร์ภ - คุณหญิงแม้น สุนทร เทพกิจจาร์ภ

นายบุญมี-นางน้อย พัวกนภทริภ

กสิณฺคฺขมาภูนฺสฺส อลาภโต.

ถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะ
ไม่ได้การเพิกกสิณ.

ตณฺหิ ปุณฺปนฺนํ อุกฺขมาภูยมาณมฺปิ
อากาสเมว โหตีตี น ตตฺถ กสิณฺคฺขมาภูนฺ
ลพฺภติ. ตสฺมา ตตฺถ อฺปนฺนํ ฌานํ
ทิกฺขจธมฺมสุขวิหาราย สมฺปวตฺตติ,^๑
อภิณฺญาปาทกํ โหติ, วิปัสฺสนาปาทกํ
โหติ, นิโรธปาทกํ น โหติ, อนุปฺพุพ-
นิโรธ ปเนตฺถ ยาว ปญฺจมชฺฌานา
ลพฺภติ, วฏฺฏปาทกํ โหติเยว.

จริงอยู่ ปรีเฉทากาศกสิณนั้นแม้จะเพิกบอยๆ
ก็ยังคงเป็นอากาศอยู่นั่นเอง ฉะนั้น ใน
ปรีเฉทากาศกสิณนั้น จึงไม่มีการเพิกกสิณ.
เพราะฉะนั้น ฌานที่เกิดขึ้นในปรีเฉทากาศ-
กสิณนั้นย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน,
เป็นบาทแห่งอภิญา, เป็นบาทแห่งวิปัสสนา,
แต่ไม่เป็นบาทแห่งนิโรธ, ก็การดับโดย
ลำดับในรูปาวจรณานี้ ย่อมเป็นเหตุของ
วิฏฺฏะจนถึงปัญฺจมชฺฌาน.

ยถา เจตํ, เอวํ ปุริมกสิณฺเส
อฺปนฺนชฺฌานานิปี. นิโรธปาทกภาโว
ปเนตฺถ วิเสโส. เสสเมตฺถ อากาส-
กสิณฺเย ยํ วตฺตพฺพํ ลียา, ตํ สพฺพํ
วิสุทฺธิมคฺเค^๒ วุตฺตเมว.

ฌานนี้ฉันทิด, แม้ฌานที่เกิดในกสิณต้น ๆ ก็
ฉันทันั้น. แปรลกกันแต่ในกสิณต้น ๆ เป็นบาท
แห่งนิโรธ. ในอธิการแห่งรูปาวจรณานี้
คำที่ควรจะกล่าวในอากาศกสิณ นอกไปจาก
นี้, ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วในวิสุทฺธิมรรค
ทั้งหมด.

^๑ ฉ. ล้วตตติ.

^๒ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๒๓.

"เอโกปี หุตุวา พหุธา โหตี" ติ-
 อาทินย^๑ ปน อิติวิภูพพ^๒ อิจฺจนฺเตน
 ปุริเมสุ อฏฺจสุ กสิเณสุ อฏฺจ สฺมาปตฺติโย
 นิพฺพตฺเตตฺวา กสิณานุโลมโต, กสิณ-
 ปฏฺวิโลมโต, กสิณานุโลมปฏฺวิโลมโต,
 ฌานานุโลมโต, ฌานปฏฺวิโลมโต,
 ฌานานุโลมปฏฺวิโลมโต, ฌานุกุณฺติกโต,
 กสิณุกุณฺติกโต, ฌานกสิณุกุณฺติกโต,
 อํคฺสงฺกุณฺติกโต, อารมฺมณฺสงฺกุณฺติกโต,
 อํคฺการมฺมณฺสงฺกุณฺติกโต, อํคววตฺถานโต,
 อารมฺมณฺวตฺถานโตติ อิเมหิ จุทฺทสฺหิ
 อากาเรหิ จิตฺตํ ปรีทเมตพฺพํ.

เตสํ วิตุถารกถา วิสุทฺธิมคฺเค^๓
 วุตฺตาเยว.

ส่วนผู้ปรารถนาอิทธิต่าง ๆ เป็นต้นว่า
 "แมคนเดียวก็ทำเป็นหลายคนได้" พึงทำให้
 เกิดสมบัติ ๘ ในกสิณ ๘ ตน ๆ แล้ว พึงฝึก
 จิตด้วยอาการ ๑๔ อย่าง เหล่านี้ คือ
 ๑. อนุโลมตามกสิณ, ๒. ทวนลำดับกสิณ,
 ๓. อนุโลมและทวนลำดับกสิณ, ๔. อนุโลม
 ตามฌาน, ๕. ทวนลำดับฌาน, ๖. อนุโลม
 และทวนลำดับฌาน, ๗. ข้ามฌาน, ๘. ข้าม
 กสิณ, ๙. ข้ามฌานข้ามกสิณ, ๑๐. ก้าวไป
 ตามองค์ฌาน, ๑๑. ก้าวไปตามอารมณ์,
 ๑๒. ก้าวไปตามองค์ฌาน และอารมณ์,
 ๑๓. กำหนดองค์ฌาน, ๑๔. กำหนดอารมณ์.

การกล่าวอาการเหล่านั้นโดยพิสดาร ข้าพ-
 เจา ได้กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคทั้ง
 นั้น.

^๑ ที. ส. ๔/๑๐๓, ข. ป. ๓๑/๕๔๒.
^๒ ฉ. วิภูพพ.
^๓ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๔๘.

ดร.สิริลักษณ์ - คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ อุตฺตม
 พระยาสุนทร เทพกิจจาร์ภ - คุณหญิงแม้น สุนทร เทพกิจจาร์ภ
 นายบุญมี-นางน้อย พัวกนกศิริญ

เอวํ ปน จุทฺทสฺหิ อากาเรหิ จิตฺตํ
อปฺริทเมตฺวา ปุพฺเพ อภาวิตภาวโน
อาทิกมฺมิโก โยคาวจโร อิทฺธิวิกุพฺพํ
สมฺปาเทสฺสตีติ เนตํ จานํ วิชฺชติ.

อาทิกมฺมิกสฺส หิ กสิณปริกมฺมมฺปิ ภาโร,
สฺเตสฺส สหฺสฺเสสฺส วา เอโกว สกฺโกติ.

กตฺตกสิณปริกมฺมสฺส นิมิตฺตูปฺบาทนํ ภาโร,
สฺเตสฺส สหฺสฺเสสฺส วา เอโกว สกฺโกติ.

อุปฺปนฺเน นิมิตฺเต ตํ วทฺเมตฺวา
อุปฺปนาธิกโม ภาโร, สฺเตสฺส สหฺสฺเสสฺส
วา เอโกว สกฺโกติ.

อธิตฺตอุปฺปนฺนสฺสาปิ จุทฺทสฺหากาเรหิ จิตฺต-
ปฺริทมนํ ภาโร, สฺเตสฺส สหฺสฺเสสฺส วา
เอโกว สกฺโกติ.

ส่วนพระโยคาวจรผู้เริ่มปฏิบัติ ไม่เคย
ได้เจริญภาวนามาก่อน ไม่ฝึกจิตด้วยอาการ
๑๔ ประการตั้งกล่าวนั้น จักให้สำเร็จการ
แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ย่อมเป็นไปได้.

จริงอยู่ สำหรับพระโยคาวจรผู้เริ่มปฏิบัติ
แม้การบริกรรมกสิณก็ย่อมเป็นภาระ (หาได้
ยาก), ในรอยองค์หรือพ้องค์ จะสามารถ
สักองค์เดียวเท่านั้น.

พระโยคาวจร ที่ได้กระทำการบริกรรมกสิณ
แล้ว การที่จะทำนิมิตให้เกิดก็เป็นภาระ,
ในรอยองค์หรือพ้องค์ จะสามารถสักองค์
เดียวเท่านั้น.

เมื่อนิมิตเกิดแล้ว การที่จะขยายนิมิตนั้นแล้ว
บรรลุอุปฺปนาก็เป็นภาระ, ในรอยองค์หรือ
พ้องค์จะสามารถสักองค์เดียวเท่านั้น.

แม้ท่านที่บรรลุอุปฺปนาแล้ว การฝึกจิตด้วย
อาการ ๑๔ อย่างก็เป็นภาระ, ในรอย
องค์หรือพ้องค์ จะสามารถสักองค์เดียว
เท่านั้น.

ดร.สิริลักษณ์ - คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ อุทิศแด่
พระยาสุนทร เทพกิจจาร์ภัก - คุณหญิงแมน สุนทร เทพกิจจาร์ภัก
นายบุญมี-นางน้อย พัวกนกศิริธัญ

จุทฺทสฺหิ อากาเรหิ ปริทมิทจิตฺตสุสาปิ แมทานที่ใดฝึกจิตด้วยอาการ ๑๕ อย่างแล้ว
อิทฺธิวิกุพฺพนุนนาม ภาโร, สเตสุ การจะแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ก็เป็นภาระ, ใน
สทฺสุเสสุ วา เอโกว สกฺโกติ. ร้อยองค์หรือพันองค์ จะสามารถก็สักองค์
เดียวเท่านั้น.

วิกุพฺพนุปฺตฺตสุสาปิ ชิปฺปนินฺสนฺติภาโว แมทานที่แสดงฤทธิ์ได้ การที่จะเข้าฌานได้
นาม ภาโร, สเตสุ สทฺสุเสสุ วา ฉับพลันก็เป็นภาระ, ในร้อยองค์หรือพันองค์
เอโกว ชิปฺปนินฺสนฺติ โหติ. เณรมุพฺตฺตเล จะเข้าฌานได้ฉับพลันก็สักองค์เดียวเท่านั้น
มหาโรหณคฺคตฺตเถรสฺส คิลานุปฺภูจัน เช่น พระรักขิตเถระ บวชได้ ๘ พรรษา
อาคเตสุ ตีสฺมตฺเตสุ อิทฺธิมนฺตสทฺสุเสสุ ในหมุ่ทานผู้มีฤทธิ์ประมาณ ๓๐,๐๐๐ องค์
อุปฺสมฺปทาย อญฺจวสุสิโก รักขิตเถโร ที่มาปฏิบัติพระมหาโรหณคฺคตฺตเถระผู้อาพาธ
วีย. สพฺพิ วตฺถุ วิสุทฺธิมคฺเค ในเณรมุพฺตฺตวิหาร. เรื่องทั้งหมดข้าพเจ้า
ได้กล่าวไว้อย่างพิสดารใน วิสุทฺธิมรรค.

กสิณกถา.

กสิณกถา จบ.

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๒๐๐.

อภิญญาตนกถา

๒๐๔. เอวํ อฏฺฐสฺส กสิณฺเสสฺส
 รูปาวจรกุสลํ นิตฺทิสิตฺตวา อิทานิ ยสฺมา
 สฺมาเนปิ อารมฺมณฺเฏ ภาวนา
 อสฺมานตฺตา^๑ อิมฺเสสฺส อฏฺฐสฺส กสิณฺเสสฺส
 อณฺณมฺปิ อภิญญาตนสงฺฆาตํ รูปาวจรกุสลํ
 ปวตฺตติ, ตสฺมา ตํ ทสฺเสตฺถ ปุน "กตเม
 ฐมฺมา กุสลํ" ตีอาทิ อารทฺธํ.

ตตฺถ อชฺฉตฺตํ อรุปลสฺสณฺณิ อลาภิตาย
 วา อนตฺถิกตาย วา อชฺฉตฺตกรูเป^๒
 ปริกมฺมสฺสณฺณาวิริทิต.

พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี พหิทฺธา อฏฺฐสฺส
 กสิณฺเสสฺส กตปริกมฺมตาย ปริกมฺมวเสน
 เจว อปฺปนาวเสน จ ตานิ พหิทฺธา
 อฏฺฐสฺส กสิณฺเสสฺส รูปานิ ปสฺสตี.

อภิญญาตนกถา

๒๐๔. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแสดง
 รูปาวจรกุศลในกสิณ ๘ อย่างนี้แล้ว บัดนี้
 เพราะเหตุที่รูปาวจรกุศล กล่าวคือ อภิญญา-
 ยตนะ แม่นักเป็นไปในกสิณ ๘ เหล่านี้ได้
 เพราะแม่เมื่อมีอารมณ์รูปาวจรกุศล คือ อภิญญา-
 ยตนะก็ไม่มีในภาวนา, ฉะนั้นเพื่อจะทรง
 แสดงรูปาวจรกุศลนั้น จึงทรงเริ่มคำเป็นต้น
 ว่า "กตเม ฐมฺมา กุสลํ" ซ้ำอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น ชื่อว่า อชฺฉตฺตํ อรุปลสฺสณฺณิ
 มีความว่า เว้นบริกรรมสัญญาในอชฺฉตฺตกรูปล
 เพราะไม่ได้อชฺฉตฺตกรูปล หรือเพราะอชฺฉตฺตกรูปล
 ไม่มี.

ชื่อว่า พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี มีความว่า
 ย่อมเห็นรูปภายนอกเหล่านั้นในกสิณ ๘ ด้วย
 สามารถบริกรรม และด้วยสามารถอัปปนา
 เพราะได้กระทำบริกรรมในกสิณ ๘ ในภาย
 นอก.

^๑ ฉ. อสมานํ, สี. อสมานตาย.

^๒ ฉ. อชฺฉตฺตกรูเป.

ปริตตานีติ อวทิมิตานิ. ตานิ อภิภูยยาติ ขวาทานิ ไคแก มีอารมณ์ขยายไม่ได้.
 ยถา นาม สมฺปนฺนคหณิกโก กญฺจจุมตฺตํ ขวาทานิ อภิภูยย มีควาว่า บุคคลผู้ยิ่ง
 ภตฺตํ ลภิตฺวา "กิเมตฺถ ญฺชิตฺพฺพํ อตฺถิ"ติ ขวญาณ มีญาณแก้วกลา คิดว่า "จะมี
 สงฺกขฺมิตฺวา เอกกพฺพเมว กโรติ, ประโยชน์อันใดที่จะเข้าสมบัติในอารมณ์อัน
 เอวเมว ฌาณุตฺตริโก ปุคฺคโล วิสทฺหาโณ ขยายไม่ได้นี้, รูปธรรมนี้จึงไม่ใช่หน้าที่ของ
 "กิเมตฺถ ปริตฺตเก อารมฺมเณ เรา" ทั้งนี้ จึงเว้นรูปเหล่านี้เสียแล้วเข้า
 สฺมาปชฺชิตฺพฺพํ อตฺถิ, นาย มม ภาโร"ติ สมาบัติ, คือทำอุปนาสมาธิให้บังเกิดขึ้นใน
 ตานิ รูปานิ อภิภวิตฺวา สฺมาปชฺชติ, สห ปริตตารมณนี้พร้อมกับให้มันเกิดขึ้น, เหมือน
 นิमितฺตูปฺปาเทเนเวตฺถ อปฺปนํ นิพฺพตฺเตตฺตีติ กับบุคคลผู้จะบริโภคอาหาร ไคขาวมาเพียง
 อตฺถโถ. ทัพพหนึ่งก็คิดว่า "จะบริโภคอย่างไร" แล้ว
 รวมมาทำเป็นคำเดียว ฉะนั้น.

"ชานามิ ปสฺสามิ"ติ อิมินา ปนสฺส ขวาทานิ "ชานามิ ปสฺสามิ" (เรา
 ปุพฺพภาโค กถิตฺ, อาคมฺภจกถาสฺ ปน เราเห็น) นี้ ตรีศหมายถึงถึงส่วนเบื้องต้นของ
 วุตฺตํ "อิมินา ปนสฺส อาโกโค กถิตฺ, ฌานนั้น, แต่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถานิกาย
 โส จ โย สฺมาปตฺติโต วุญฺจิตสฺส, น อนฺวว่า "ช่วยคำว่า ชานามิ ปสฺสามิ นี้ ท่าน
 อนฺโตสฺมาปตฺติยนฺ"ติ? กล่าวถึงความผูกใจ ของพระโยคาวจรนั้น,
 แต่ความผูกใจนั้น ย่อมมีแก่ผู้ออกจากสมาบัติ
 แล้ว, ห้ามมีแก่ผู้อยู่ในสมาบัติไม่".

๑ มโนรทปุรณี. ๓/๓๐๖-๓๐๗.

ดร.สิริลักษณ์ - คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ อุทิศแด่
 พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์-คุณหญิงแม้น สุนทรเทพกิจจารักษ์
 นายบุญมี-นางน้อย พัวกนกศิริธู

อรรถสาธิต. ป-ท. ๓-๑

อุปฺปมาณานีติ วชฺฌิตฺตูปฺปมาณานี.

ชื่อว่า อุปฺปมาณานี ไต่แก มีอารมณ์

อภิญญาชาติ เอตฺถ ปน ยถา จ มหคฺขมโส
ปุริโส เอกิ ภาตฺตวชฺฌิตกั ลมิตฺวา "อณฺเฑปี
โหตุ, อณฺเฑปี โหตุ, กิเมสา^๑ มยฺหิ
กริสฺสตี"ติ ตํ น มหนฺตโต ปสฺสตี,
เอว เมว ฌาณุตฺตโรโก ปุคฺคโล วิสทฺธาโณ
"กิเมตฺถ สฺมาปชฺชิตพฺพ, น อิทํ อุปฺปมาณํ,
น มยฺหิ จิตฺเตกคฺคตากรณเ ภาโร
อตุถี"ติ ตานี อภิกฺวิทฺวา สฺมาปชฺชตี,
สท นิมิตฺตูปฺปาเทเนเวตฺถ อุปฺปนํ
นิพฺพตฺเตตีติ อตุโถ.

ซึ่งมีประมาณกว้างขวาง. ในชื่อว่า อภิญญา
นี้ มีความว่า บุคคลผู้ยิ่งด้วยญาณ มีญาณ
แล้วกล่า คิดว่า "จะมีประโยชน์อะไร ที่
เราจะเข้ารูปฌานนี้, รูปฌานนี้มีใช้
มีอารมณ์กว้างขวาง, การกระทำจิตให้
แน่วแน่หาใช้หน้าที่ของเราไม่" ดังนี้ แล้ว
ก็เว้นอารมณ์เหล่านั้นเสีย เข้าสมาบัติ, คือ
ยังอุปฺปนาสมาธิให้เกิดขึ้นในรูปฌานนี้พร้อม
กับให้จิตเกิดขึ้นเช่นเดียวกัน, เหมือนกับ
คนที่กินจุ ไต่ข้าวที่เขาอคให้ส่วนหนึ่งก็คิดว่า
"ส่วนอื่น ๆ ยังมีอีก, ฉะนั้น ข้าวส่วนหนึ่งนี้
จักทำประโยชน์อะไรให้เราได้" ดังนี้ จึง
ไม่เห็นข้าวส่วนหนึ่งนั้นว่ามาก.

ปริตฺตํ ปริตฺตารมฺมณํ อุปฺปมาณํ

ในคำว่า ปริตฺตํ ปริตฺตารมฺมณํ

ปริตฺตารมฺมณนฺติ อธิ "ปริตฺตานี"ติ

อุปฺปมาณํ ปริตฺตารมฺมณํ นี้ มิได้ตรงหมาย

^๑ ฉ. อณฺเฑปี โหตุ.
^๒ ก. กิ เอโก.
^๓ ฉ. ฌาณุตฺตโร.

ดร.สิริลักษณ์ - คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ อุทิศแด่
พระยาสุนทร เทพกิจจาร์กษ-คุณหญิงแม้น สุนทร เทพกิจจาร์กษ
นายบุญมี-นางน้อย ห่วงนภศิริ

อากาศตฤตา อปุปมาณารมมณตา น กหิตา,
หุติยนเย จ ปรโต "อปุปมาณานี"ติ
อากาศตฤตา ปริตตารมมณตา.

เอาว่า อรูปณานมีอารมณ์หาประมาณมิได้
เพราะไคตรัสมาแล้วว่า "ปริตตานิ" ส่วน
ในนัยที่ ๒ ไม่ตรงหมายเอาว่า อรูปณานนั้นมี
อารมณ์ไม่กว้างขวาง เพราะไคตรัสไวข้าง
หน้าแล้วว่า "อปุปมาณานี".

อฏฺฐกถายํ ปน วุตฺตํ "อิมสฺมี ปน จาเน
จตฺตาริ จตฺตาริ อารมฺมณานิ อคฺคเหตุวา
เทว เทวเยว จ กหิตานิ, กิการณา ?
จตุสฺสุ หิ กหิตสฺสุ เทสนา โสฬสฺสกุขตฺตูกา
โหติ, สตฺถาราจ เหมจฺจา โสฬสฺสกุขตฺตูกา
เทสนา กิลฺมชฺมุหิ ติเล ปตฺถรณฺเตน
วีย วิตฺถารโต กถิตา, ตสฺส อิมสฺมี
จาเน อฏฺฐกฺขตฺตูกํ เทสนํ กาทุ
อชฺฌาสโย, ตสฺมา เทว เทวเยว
กหิตานีติ เวทิตพฺพานี"ติ.

แต่ในอรรถกถากล่าวไว้ว่า "แต่ในที่นี้ไม่
หมายเอาอารมณ์อย่างละ ๔ แต่ตรงหมาย
เอาเพียงอย่างละ ๒ เท่านั้น, เพราะเหตุ
ไร? เพราะเมื่อหมายเอาอารมณ์อย่างละ ๔
เทศนาก็จะเป็น ๑๖ ครั้ง, และพระศาสดา
ก็ตรัสเทศนา ๑๖ ครั้งไวข้างต้นโดยพิสดาร
เหมือนหว่านเมล็ดงา ลงบนเลื่อลำแพน, พระ
พุทธองค์มีอัครยาคัยจะแสดงเทศนาเพียง ๘
ครั้งในที่นี้, เพราะฉะนั้น ฟังทราบว่าตรง
หมายเอาอารมณ์อย่างละ ๒ เท่านั้น".

สฺวณฺณทพฺพณฺณานีติ ปริสฺสุทฺธาปริสฺสุทฺธ-
วณฺณานิ. ปริสฺสุทฺธานิ หิ นีลาทีน
สฺวณฺณานิ, อปริสฺสุทฺธานิ จ ทพฺพณฺณานีติ
อิธ อธิปฺเปตานิ.

คำว่า สฺวณฺณทพฺพณฺณานิ คือมีสี่บริสุทธ์
และไม่บริสุทธ์. ทวยว่า อารมณ์มีสี่เขียว
เป็นต้น ที่บริสุทธ์ทรงประสงค์เอาว่า สี่ดี,
ส่วนอารมณ์ที่มีสี่ไม่บริสุทธ์ ทรงประสงค์เอา
ว่าสี่ไม่ดีในที่นี้.

พันตำรวจตรีประเวช เจริญลาภ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อากมฏจกถาสู ปน "สุวณฺณานิ วา โทหนฺตุ
ทุพฺพณฺณานิ วา, ปริตฺตอปฺปมาณฺว เสเนว
อิมานิ อภิกายตฺตานานิ เทสิตานี"^๑ วุตฺตํ.

ส่วนในอรรถกถานิกายอื่น ท่านกล่าวไว้ว่า
"อารมณ์มีสี่หรือไม่ก็ก็ตาม, แต่ในที่นี้ทรง
แสดงถึงอภิกายตนะเหล่านี้ ด้วยอำนาจที่มี
อารมณ์ไม่กว้างขวาง และกว้างขวาง
เท่านั้น".

อิมิสฺสุ ปน จตฺตฺสฺส ปริตฺตํ วิตกฺกจฺริตฺตฺส
วเสณ อากตฺ, อปฺปมาณฺ โมหจฺริตฺตฺส
วเสณ. สุวณฺณํ โทสจฺริตฺตฺส วเสณ,
ทุพฺพณฺณํ รากจฺริตฺตฺส วเสณ.

อนึ่ง ในอภิกายตนะ ๔ อย่างเหล่านี้ อภิกายตนะ ที่มีอารมณ์ไม่กว้างขวางเหมาะแก่บุคคลวิตกจริต, ที่มีอารมณ์กว้างขวางเหมาะแก่บุคคลโมหจริต. ที่มีสี่ดีเหมาะแก่บุคคลโทสจริต, ที่มีสี่ไม่ดีเหมาะแก่บุคคลรากจริต.

เอเตสฺสทฺธิ เอตานิ สปฺปายานิ, สา จ
เนสฺส สปฺปายตา วิตุถารโต วิสุทฺธิมคฺเค^๒
จฺรียนิทฺเตเส วุตฺตา.

ความจริง อารมณ์เหล่านี้เป็นสัพปาเยสำหรับบุคคลนั้น ๆ, อนึ่ง ความที่อารมณ์เหล่านั้น เป็นสัพปาเยสำหรับบุคคลเหล่านั้น ไต่กล่าวไว้แล้วโดยพิสดาร ในตอนที่ว่าด้วย จริตในกัมมวิสุทธีมรรค.

กสฺมา ปน ยถา สุตฺตฺนฺเต
"อชฺชุตฺตํ รูปสณฺณี เอโก พหิทฺธา รูปานิ

ก็เพราะเหตุไร ในอภิธรรมนี้จึงตรัส
ความที่บุคคลมีความสำคัญในรูปภายใน ว่า

^๑ มโนรตปุรณี. ๓/๓๐๖.
^๒ วิสุทธีมคค. ๑/๑๒๗.

ปลัสติ ปริตฺตานี^๑ติอาทิ วุตฺตํ, เอวํ เป็นรูป ในอภิกายตนะแมตัง ๕ ไม่ตรัส
 อวตฺวา อิธ จตุสฺสปี อภิกายตเนสุ อชฺฌตฺตํ เหมือนที่ตรัสไว้ในสุตตันตะ เป็นต้นว่า
 อรูปสณฺณิตาว วุตฺตาคฺติ ? อชฺฌตฺตรูปานํ "บุคคลหนึ่งมีความสำคัญในรูปกายภายในว่า
 อนภิกาวนียโต. ตตฺถ วา หิ อิธ วา เป็นรูป ย่อมเห็นรูปภายนอกว่ามีอารมณ์ไม่
 ("พหิทฺธารูปานํ ปลัสติ ปริตฺตานี^๑ติอาทิ กว้างขวาง" ? ที่ไม่ตรัสไว้ ก็เพราะ
 วุตฺตํ)^๒ พหิทฺธารูปาเนว อภิกาวิตฺตพฺพานิ. ครอบคลุมไปถึงรูปภายในไม่ได้. เพราะใน
 ตสฺมา ตานิ นิยมโต วุตฺตพฺพานีติ สุตตันตะนั้น หรือในอภิธรรมนี้ (ตรัสคำ
 ตตฺราราปี อิธำปี วุตฺตานิ. เป็นต้นว่า "ย่อมเห็นรูปภายนอกว่ามีอารมณ์
 ไม่กว้างขวาง" ดังนี้). รูปภายนอกนั้นแล
 พระโยคาวจรพึงครอบคลุมได้. เพราะฉะนั้น
 รูปภายนอกเหล่านั้นจึงควรกล่าวถึงโดยแน-
 นอน พระองค์จึงตรัสรูปภายนอกเหล่านั้นไว้
 ทั้งในพระสูตรนั้นและอภิธรรมนี้.

"อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ^๓ติ อิทํ ปน สตฺถุ ส่วนคำว่า "อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ" นี้ เป็น
 เทสนาวิลาสมตฺตเมว. อयํ ตาว จตุสฺส เพียงความเอ็งกรายแห่งการเทศนา ของ
 อภิกายตเนสุ อนุปฺพุพฺพทวณฺณนา^๓ สุตฺติก- พระศาสดาเท่านั้น. นี่เป็นการพรรณนาตาม

ส่วนคำว่า "อชฺฌตฺตํ อรูปสณฺณิ" นี้ เป็น เพียงความเอ็งกรายแห่งการเทศนา ของ พระศาสดาเท่านั้น. นี่เป็นการพรรณนาตาม

^๑ ที. มหา. ๑๐/๑๒๘, ม. ม. ๑๓/๓๒๘,
 อญ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๑๔.
^๒ ฉ. (...) เอตฺถนฺตเร จิตฺปาโล น
 ทิสฺสติ.
^๓ ฉ. อนุปฺพุพฺพทวณฺณนา.

พันตำรวจตรีประเวช เจริญลาภ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิมุสาลิน.บ-ท.๓-๑

นเย ปฏิปทา เกโท ปเนตถ ปจวีกสิเณ ลำดับบทในอภิกายณะ ๕. ส่วนความ
 วุตตนเยเนว เอเกกสูมี อภิกายตเน แตกต่างแห่งปฏิปทาในสุทธิกนัย พึงทราบใน
 เวทิตพโพ. อภิกายณะแต่ละอย่างในบรรดาอภิกายณะ
 ทั้ง ๕ โดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในปฐวีกสิณ.

เกวลี หิ เอตถ อารมมณจตุกกั โหติ, ความจริงมีความต่างกันเพียงเท่านั้นว่า ใน
 อธิ อารมมณทุกั โหติ, โสฬสกุขตตุกกุจ พระสูตรนั้น มีอรรถ ๕, ในอภิศรรมนี้
 อฏฺจกุขตตุกกุจ. เสสั ตาทิสเมว. มีอรรถ ๒, และในพระสูตรนั้นทรงแสดง
 ไว้ ๑๖ ครั้ง ในอภิศรรมนี้ทรงแสดงไว้
 ๘ ครั้ง. ขอความที่เหลือเหมือนกันทั้งนั้น.

เอวเมตถ เอเกกสูมี อภิกายตเน เอโก บรรดาอภิกายณะ ๕ นี้ ในอภิกายณะ
 สุทธิกนวกโก, จตุตาโร ปฏิปทานวกา, แต่ละอย่างมีนวกะ ๑๕ หมวด คือ สุทธิ-
 เทว อารมมณนวกา, อารมมณปฏิปทา- นวกะ ๑, ปฏิปทานวกะ ๕, อารมมณ-
 มิสฺสกา^๑ อฏฺจ นวกาติ ปณฺณรสนวกา นวกะ ๒, นวกะที่มีอรรถกับปฏิปทาเจือกัน
 จตุสุปี อภิกายตเนสุ สมสฺสุจिनวกา มี ๘ หมวด พึงทราบว่าในอภิกายณะทั้ง ๕
 เวทิตพพา. มีนวกะ ๖๐ หมวดถ้วน.

๒๔๖. ปญฺจมาภิกายตนาที่สุ นีลานีติ ๒๔๖. ในอภิกายณะทั้งหลายมี
 สัพพสงฺคาหิกวเสน วุตต. นีลวณฺณานีติ อภิกายณะที่ ๕ เป็นต้น บทว่า นีลานิ
 วณฺณวเสน. นีลนิตฺสฺสนานีติ นิตฺสฺสนวเสน. ทรัสฺสไวโดยรวมอภิกายณะทุกอย่าง. บทว่า

^๑ ฉ. อารมมณ...มิสฺสเก.

อปฏฌายมานวิวารานี อสมภินุนวณณานี
เอกนีลาเนว หุตฺวา ทิสฺสนฺตีสฺตี วุตฺตํ
โทคิ.

นีลวณณานี ตรีสฺสไวโดยมุ่งถึงสี. คำว่า
นีลนิตสสนานี ตรีสฺสไวโดยที่มองเห็น. อธิบาย
ว่า สีที่ไม่ปรากฏของว่าง ไม่มีสีอื่นเจือปน
ยอมปรากฏเป็นสีเขียวล้วน.

นีลนิภาสานี อิทํ ปน โภภาสนวเสน
วุตฺตํ, นีโลภาสานี นีลปฺปภายุตฺตานีติ
อตุโถ. เอเตน เนสํ สุวิสุทฺธํ ทสฺเสตี.
สุวิสุทฺธวณฺณวเสเนว หิ อิมานี จตฺตาริ
อภิกายตนานี วุตฺตานี. ปีตานี อิทิสฺสปี
อิมินาว นเยน อตุโถ เวทิตฺพุโพ.

ส่วนบทว่า นีลนิภาสานี นี้ ตรีสฺสไวโดยมุ่งถึง
แสง, คือมีแสงเขียวประกอบด้วยรัศมีเขียว.
ด้วยคำนี้ พระองค์ทรงแสดงว่าอภิกายตนะ
เหล่านั้นบริสุทธิ์สะอาด. ดังนั้น จึงตรีส
อภิกายตนะ ๔ อย่างนี้ โดยมุ่งถึงสีบริสุทธิ์
สะอาด. อนึ่ง แมบทว่า ปีตานี เป็นต้น
ก็พึงทราบใจความโดยนัยนี้.

"นีลกสิณํ อุกฺกณฺหนฺโต นีลสฺมี นิमितฺตํ
คณฺหาตี, ปุปฺปสฺมี วา วตฺถสฺมี^๒ วา
วณฺณธาตุยา วา" อิทาทิกํ ปเนตฺถ
กสิณกรณฺญจ ปริกมฺมญฺจ อปฺปนาวิธานญฺจ
สพฺพํ วิสุทฺธิมคฺเค^๓ วิตฺถารโต วุตฺตเมว.

ก็ในนีกสิณนี้ วิธีทำดวงกสิณ วิธีบริกรรม
และอัปปนาวิธีทั้งหมดเป็นต้นว่า "ผู้จะเจริญ
นีกสิณยอมกำหนดคณิมิตในสีเขียว, จะเป็น
ดอกไม้ หรือพัสดุ หรือธาคูที่มีสีก็ตาม" ดังนั้น
ทั้งหมดได้กล่าวไว้โดยพิสดารในคัมภีร์วิสุทฺธิ-
มรรคแล้ว.

^๑ ฉ. นีลกสิณ. ^๒ ฉ. วตฺถสฺมี.
^๓ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๒๐.

อภิสฺสาธิน. ป-ท. ๓-๑

ยถา จ ปฐวีกลีเณ, เอวมิธ เอเกกส์มี อภิภายตนะแต่ละอย่าง ในอภิภายตนะนี้พึง
 อภิภายตนะว ปญจวีสติ ปญจวีสติ นวกา ทราบว่ามีนวกะอย่างละ ๒๕ เหมือนใน
 เวทิตพพา. ปฐวีกลีณ.

อภิภายตนกกถา.

อภิภายตนกกถา จบ.

วิโมกขกถา

วิโมกขกถา

๒๔๘. อิทานิ ยสฺมา อิทํ
 รูปาวจรกุสลํ นาม น เกวลํ อารมฺมณ-
 สงฺขาทานํ อายตนาณํ อภิภวนโต
 อภิภายตนวเสเนว อุปฺปชฺชติ, อถ โข
 วิโมกฺขวเสนปิ อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา ตมฺปิ
 นยํ ทสฺเสตฺถํ ปุณ "กตเม ฐมฺมา
กุสฺลา"ติอาที อารทฺธํ.

เกณฺณูเจเน ปน วิโมกฺโข-
 เวทิตพฺโพติ ? อธิมุจฺจนฺณูเจเน.

โก อยํ อธิมุจฺจนฺณูโจ นาม ? ปจฺจนี้ก-
 ฐมฺเมหิ จ สฺกุสุ วิมุจฺจนฺณูโจ, อารมฺมณ
 จ อภิตฺตวเสเน สฺกุสุ วิมุจฺจนฺณูโจ,
 ปิตฺตองฺเก วิสฺสฏฺฐจฺจกปจฺจจฺจคฺคสฺส ทารกสฺส
 สยนํ วิย อนิคฺคหิตภาเวเน นิราสงฺกตาย
 อารมฺมณเ ปวตฺตตีติ^๑ วุตฺตํ โหติ.

๒๔๘. เพราะรูปาวจรกุศลนี้ มิใช่
 เฉพาะเกิดขึ้นด้วยอำนาจอภิภายตนะ เพราะ
 การครอบงำอายตนะทั้งหลาย อันใดแก่
 อารมณ์อย่างเดียวกันเท่านั้น, โดยที่แท้ย่อม
 เกิดขึ้นด้วยอำนาจวิโมกข์ด้วย, ฉะนั้น บัดนี้
 เพื่อจะแสดงนัยมั่นนั้น จึงทรงเริ่มพระบาลี
 ว่า "กตเม ฐมฺมา กุสฺลา" เป็นต้นอีก.

ถามว่า ฟังทราบธรรมว่าวิโมกข์ด้วย
 อรรถอย่างไร ? แก้วว่า ฟังทราบธรรมว่า
 วิโมกข์ด้วยอรรถว่า หลุดพ้น.

ที่ชื่อว่า อรรถว่าหลุดพ้นนี้เป็นอย่างไร ?
 (เป็นอย่างนี้คือ) มีอรรถว่าหลุดพ้นไปด้วยดี
 จากธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย, และมี
 อรรถว่านอมนใจไปด้วยดี ด้วยอำนาจความ
 ยินดียิ่งในอารมณ์, อธิบายว่า วิโมกข์เป็น
 ไปในอารมณ์โดยไม่มี ความรังเกียจ เพราะ

^๑ ส. อธิมุจฺจนฺณูโจ. ^๒ ก. ปวตฺตตีติ.

ไม่ได้ยึดถือไว้ เหมือนทารกที่ปล่อยอวัยวะ นอนอยู่บนตักของบิดา ฉะนั้น.

เอวโลกุชฌณฺหิ วิโมกฺชภาวปฺปตฺตํ รูปาวจร- ก้เพื่อจะแสดงรูปาวจรกุศล ที่ถึงความ เป็น กุสลํ ทสฺเสตฺถํ อโย นโย อารทฺโธ. วิโมกข์ตามลักษณะอย่างนี้ จึงทรงเริ่มนัยนี้.

ตตฺถ รูปีติ อชฺชตฺตํ เกสาทีสุ บรฺรดาบทเหล่านั้น บทว่า รูปี ความว่า อูปปาตีติ รูปชฺชานํ รูปํ, ตทสฺส อตฺถีติ ชื่อว่า ผู้มีรูป เพราะมีรูป ไต่แกรูปฌานที่ให้ รูปี. เกิดขึ้นในผมเป็นต้น ภายในตน.

อชฺชตฺตณฺหิ นีลปริกมฺมํ กโรนฺโต เกเส เพราะวาพระโยคาวจรผู้จะกระทำปริกรรม วา ปิตฺเต วา อุกฺขิตารกาย วา กโรติ. นีลกลีณภายใน ย่อมกระทำที่ผม ที่ดี หรือที่ ตทสฺส นีลปริกมฺมํ กโรนฺโต เมเท วา ฉวียํ วา ดวงตา. เมื่อจะกระทำปริกรรมปิตกลีณยอม ทตฺถตลปาตลลสฺสุ วา อุกฺขินํ ปิตกฺกุจฺจาเน^๑ กระทำที่เปลวมัน ที่ผิวหนัง ที่ฝ่ามือ หรือฝ่า วา กโรติ. โลहितปริกมฺมํ กโรนฺโต มํเส เทา หรือที่ตาเหลือง. เมื่อกระทำปริกรรม วา โลहिते วา ชิวฺหาย วา ทตฺถตล- โลहितกลีณ ย่อมกระทำที่เนื้อ ที่โลหิต ที่ลิ้น ปาตลลสฺสุ วา อุกฺขินํ รตฺตกฺกุจฺจาเน วา ที่ฝ่ามือ ฝ่าเท้า หรือที่ตาแดง. เมื่อกระทำ ปริกรรมโอทาทกลีณ ย่อมกระทำที่กระดูก วา กโรติ. โอทาทปริกมฺมํ กโรนฺโต อฏฺฐิมฺหิ ที่ฟัน ที่เล็บ หรือที่ตาขาว. วา ทนฺเต วา นเช วา อุกฺขินํ เสตฺกฺกุจฺจาเน วา กโรติ.

^๑ ก. ปิตกกุจฺจาเน วา.

เอน์ ปริกมม์ กตุวา อูปปุนนชุฌานสมงคินัน
สนุชาเขคั วุตคั.

ค้ำว่า ผู้มีรูปันพระผู้มีพระภาคตรัส หมายถึง
ผู้พรอมควยฌานที่เกึคซัน เพราะกระทำปริ-
กรรมอย่างนี้.

รูปานี ปสัสสีติ พหิตุธาปี นีลกลสิณาทิรูปานี
ฌานจกขุณา ปสัสติ. อิมินา อชุตต-
พหิตุธาวตุถุเกสุ^๑ กลสิณสุ ฌานปฏิลาโก
ทสสิโต.

ชอว่า รูปานี ปสัสติ มีความว่า ยอมเห็นรูป
ทั้งหลายมีนีสกลสิณเป็นต้นแม่ในภายนอก ถวย
ฌานจักขุ. ถวยค้ำนี้ทวนแสดงการไคเฉพาะ
ซึ่งฌานในกลสิณวัตถุทั้งภายในและภายนอก.

อชุตตคั อรูปสณณีติ อชุตตคั น
รูปสณณี, อตตโน เกสาคีสู อนุปาทิต-
รูปาวจรชุฌานโนติ อตุโล. อิมินา พหิตุธา
ปริกมม์ กตุวา พหิตุธาว ปฏิลทุชชุฌานตา.
ทสสิตา.

ชอว่า อชุตตคั อรูปสณณี ความว่า
ผู้ไม่มีความสำคัญในรูปภายใน, หมายความ
ว่า ผู้มีรูปาวจรฌานที่ตนไม่ไคให้เกึคซันใน
อวัยวะมีผมเป็นต้นของตน. ถวยค้ำนี้ ทรง
แสดงความที่พระโยคาวจรไคฌานในภายนอก
เพราะกระทำปริกรรมในภายนอก.

"สุภน"ติ อิมินา สุวิสุทเชสุ
นีลาทีสู วณณกลสิณสุ ฌานานี ทสสิตานี.

ถวยบทว่า "สุภ" นี้ ทรงแสดงฌาน
ทั้งหลายในวรรณกลสิณ มีนีสกลสิณเป็นต้นที่
บริสุทธิ์ผุดผอง.

^๑ ก. อชุตตพหิตุธาส วตุถุส.

ตตฺถ กิญจาปี อนุโตอุปนาย 'สุภนฺ'ติ
 อาโกโค นคฺติ, โย ปน สุวิสุทฺธํ สุภกสิณํ
 อารมฺมณํ กตฺวา วิหริติ, โส ยสุมา
 สุภนฺติ ฯเปฯ ปจฺมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช
 วิหริติ. ตถา ทุตฺติยาทีนํ. ตสุมา เอว
 เทสนา กตา.

ปฏิสัมภิทามคฺเค ปน "กถํ 'สุภนฺ'เตว
 อธิมุทฺโต โหตีติ วิโมกฺโข ? อธิ ภิกฺขุ
 เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ
 ฌริตฺวา ฯเปฯ วิหริติ, เมตฺตาย
 ภาวิตตฺตา สตฺตฺตา อปฺปฏิกุลา โหนติ.
 กรุณา, มุทิตา, อุเปกฺขาสหคเตน
 เจตสา เอกํ ทิสํ ฯเปฯ วิหริติ,
 อุเปกฺขาย ภาวิตตฺตา สตฺตฺตา อปฺปฏิกุลา
 โหนติ. เอวํ 'สุภนฺ'เตว อธิมุทฺโต
 โหตีติ วิโมกฺโข"ติ^๑ วุตฺตํ.

บรรดาฉานเหล่านั้น ความผูกใจว่า 'งาม'
 แม้ไม่มีในภายในอัปปนา ก็จริง, ถึงกระนั้น
 พระโยคาวจรผู้กระทำสุภกสิณที่หมดจดดี ให้
 เป็นอารมณ์อยู่, ก็มีความผูกใจว่า งาม ฯลฯ
 ย่อมเข้าปฐมฌานอยู่. เข้าทุติยฌานเป็นต้นก็
 เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรง
 แสดงเทศนาอย่างนี้.

แต่ในปฏิสัมภิทามรรค ท่านกล่าวไว้ว่า
 "สภาพที่ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะน้อมใจไปว่า
 'งาม' เป็นอย่างไร? ภิกษุในพระศาสนา
 นี้มีจิตประกอบไปด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง
 ฯลฯ อยู่, สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง
 เพราะเป็นผู้เจริญเมตตา. ภิกษุมีจิตประกอบ
 ด้วยกรุณา มุทิตาและอุเบกขาแผ่ไปสู่ทิศหนึ่ง
 ฯลฯ อยู่, สัตว์ทั้งหลายยอมไม่เป็นที่น่า
 เกลียด เพราะเจริญอุเบกขา. สภาพที่
 น้อมจิตไปว่า 'งาม' อย่างนี้แหละจึงชื่อว่า
 วิโมกข์".

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๓๕๔-๖๐.

อิธ ปน อูปริ ปาฬิยัเยว พุรหมวิหารานัน แต่ในที่นี้ พระองค์ปฏิเสธนัยนั้น เพราะ
 อากตตตทา ตัน นัย ปฏิภุขิปิตวา พุรหมวิหาร ไคตรัสไว้ในพระบาลีข้างหน้า
 สุนีลกสุปิตกสุโลहितกสุโธทาทกปริสสุทฐนีก- นั้นเอง พระองค์ทรงอนุญาตสุภวิโมกข์ด้วย
 ปริสสุทฐปิตกปริสสุทฐโลहितกปริสสุทฐโธทาทก- สามารถแห่งกลีณที่มีสี่เขี้ยวที่ สี่เหลี่ยมที่ สี่
 วเสเนว สุภวิโมกโข อนุญาโต. แดงที่ สีขาวที่ สีเขียวบริสุทธิ์ สี่เหลี่ยม
 บริสุทธิ์ สี่แดงบริสุทธิ์ และสีขาวบริสุทธิ์เท่า
 นั้น.

อิติ "กลีณนุ"ติ วา "อภิภายตนนุ"ติ วา ดังนั้น คำว่า "กลีณ" "อภิภายตนะ" หรือ
 "วิโมกโข"ติ วา รูปาจรชุฆานเมว. คำว่า "วิโมกข์" ก็คือรูปาจรชุฆานนั่นเอง.
 ตถหิ อารมมณสุส สกถญเจณ กลีณ นาม, เพราะว่ารูปาจรชุฆานนั้น ท่านกล่าวว่า
 อารมมณ อภิภวนญเจณ อภิภายตน นาม, ชื่อว่า กลีณ เพราะอรรถว่าทั่วไปแก่อารมณ์,
 อารมมณ อธิมุจจนญเจณ, ปจจนี้ก- ชื่อว่า อภิภายตนะ เพราะอรรถว่าครอบงำ
 ธรรมเมหิ จ วิมุจจนญเจณ วิโมกโข อารมณ์, ชื่อว่า วิโมกข์ เพราะอรรถว่า
 นามาติ วุตติ. น้อมจิตไปในอารมณ์, และเพราะอรรถว่า
 พ้นไปจากธรรมที่เป็นข้าศึก

ตตถ กลีณเทสนา อภิธมฺวเสณ, อิตรา บรรคากกลีณ อภิภายตนะ และวิโมกข์นั้น
 ปน สุตตฺตตเทสนาวเสณ วุตตาทิ กลีณเทสนา ฟังทราบวาตรัสด้วยอำนาจพระ-
 เวทิตพฺวา. อภิธรรม, ส่วน ๒ อย่างนอกนี้ฟังทราบวา
 ตรัสด้วยอำนาจพระสูตร.

คุณจรัส ไผ่ประดิษฐ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อยเมตถ อปุพฺพปทวณฺณา^๑ เอเกกสุมี นี้เป็นการพรรณนาตามลำดับทในวิโมกข์นี้.
 ปน วิโมกฺเข ปจฺวิกฺสิเณ วีย ปญฺจวิสฺติ ส่วนวิโมกข์แต่ละข้อ ฟังทราบนวนนี้ ๑๕
 ปญฺจวิสฺติ^๒ กตฺวา ปญฺจสฺตฺตฺตฺนวกา หมวด โดยแบ่งเป็นขอละ ๒๕ ๆ คุจใน
 เวทิตพฺพา. ปฐฺวิกฺสิณ.

วิโมกฺขกถา.

วิโมกฺขกถา จบ.

^๑ ฉ. อปุพฺพปทวณฺณา.

^๒ ฉ. ปญฺจวิสฺตีติ กตฺวา.

พรหมวิหารกถา

๒๕๑. อิทานิ เมตฺตาทีพรหม-
 หารวเสณ ปวตฺตมานัน รุปาวจรกุสล
 ทสฺเสตฺถุ ปุณ "กตเม ฐมฺมา กุสล" ตีอาที
 อารทฺธ.

ตคฺค เมตฺตาสหคตฺตตี เมตฺตาย
 สมนฺนาคตฺ. ปโรโต กรุณาสหคตาทิสฺสปี
 เอเสว นโย.

เยน ปเนส วิธานเนน ปฏิปนฺโน เมตฺตาที-
 สหคตานิ ฆานานี อุปสมฺปชฺช วิหริตี,
 ตํ เมตฺตาทีนํ ภาวนาวิธานํ สพฺพ
วิสุทฺธิมคฺเค วิตุถาริตฺตเมว, อวเสสาย
 ปาฬียา อตฺถโถ ปจฺจวีกสิเณ วุตฺตนเยเนว
 เวทิตฺตโพ.

เกวลณฺหิ ปจฺจวีกสิเณ ปญฺจวิสตี
 นวกา, อธิ ปริมาสฺสูตฺตีสฺส ติกจตุกกชฺชฆานิก-

พรหมวิหารกถา

๒๕๑. บัดนี้เพื่อจะแสดงรูปาวจรกุศลซึ่ง
 เป็นไปด้วยอำนาจแห่งพรหมวิหาร มีเมตตา
 เป็นต้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงเริ่มคำว่า
"กตเม ฐมฺมา กุสล" เป็นต้นอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เมตฺตาสหคต
 ความว่า ประกอบด้วยเมตตา. แม้ในฉาน
 ประกอบด้วยกรุณา เป็นต้น ช่างหน้า ก็นั้น
 เหมือนกัน.

ก็วิธีเจริญเมตตา เป็นต้น ซึ่งบุคคลปฏิบัติไป
 แล้ว ย่อมเข้าฉานที่ประกอบด้วยเมตตา
 เป็นต้นอยู่ ไต่กล่าวไว้พิสดารแล้วทั้งหมดใน
วิสุทฺธิมรรคนั้นแล ใจความแห่งบาลีที่เหลือ
 พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในปฐมวีกสิณแล.

ในปฐมวีกสิณได้หมวดเกา ๒๕ หมวด
 เท่านั้น, แต่ในพรหมวิหารนี้ได้หมวดเจ็ด

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๕๑.

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อโอภาส-คุณแม่เอม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันตีสุข
 และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท

วเสน ปณฺจวิสฺติ สตฺตกา. อุเปกฺขาย ๒๕ หนวด ด้วยอำนาจแห่งตีกถาน และ
 จตุตฺถชฺฌานวเสน ปณฺจวิสฺติ เอกกา. จตุตฺถชฺฌานเป็นตน ในพรหมวิหาร ๓ ข้อย่าง-
 กรุณามุทิตาสู จ ฉนฺทาที่หิ จตุหิ สทุธิ ตน. หนวดละหนึ่ง ๒๕ หนวดด้วยอำนาจ
 กรุณามุทิตาติ อิเมปิ เยวาปนกา จตุตฺถชฺฌานในอุเบกขา. แต่ในฉานที่สหรคต
 ลพฺภนฺติ. ด้วยกรุณา และมุทิตา ย่อมมีเยวาปนกธรรม
 เหล่านี้ คือ กรุณาและมุทิตา กับเยวาปนก-
 ธรรมอีก ๔ มีฉันทะเป็นตน.

ทุกฺขาปฏิปทาทีภาโว เจตฺถ เมตฺตตาย ส่วนความเป็นทุกฺขาปฏิปทาเป็นตนในพรหม-
 ตาว พฺยาปาทวิกฺขมฺภนฺวเสน, กรุณาย วิหารเหล่านี้ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งการ
 วิหีสาวิกฺขมฺภนฺวเสน, มุทิตาย อรติ- ขมพยาปาทด้วยเมตตา, ด้วยอำนาจการ
 วิกฺขมฺภนฺวเสน, อุเปกฺขาย ราคปฏิม- ขมวิหิงส์ด้วยกรุณา, ด้วยอำนาจการขม
 วิกฺขมฺภนฺวเสน เวทิตฺตโพ. ความไม่พอใจด้วยมุทิตา, ด้วยอำนาจการ
 ขมราคะปฏิมจะด้วยอุเบกขา.

ปริตฺตารมฺมณฺตา ปน นพฺหุสฺตฺตารมฺมณ- ส่วนความต่างกันมีว่า ความเป็นปริตฺตารมณ
 วเสน, อปฺปมาณารมฺมณฺตา พหุ- ย่อมไม่มีด้วยอำนาจ แห่งการมีสัตว์จำนวน
 สฺตฺตารมฺมณฺวเสน โหตีติ อัย วิเสโส. มากเป็นอารมณ์, ความเป็นอัปฺปมาณารมณ
 เสสึ ตาหิสฺเมว. ย่อมมีด้วยอำนาจ มีสัตว์เป็นจำนวนมากเป็น
 อารมณ. คำที่เหลือเหมือนกันทั้งนี้.

ก. น พหุสฺตฺตารมฺมณฺวเสน.

คุณนารี โอทกานนท์ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อโอภาส-คุณแม่เอม โอทกานนท์, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันติสุข
 และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท์

เอวี่ ทาว ปาฬิวเสเนว :

พรหมุตตเมน กถิตเต

พรหมวิหาเร อิเม อิติ วิทิตวา

ภิกขุโย เอเตสุ อัย

ปภิกขณกถาปิ วิชฺเฌเยชา?

เอตาสุ หิ เมตฺตากรณามุทิตา-
อุเปกฺขาสู อตุโถ ตาว เมชฺชตีติ
เมตฺตา, สีนหตีติ^๒ อตุโถ. มิตฺเต วา
ภวา, มิตฺตสฺส วา เอสา ปวตฺตีติปิ
เมตฺตา.

ปรทุกฺเข สติ สาธุนํ หทยกมุปนํ กโรตีติ
กรฺณา, กิณาติ วา ปรทุกฺขํ หีสติ
วินาเสตีติ กรฺณา, กิริยติ วา ทุกฺขิเตสุ
ผรณวเสน ปสาร์ยตีติ กรฺณา.

ครั้นทราบพรหมวิหารเหล่านี้ที่พระผู้มี-
พระภาคผู้สูงสุดกว่าพรหม ตรัสแล้ว
ตามพระบาลีอย่างนี้ก่อน ด้วยประการ
ฉะนี้แล้ว ฟังทราบแม่ปภิกขกถาใน
พรหมวิหารเหล่านี้ยิ่งขึ้นไปดังต่อไปนี้.

กัปรรตาพรหมวิหาร คือ เมตฺตา
กรฺณา มุทิตา และอุเปกฺขา เหล่านี้ เมื่อว่า
โดยใจความ ที่ชื่อว่า เมตฺตา ก็เพราะ
อรรถวาร์กโกร, คือยอมเสนาหา. อีก-
อย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า เมตฺตา เพราะมีใน
มิตร, หรือเพราะเป็นไปเพื่อมิตร.

ที่ชื่อว่า กรฺณา เพราะยอมกระทำจิตใจของ
คนที่ให้หวั่นไหว ในเมื่อผู้อื่นมีความทุกข์,
อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า กรฺณา เพราะถาย
ความทุกข์ของผู้อื่น หรือกำจัด คือทำให้
ความทุกข์ของผู้อื่นพินาศไป, อีกอย่างหนึ่ง
ที่ชื่อว่า กรฺณา เพราะกระจายออกไป คือ
แผ่ออกไปด้วยอำนาจการแผ่ไปในสัตว์อื่นที่มี
ทุกข์.

^๑ วิสุทฺธิมคฺค . ๒/๑๗๒ . ^๒ ฉ . สีนียุหตีติ .

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิศส่วนกุศลไปแด่
คุณพ่อโอภาส-คุณแม่เอม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ ต้นตสุข
และคุณที่บุญเอก โอทกานนท

โมหนติ ตาย ตัมมกิโน, สยั วา ที่ชื่อว่า มูทิตา เพราะเป็นเครื่องให้ยินดีของ
 โมหติ, โมทนมตฺตเมว วา ตนฺติ มูทิตา. ผู้พร้อมเพรียงด้วยมูทิตานั้น, หรือเป็นความ-
 ยินดีเอง, อีกอย่างหนึ่ง สักว่าเป็นความ
 ยินดีเท่านั้น ชื่อว่า มูทิตา.

"อเวรา โหนตุ" คืออาทิพยาปาตปฺปหาเนน, ที่ชื่อว่า อุเบกขา เพราะยอมแลกด้วยการ
 มชฺฌตฺตภาวูปคฺคเนน จ อุเบกฺขตฺตีติ ละความพยายาม เป็นต้นว่า "ขอให้สัตว์
อุเบกฺขา. ทั้งหลายจงหาเวรมิได้เกิด", และด้วยการ
 เข้าถึงซึ่งความเป็นกลาง.

ลกฺขณาทีโต ปเนตฺถ หิตาการปฺ- อนึ่ง ว่า โดยลักษณะเป็นต้น ในพรหม-
 ปวตฺติลกฺขณา เมตฺตา, หิตฺอุปสํหารรสา, วิหารเหล่านี้ เมตฺตา มีความเป็นไปโดย
 อาฆาตวินยปจฺจุปฏฺฐานา, สตฺตทานํ อาการเกือกูลเป็นลักษณะ, มีการนำเข้าไป
 มนาปภาวทสฺสนปฏฺฐานา. พฺยาปาตฺตปสโม ซึ่งประโยชน์เกือกูลเป็นรส, มีการกำจัด
 เอติสฺสา สมฺปตฺติ, สิเนหสมฺภโว วิปตฺติ. ความอาฆาตเป็นปัจจุปฏฺฐาน, มีการเห็นว่า
 สัตว์ทั้งหลาย เป็นที่น่าพอใจเป็นปฏฺฐาน. สำหรับเมตตานี้ มีการส่งบระงับความ
 พยายามเป็นสมบัติ, การเกิดเสนาหาเป็น
 วิปตฺติ.

๑. จ. อาทิพยาปารปฺปหาเนน.

ทุกขาปนยนาการปุปวตฺติลกุขณา กรุณา, กรุณา มีความเป็นไปโดยอาการช่วยเหลือ
 ปรทุกขาสหนรสา, อวิทฺสาปจฺจุปฏฺจนา, ผู้นั้นให้พบทุกข์เป็นลักษณะ, มีความกำจัด
 ทุกขามิฏฺฏานัน อนาถภาวทสฺสนปฏฺจนา. ทุกข์ของผู้อื่นเป็นรส, มีความไม่เบียดเบียน
 วิทฺสุปสโม เอตฺติสฺสา สมฺปตฺติ, เป็นปัจจุปัฏฺฐาน, มีความเห็นสัตว์ที่ถูกทุกข์
 โสภสมภโว วิปตฺติ. ครอบงำ เป็นผู้นาสงสารเป็นปฏฺฐาน.
 สำหรับกรุณานี้ การสงประจันวิทฺงสาเป็น
 สมบัติ, การเกิดความโศกเป็นวิบัติ.

สฺตฺเตสฺส ปโมทนลกุขณา มุทิตา, มุทิตา มีความพลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลายเป็น
 อนิสฺสายนรสา, อรทฺวิฆาตปจฺจุปฏฺจนา, ลักษณะ, มีความไม่ริษยาเป็นรส, มีการ
 สฺตฺตทานัน สมฺปตฺติทสฺสนปฏฺจนา. อรทฺ- กำจัดความไม่ยินดีเป็นปัจจุปัฏฺฐาน, มีการ
 วุปสโม ตสฺสา สมฺปตฺติ, ปหาสสมภโว เห็นสมบัติของสัตว์ทั้งหลาย เป็นปฏฺฐาน.
 วิปตฺติ. สำหรับมุทิตานี้ มีการสงประจันความไม่ยินดี
 เป็นสมบัติ, การเกิดความราเริงเป็นวิบัติ.

สฺตฺเตสฺส มชฺฌตฺตทา การปุปวตฺติลกุขณา อุเบกขา มีความเป็นไปโดยอาการเป็นกลาง
อุเบกขา, สฺตฺเตสฺส สมภาวทสฺสนรสา, ในสัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ, มีความเห็น
 ปฏิฆานุนยวูปสมปจฺจุปฏฺจนา, "กมุสฺสกา ความเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายเป็นรส, มี
 ทฺติ สฺตฺตา, เต กสฺส รุจฺจยา สฺชิตฺตา การเข้าไปสงประจันความยินร้ายและความ
 วา ภวิสฺสนฺติ, ทุกฺขโต วา มุญฺจิสฺสนฺติ, ยินดีเป็นปัจจุปัฏฺฐาน, มีการเห็นความที่สัตว์

๑ ฉ. มุจฺจิสฺสนฺติ.

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อโอบาส-คุณแม่ เอ็ม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ คັນติสุข
 และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท

อภิมุสาถาน: บ-พ-ท. ๓-๘

บุคคลสมุบัติโต วา น ปริหายิสฺสนตี"ติ
 เอวํ ปวตฺตกมฺมสุสฺสกตาหฺสนปทฺฏจนา.
 ปฏิฆานุนยวฺสโม ตสฺสา สมฺปตฺติ,
 เกหนิสฺสิตาย อญฺญาณฺเปกฺขาย สมฺภโว
 วิปตฺติ.

ซึ่งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ คน ซึ่งเป็นไป
 อย่างนี้ว่า "ก็สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็น
 ของตน, สัตว์เหล่านั้นจักมีความสุข, หรือ
 พ้นจากความทุกข์, จักไม่เสื่อมจากสมบัติ
 ตามความพอใจของใคร" ดังนี้เป็นปทัฏฐาน.
 สำหรับอุเบกขานี้ มีความเข้าไป संबระงับ
 ความยินร้ายและยินดีเป็นสมบัติ, ความเกิด
 ขึ้นแห่งอัญญาณฺเบกฺขา ซึ่งอาศัยเรื้อนเป็น
 วิบัติ.

จตุณฺนมุปี ปเนเตสํ พุรฺหมวิหารานํ
 วิปสฺสนาสุขญฺเจว ภวสมฺปตฺติ จ
สาธารณฺปโยชนํ, พฺยาปาทาหิปฏิฆาโต
อาเวณิกํ.

ก็ความสุขในวิปัสสนา และภวสมบัติ
 เป็นประโยชน์ทั่วไปของพรหมวิหารทั้ง ๔
 เหล่านี้, ความกำจัดความพยาบาทเป็นต้น
 เป็นประโยชน์เฉพาะอย่าง.

พฺยาปาทปฏิฆาตปฺโยชนา เหตุ
 เมตฺตา, วิหีสํ อรฺติราคปฏิฆาตปฺโยชนา
 อิตฺราปี.

ก็ในพรหมวิหารเหล่านี้ เมตตา มีการกำจัด
 พยาบาทเป็นประโยชน์, แต่พรหมวิหารอื่น
 ๓ ประการ มีการกำจัดวิหิงสา อรฺติ และ
 ราคะ เป็นประโยชน์.

วตฺตมฺปิ เจตํ :

สมจริงทั้งที่ท่านกล่าวไว้ว่า :

คุณนารี โอทกานนทํ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อโอภาส-คุณแม่เอม โอทกานนทํ, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันดีสุข
 และคุณพี่บุญเอก โอทกานนทํ

"นิสฺสรณญเฑหฺมํ อาวุโส พุยาบาทสฺส,
 ยทิตฺถ เมตฺตา เจโตวิมุตฺติ. นิสฺสรณญเฑหฺมํ
 อาวุโส วิหีสาย, ยทิตฺถ กรุณา เจโต-
 วิมุตฺติ. นิสฺสรณญเฑหฺมํ อาวุโส อรติยา,
 ยทิตฺถ มุทิตา เจโตวิมุตฺติ. นิสฺสรณญเฑหฺมํ
 อาวุโส รากสฺส, ยทิตฺถ อุกฺเขชา
 เจโตวิมุตฺติ"^๑ติ?

"ดูกรอาวุโส พรหมวิหารคือเมตตา-
 เจโตวิมุติ^๑นี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งความ
 พยาบาท. ดูกรอาวุโส พรหมวิหาร คือ
 กรุณาเจโตวิมุติ^๑นี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่ง
 วิหิงสา. ดูกรอาวุโส พรหมวิหารคือมุทิตา-
 เจโตวิมุติ^๑นี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งความ
 ริษยา. ดูกรอาวุโส พรหมวิหารคืออุเบกขา
 เจโตวิมุติ^๑นี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งราคะ".

เอกเมกสฺส เจตฺถ อาสนนฺนทฺร-
 วเสณ เทฺว เทฺว ปจฺจตฺถิกา.

ก็ในพรหมวิหารเหล่านี้ แต่ละข้อมี
ธรรมที่เป็นชาติกันขอละสอง ๆ โดยเป็น
 ชาติกันไกลและชาติกันไกล.

เมตฺตาพรหมวิหารสฺส หิ สมีปจาโร วีย
 ปุริสสฺส สปตฺโต คุณทสฺสนสภาคตฺยา
 ราโค อาสนนฺนปจฺจตฺถิก, โส ลหุ
 โอตารํ ลภติ, ตสฺมา ตโต สฺมุจฺจ เมตฺตา
 รกฺขิตพฺพา.

จริงอยู่ เมตฺตาพรหมวิหารมีราคะเป็นชาติกัน
 ไกลเพราะเห็นว่ามีคุณเป็นสภาคกัน เหมือน
 คนที่เดินอยู่ไกล ๆ เป็นชาติกันของบุรุษฉะนั้น,
 ราคะนี้ยอมได้โอกาสเร็ว, เพราะฉะนั้น
 พึงรักษาเมตตาจากราคะนั้นไว้ให้ดี.

^๑ ที. ปา. ๑๑/๓๐๔, อญ. ฉกฺก.
 ๒๒/๓๒๔-๓๒๖.

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อโอภาส-คุณแม่แอม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ ตันติสุข
 และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท

อรรถสาธิต. ป-ท. ๓-๘

ปพฺพคทาทีคหนนีสฺสโต วีย ปุริสฺสส สปฺตโต สภาววิสภาคตาย^๑ พยาปาโท ทูร- ปจฺจคฺคิโก, ตสฺมา ตโต นิพฺภเยน เมตฺตตายิตพฺพ.

พยาบาทเป็นชาติกไกล เพราะเป็นวิสภาค- กั้นโดยสภาวะ เหมือนคนที่อาศัยอยู่ตามซอก- มีภูเขาเป็นต้น เป็นชาติกของบุรุษฉะนั้น, เพราะฉะนั้น พึงแผเมตตาไปโดยปราศจาก ความกลัวต่อชาติกนั้น.

เมตฺตตายิสฺสตี^๒ จ นาม โภปญฺจ กริสฺสตีตี อฏฺจานเมต.

ที่ว่า คนจักมีเมตตาและจักโกรธพร้อมกัน เป็นฐานะที่มีไม่ได้.

กรุณาพรหมวิหารสฺส "จกฺขุ- วิญฺเญยฺยานํ รูปานํ อิกฺขฺยานํ กนฺตานํ มนาปานํ มโนรมานํ โลกามิสฺสปฏิสฺสยฺตฺตฺตํ อปฺปฏิลาภํ วา อปฺปฏิลาภโต สมนุสฺสโต, ปุพฺเพ วา ปฏิทฺตฺตฺตํ อตีตํ นิสฺสํ วิปริณฺตํ สมนุสฺสรโต อปฺปชฺชตี โทมนสฺสํ. ยํ เอวรูปํ โทมนสฺสํ, อิทํ วุจฺจตี เคหสฺสตี โทมนสฺสนุ"^๒ติอาทีนา^๒ นเยน อาคตํ. เคหสฺสตี โทมนสฺสํ วิปฺตฺตฺตฺตฺตฺต- สภาคตาย อาสนฺนปจฺจคฺคิ,

โทมนัสซึ่งอาศัยเรื้อน ที่ตรัสไว้โดยนัย- เป็นต้นว่า "บุคคลเมื่อเล็งเห็นการไม่ได้ เฉพาะซึ่งรูปที่รู้ด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตน ไม่ได้เฉพาะ, หรือหวนระลึกถึงรูปที่เคยได้ ในก่อนอันล่วงไปแล้ว ทับไปแล้ว แปรปรวน ไปแล้ว ย่อมเกิดโทมนัส. โทมนัสเช่นนี้, เราเรียกว่าโทมนัสอาศัยเรื้อน" เป็นชาติก- กไกลของกรุณาพรหมวิหาร เพราะเป็นสภาค- กั้นกับการเห็นความวิบัติ,

^๑ ก. ส. สภาควิสภาคตาย, วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๒๒-๑๒๓. ^๒ ม. อ. ๑๔/๔๐๓.

คุณนารี ไอทกานนท์ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อไธมาส-คุณแม่แม่ ไอทกานนท์, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันติสุข
และคุณพี่บุญเอก ไอทกานนท์

สภาวีสภาคตายน วิหเสสา ทูรปจฺจคฺคิภา,
ตสฺมา ตโต นิพฺภเยน กรุณายิตพฺพ.

ความเบียดเบียนเป็นข้าศึกไกล เพราะเป็น
วิสภาคกันโดยสภาวะ เพราะฉะนั้น ฟังแผ่
กรุณาไปโดยปราศจากความกลัวข้าศึกนั้น .

กรุณฺญจ นาม กริสฺสตี, ปาณิปุพฺหาราที่หิ^๑
จ วิหเสิสฺสตีติ อฏฺฏจานเมต.

ที่ว่า จักกระทำความกรุณา, และจักเบียด-
เบียนด้วยการประหารด้วยฝ่ามือเป็นตน
พร้อม ๆ กัน เป็นฐานะที่มีไม่ได้.

มูทิตาพรหมวิหารสฺส "จกฺขุ-

วิญฺเฒฺยยานํ รูปานํ อฏฺฏจานํ กนฺตํ
มฺนาปานํ มโนรมานํ โลกามิสฺสปฏิสฺยุตฺตํ
ปฏิลาภํ วา ปฏิลาภโต สมนุสฺสโต,
ปุพฺเพ วา ปฏิลทุตฺตปุพฺพํ อตีตํ นิรุทฺธํ
วิปริณตํ สมนุสฺสรโต อุปฺปชฺชติ โสมนสฺส.
ยํ เอวรูปํ โสมนสฺสํ, อิทํ วุจฺจติ
เคหฺสฺสตีตํ โสมนสฺสํ^๒ติอาทีนา^๒ นเยน
อาคตํ เคหฺสฺสตีตํ โสมนสฺสํ สมฺปตฺติ-
หสฺสสนสฺสภาคตายน อาสนฺนปจฺจคฺคิกํ,

โสมนัสอันอาศัยเรือน ที่ตรัสไว้
โดยนัยเป็นต้นว่า "บุคคลเมื่อเล็งเห็นการ
ใดเฉพาะ ซึ่งรูปที่รู้ด้วยจักขุอันน่าปรารถนา
น่าใคร่ น่าชอบใจ เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ
ประกอบด้วยโลกามิส โดยเป็นของอันตนได้
เฉพาะ, หรือหวนระลึกถึงรูปที่เคยได้ใน
ก่อนอันล่วงไปแล้ว ดับไปแล้ว แปรปรวนไป
แล้ว ย่อมเกิดโสมนัสขึ้น. โสมนัสเช่นนี้
เราเรียกว่าโสมนัสอาศัยเรือน" เป็นข้าศึก
ไกลของมูทิตาพรหมวิหาร เพราะเป็นสภาค
กันกับการเห็นสมบัติ,

^๑ ฉ. ปาณิอาทีหิ.

^๒ ม. อ. ๑๔/๔๐๒.

คุณนารี โอทกานนท์ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อโอภาส-คุณแม่เอม โอทกานนท์, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันติสุข
และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท์

อัฐมสังคายน. ป-ท. ๓-๘

สภาววิสภาคตาย^๑ อรติ ทูรปจฺจตุฏฺฐิกา, ความริษยาเป็นชาติกไกล เพราะเป็น
ตสฺมา ตโต นิพฺภเยน มุทิตา ภาเวตฺตพฺพา. วิสภาคกันโดยสภาวะ เพราะฉะนั้นพึงเจริญ
มุทิตา โดยปราศจากความกลัวต่อชาติกนั้น.

ปมุทิตโต จ นาม ภวิสฺสตี, ปนต- ที่ว่า จักเป็นผู้ชื่นชมยินดี, และจักเบื่อหน่าย
เสนาสเนสุ จ อธิกุสลธมฺเมสุ จ ในเสนาสนะอันสงัด และในกุศลธรรมอันยิ่ง
อุกฺกณฺณสิสฺสตีติ อญฺจานเมตฺ. พร้อม ๆ กัน เป็นฐานะที่มีไม่ได้.

อุเบกขาพรหมวิหารสฺส ปน อัญญาญเบกขาซึ่งอาศัยเรือน ที่ตรัส
"จกฺขุณา รูปี ทิสฺวา อุปฺปชฺชตี อุเบกฺขา โดยนัยเป็นต้นว่า "เพราะเห็นรูปด้วยจักขุ
พาลสฺส มุพฺพหสฺส ปุณฺณชนสฺส^๒ อโนธิ- ย่อมเกิดอุเบกขาขึ้นแก่ปุณฺณชนคนโง่เขลา ยัง
ชินสฺส อวิปากชินสฺส อนาทินวทสฺสาวิโน ไม่ชนะกิเลส ยังไม่ชนะวิบาก ไม่เห็นโทษ
อสุสฺสวโต ปุณฺณชนสฺส. ยา เอวรูปา ไม่ได้สดับ เป็นคนหนาแน่น. อุเบกขาเช่นนี้
อุเบกฺขา, รูปี สา นาทิวตฺตตี, ตสฺมา นั้น, ไม่ล่วงเลยรูปไปได้, เพราะฉะนั้น
สา อุเบกฺขา เกหสฺสตีตาติ วุจฺจตี^๓ติ- เราจึงเรียกว่า อุเบกขาอาศัยเรือน"
อาทีนา นเยน อากตา เกหสฺสตีตา อุเบกขานี้เป็นชาติกไกล ของอุเบกขา-
อญฺญาญเบกฺขา โทสคฺคณานํ อวิจารณวเสน. พรหมวิหาร เพราะเป็นสภาคกัน โดยการ
สภาคคฺตา อาสนฺนปจฺจตุฏฺฐิกา, ไม่พิจารณาโทษและคุณ,

^๑ ส. ก. สภาควิสภาคตาย.

^๒ ก. อญฺญาญสฺส.

^๓ ม. อ. ๑๔/๔๐๔.

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิสส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อโอภาส-คุณแม่เอม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันติสุข
และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท

สภาววิสภาคตาย^๑ รากปฏิมา ทูร- รากะและปฏิมะ เป็นข้าศึกไกล เพราะเป็น
 ปัจจุตติกา, ตสุมา ตโต นิพุกเขน วิสภาคกันโดยสภาวะ เพราะฉะนั้นพึงเจริญ
 อุเบกขิตพพ์. อุเบกขา โดยปราศจากความกลัวต่อรากะ
 ปฏิมะที่เป็นข้าศึกไกลนั้น.

อุเบกขิตสุสติ จ นาม รชชิตสุสติ จ ที่ว่า จักวางเฉย จักยินดี และจักเกื้อกร้อน
 ปฏิภณิตสุสติ จาคี อฏฺจานเมตฺ. พร้อม ๆ กัน เป็นฐานะที่มีไม่ได้.

สพฺเพสุมฺปิ จ เอเตสํ กตฺตูกมฺยตา-
 ฉนฺโท อาที, นีวรณาทีวิกฺขมฺภนํ มชฺฌํ,
 อปฺปนา ปริโยสานํ. ปณฺณตฺตฺธิธมฺมวเสณ
 เอโก วา สตุโต อเนกา วา สตุตา
อารมฺมณํ อุปจาเร วา อปฺปนาย
 วา ปตฺตตาย อารมฺมณวพฺพณํ.

กัถฺตฺตูกมฺยตาฉนฺทะ (ความพอใจใคร
 เพื่อจะทำ) เป็นเบื้องต้น, การขมนิวรณ
 เป็นต้น เป็นท่ามกลาง, อปฺปนาสมาธิเป็น
 ที่สุดของพรหมวิหารเมตทั้งหมคนั้น. สัตว์ตน-
 หนึ่งหรือสัตว์เป็นจำนวนมาก เป็นอารมณ
 (ของพรหมวิหาร) โดยบัญญัติ(และ)ขยาย
 อารมณใดในเมื่อบรรลุอุปจารสมาธิ หรือ
 อปฺปนาสมาธิ.

คตฺตรายํ วพฺพณกุกโม

ในพรหมวิหารนั้น มีลำดับการขยาย
 อารมณดังต่อไปนี้ :-

ยถา ที กุสโล กุสสโก กสิตพฺพภูจัน พระโยคาวจรพึงกำหนดอวาาสแห่งหนึ่งก่อน
 ปรึจฺฉินฺทิตฺวา กสฺติ, เอวํ ปจฺมเมว เอกํ แล้ว พึงเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลายใน

^๑ ส. ก. สภาควิสภาคตาย.

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อโอภาส-คุณแม่แอม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ ดันดีสุข
 และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท

อาวาส^๑ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ตตฺถ สตฺเตสุ อาวาส^๑นั้น โดยนัยเป็นต้นว่า "ขอให้สัตว์ทั้ง-
"อิมสฺมี อาวาเส สตฺตา อเวรา หลายในอาวาส^๑นี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวรกันเกิด"
โหนตฺตู"คืออาทีนา นเยน เมตฺตา ดังนี้, เหมือนอย่างชาวนาผู้ฉลาดกำหนด
ภาเวตฺตพฺพา. สถานที่ซึ่งจะพึงไถก่อน แล้วจึงไถนาจะนั้น.

ตตฺถ จิตฺตํ มุฑฺโด กมฺมณียํ กตฺวา เทว... พึ่งกระทำจิตให้อ่อนควรแก่การงาน ในสัตว์
อาวาสา ปริจฺฉินฺทิตฺตพฺพา. ตโต เหลานั้น แล้วจึงกำหนดอาวาส ๒ แห่ง.
อนุกฺกเมน ตโย, จตฺตาโร, ปญฺจ, ฉ, ต่อจากอาวาส^๑นั้น พึ่งเจริญเมตตาในสัตว์
สตฺต, อฏฺฐ, นว, ทส, เอกา รจฺฉา, ทั้งหลายในที่นั้น ๆ โดยลำดับอย่างนี้ คือ
อุปฺทตฺตคาโม, คาโม, ชนฺปโท, รชฺชํ, ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐ อาวาส ๓ รอกหนึ่ง,
เอกา ทิสฺสาคี เอวํ ยาว เอกํ จกฺกฺวาฬิ, กิ่งบ้าน, บ้านหนึ่ง, ชนบท, แวนแควน,
ตโต วา ปน ภียโย ตตฺถ ตตฺถ สตฺเตสุ ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐ อาวาส ๓ รอกหนึ่ง,
เมตฺตา ภาเวตฺตพฺพา. ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙-๑๐ อาวาส ๓ รอกหนึ่ง, หรือ
ยิ่งกว่านั้น.

ตถา กรุณฺหาทโยตี อยเมตฺถ อารมฺมณ- กรุณาพรหมวิหารเป็นต้นก็เหมือนกัน ใน
วตฺตณนุกฺกโม. พรหมวิหาร^๑นี้ มีลำดับการขยายอารมณ์ตั้ง
กล่าวมานี้.

ยถา ปน กสิณานํ นิสฺสนฺโท เหมือนอย่างว่า ผลของกสิณทั้งหลาย
รูปสมาปตฺติ^๑, อรูปสมาธินิสฺสนฺโท^๒ เนว- ก็คือรูปสมาบัติ, ผลของอรูปสมาธิ คือ

^๑ ฉ. อารูปปา. ^๒ ฉ. สมาธินํ นิสฺสนฺโท.

คุณนารี โอทกานนท ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อโอบาส-คุณแม่เอม โอทกานนท, คุณพี่เพ็ญมาศ คันติสุข
และคุณพี่บุญเอก โอทกานนท

สณฺณานาสณฺณายตน์, วิปัสสนานิสฺสนโท^๑ เหนวสัณฺณานาสัณฺณายตนะ, ผลของวิปัสสนา
 ผลสมาปตฺติ, สมถวิปัสสนานิสฺสนโท คือผลสมาบัติ, ผลของสมถวิปัสสนา คือ
 นิโรธสมาปตฺติ, เอว^๒ ปุริมพฺรหฺม- นิโรธสมาบัติ ฉนฺโต, ผลของพฺรหฺมวิหาร ๓
 วิหารตฺตยสฺส นิสฺสนโท เอตฺถ เบื้องต้นก็คืออุเบกขาพฺรหฺมวิหาร ในพฺรหฺม-
 อุเบกขาพฺรหฺมวิหารโ.

ยถา หิ ฌมฺเภ อนุสฺสาเปตฺวา เหมือนอย่างว่า (ผู้จะสร้างบ้าน) ยังมีได้
 ตฺลาสงฺฆาญฺ อนาโรเปตฺวา น สกฺกา ตั้งเสา ยังมีได้ยกช่อและอกไก่ ก็ยังไม่อาจ
 อากาเส กฺกุโศปานสิโย จเปตฺุ, เอว^๑ จะยกกลอนเรือนขึ้นไว้ในอากาศได้ ฉนฺโต,
 ปุริเมสุ ตฺตียชฺฌานํ วินา น สกฺกา จตฺตถํ ในพฺรหฺมวิหาร ๓ ข้างต้นก็เหมือนกัน เว้น
 ภาเวตฺุ, ตฺตียฌานเสี่ยก็ไม่สามารถจะเจริญจตุตถฌาน
 ได้ฉนฺนั,

กลีเณสุ ปน อุปฺปนฺนตฺตียชฺฌานสฺสาปิ อนึ่ง อุเบกขานั้น ย่อมไม่เกิดขึ้นแม้แก่ผู้มี
 เอสา นุปฺปชฺชติ วิสภาคารมฺมตฺตาทิ. ตฺตียฌานเกิดขึ้นแล้วในกสิณทั้งหลาย เพราะ
 มีอารมณ์ไม่ถูกส่วนกัน.

ตฺตถ ลียา^๒ "กสฺมา ปเนตา ในเรื่องพฺรหฺมวิหารนั้น หากจะพึงมี
 เมตฺตากรุณามุทิตาอุเบกฺขา 'พฺรหฺม- คำถามว่า "ก็เพราะเหตุไร เมตฺตา กรุณา

^๑ ฉ. วิปัสสนานํ นิสฺสนโท.
^๒ ฉ. เอตฺถ ลียา.

วิหารา'ติ วุจฺจนฺติ, กสฺมา จ จตฺสโสว, มุทิตา อุเบกฺขา เหลานั้น จึงเรียกว่า
 โภจ เอตาสํ กโม, วิภฺงฺเค จ กสฺมา 'พรหมวิหาร', เพราะเหตุไรจึงมี ๔ อย่าง,
 'อุปฺปมณฺณา'ติ วุคฺคตา"ติ. ลำดับแห่งพรหมวิหารเหล่านั้นเป็นอย่างไร,
 และเพราะเหตุไรในวิภฺงฺคจฺจิงตรัสว่า 'อัป-
 มณฺณฺญา".

วุจฺจเต, เสฏฺฐญฺเจเน, ตาว นินฺทโท- แกว, ในพรหมวิหารเหล่านั้น ฟังทราบว่
 สภาเวเน เจตฺถ พฺรหฺมวิหารตา เวทิตพฺพา. เป็นพรหมวิหาร เพราะอรรถว่าประเสริฐ,
 และเพราะความเป็นธรรมที่ไม่มีโทษก่อน.

สตฺเตสุ สมนฺมาปฏิปตฺติกาเวเน ทิ เสฏฺฐา จริงฺอยู่ ธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นธรรมเครื่อง
 เอเต วิหารา. ยถา จ พฺรหฺมานุ อยู่อันประเสริฐ เพราะเป็นข้อปฏิบัติโดย
 นินฺทโทสจฺจิตฺตา วิหรนฺติ; เอวฺ เอเตหิ ชอบในสัตว์ทั้งหลาย. พวกพรหมทั้งหลาย
 สมนฺยคฺคตา โยคิโน พฺรหฺมสมาว หุคฺวา มีจิตปราศจากโทษอยู่ฉันทิ, พระโยคาวจร
 วิหรนฺตฺติ เสฏฺฐญฺเจเน นินฺทโทสภาเวเน จ ผู้ประกอบด้วยพรหมวิหารเหล่านี้ก็ฉันทนั้นยอม
 "พฺรหฺมวิหารา"ติ วุจฺจนฺติ. เป็นอยู่เสมอกันกับพรหม ดังนั้น จึงตรัส
 เรียกว่า "พรหมวิหาร" เพราะอรรถว่า
 ประเสริฐ และเพราะความเป็นธรรมไม่
 มีโทษ.

กสฺมา จ จตฺสโสติอาทิปณฺหสฺส
 ปน อิทํ วิสฺสชฺชนํ :

ส่วนปัญหาที่ว่า เพราะเหตุไรจึงมี ๔
 อย่างเป็นดังนี้ มีวิสฺชนาวา :

วิสุทธิมคคาทิวสา จตสฺโส
 หิตาทีอาการวสา ปนาสํ
 กโม ปวตฺตุนฺติ จ อปฺปมาเณ
 ตา โคจเร เยน ตทปฺปมณฺณา?

พรหมวิหารมี ๔ อย่าง เพราะเป็นทาง
 แห่งความบริสุทธิ์เป็นต้น หนึ่ง ลำดับ
 ของพรหมวิหารเหล่านั้น ย่อมมีเพราะ
 อาการมีความเกื้อกูลเป็นต้น และเหตุ
 ที่พรหมวิหารเหล่านั้นเป็นไปในอารมณ์
 หาประมาณมิได้ จึงเรียกว่าอัปมัชฌา.

เอตาสฺ หิ ยสฺมา เมตฺตา
 พยาปาทพหุลสฺส, กรุณา วิหีสํพหุลสฺส,
 มุทิตา อรติพหุลสฺส, อุเบกฺขา ราก-
 พหุลสฺส วิสุทธิมคฺโค,

ในพรหมวิหารเหล่านั้น ก็เพราะ
 เมตตา เป็นทางหมดจดของผู้มากด้วยพยา-
 ปาท, กรุณาเป็นทางหมดจดของผู้มากด้วย
 วิหิงสา, มุทิตาเป็นทางหมดจดของผู้มาก
 ด้วยความไม่ยินดี, อุเบกขาเป็นทางหมดจด
 ของผู้มากด้วยราคะ,

ยสฺมา จ หิตุปลํหารอหิตาปนยนสมฺปตฺติ-
 โมทนอนาโกกวเสน จคฺคหิโธเยว
 สตฺเตสฺ มนสิกาโร,

หนึ่ง เพราะพรหมวิหารเหล่านั้น มีมนสิการ
 ในสัตว์ทั้งหลาย ๔ ประการ คือการนำเข้าไป
 ไปซึ่งประโยชน์เกื้อกูล ๑ การนำออกซึ่งสิ่ง
 ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ๑ การพลอยยินดี
 ต่อสมบัติ(ของผู้อื่น)๑ และการไม่ผูกใจ ๑,

๑ วิสุทธิมคค . ๒ / ๑๒๕ - ๑๒๖ .

ยสุมา จ ยถา มาตา ทหฺรคิลาน-
 โยพฺพนปฺตตฺสกิจฺจปฺสฺเตสฺ^๑ จตุสฺ ปฺตฺเตสฺ
 ทหฺรสุสฺ อภิวุทฺธิกามา โหติ, คิลานสุสฺ
 เคลณฺณापนฺยนกามา, โยพฺพนปฺตตฺส
 โยพฺพนสมฺปตฺติยา จิรฺภูจฺติกามา, สกฺิจ-
 ปฺสฺตฺส^๒ กิสมฺญจิปิ ปริยาเย อพฺยาวุภา
 โหติ, ตถา อปฺปมณฺณาวิหาริ. เกนาปิ
 สพฺพสฺตฺเตสฺ เมตฺตาทิวเสณ ภาวิตพฺพ,

ตสุมา อิตฺโต วิสุทฺธิมคฺคาทิวสา จตฺสฺโสว
 อปฺปมณฺณา.

ยสุมา ปน จตฺสฺโสเปตา ภาเวตุ-
 ภาเมน ปจฺมํ หิตาการปฺปวตฺติวเสณ

อนึ่ง เพราะเปรียบเหมือนลูก ๔ คน คือ
 ลูกที่ยังเล็ก ลูกที่ป่วยไข้ ลูกที่กำลังเป็นหนุ่ม-
 สาวและลูกที่กำลังประกอบภาระงาน มารดา
 ย่อมหวังให้ลูกคนเล็กเจริญเติบโต, หวังจะ
 บำบัดความป่วยไข้ให้ลูกที่ป่วยไข้หาย, หวัง
 ให้ลูกที่เป็นหนุ่มสาว สมบูรณ์ด้วยความเป็น
 หนุ่มสาวนาน ๆ, และไม่ต้องชวนชวายเป็น
 กิจธุระทุกอย่าง ให้แก่ลูกที่ประกอบภาระงาน
 แล้วฉันท, แม่ผู้มีอัปมัญญาเป็นเครื่องอยู่
 ก็ฉันทนั้น พึงอยู่ด้วยอำนาจเมตตาเป็นต้น
 ในสัตว์ทุกจำพวก,

ฉะนั้น อัปมัญญาพรหมวิหารจึงมี ๔ ประการ
 ด้วยอำนาจเป็นทางหมดจดเป็นต้น ดังกล่าว
 มาแล้ว.

อนึ่ง ผู้ประสงค์จะเจริญอัปมัญญา ๔
 เหล่านี้ พึงปฏิบัติในสัตว์ทั้งหลายด้วยอำนาจ

^๑ ก. . . . สพฺพกิจฺจปฺสฺเตสฺ.

^๒ ก. สพฺพกิจฺจปฺสฺตฺส.

สตฺยเตสุ ปฏิปชฺชิตพฺพํ, ทิตทาการปฺวตฺติ-
 ลกฺขณา จ เมตฺตา, ตโต เอว
 ปตฺถิตทิตานํ สตฺตานํ ทุกฺขาภิกฺขวํ ทิสฺวา
 วา สุตฺวา วา สมฺภาเวตฺวา วา
 ทุกฺขาปนฺยนาการปฺวตฺติวเสน, ทุกฺขา-
 ปนฺยนาการปฺวตฺติลกฺขณา จ กรุณา.

อเถว ปตฺถิตทิตานํ, ปตฺถิตทุกฺขา-
 ปคฺमानญจ เตสํ สมฺปตฺติ ทิสฺวา
 สมฺปตฺติปโมทนวเสน, ปโมทนลกฺขณา จ
 มุทิตา.

ตโต ปรี ปน กตฺตพฺพาทวโต
 อชฺฌเปกฺขิกตฺตสงฺขาเตน มชฺฌตฺตกาเรน
 ปฏิปชฺชิตพฺพํ, มชฺฌตฺตการปฺวตฺติลกฺขณา
 จ อฺเปกฺขา.

เป็นไปโดยอาการเกื้อกูลก่อน, ก็เมตตามี
 ความเป็นไปโดยอาการเกื้อกูลเป็นลักษณะ,
 ต่อแต่นั้น ฟังปฏิบัติในสัตว์ทั้งหลาย ด้วย
 อำนาจแห่งความเป็นไปโดยอาการเห็นหรือ
 ไต่ฟัง หรือกำหนดไต่ว่า สัตว์ทั้งหลายผู้
 ซึ่งปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลอย่างนี้ถูกทุกข์
 ครอบงำ แล้วคิดช่วยเหลือให้พ้นจากทุกข์,
 กรุณา จึงชื่อว่า มีการเป็นไปโดยอาการคิด
 จะช่วยให้พ้นทุกข์ เป็นลักษณะ.

ต่อจากนั้น ฟังปฏิบัติในสัตว์ทั้งหลาย ด้วย
 อำนาจใดเห็นสมบัติของสัตว์ ผู้ซึ่งปรารถนา
 ประโยชน์เกื้อกูลอย่างนี้, และปราศจากทุกข์
 ซึ่งตนปรารถนาแล้ว พลอยยินดีในสมบัตินั้น,
 มุทิตาจึงชื่อว่ามีการพลอยยินดี เป็นลักษณะ.

ต่อแต่นั้น ฟังปฏิบัติโดยอาการเป็นกลางคือ
 วางเฉยเพราะไม่มีสิ่งที่จะพึงทำ, อฺเปกฺขา
 จึงชื่อว่า มีความเป็นไปโดยอาการวางตัว
 เป็นกลางเป็นลักษณะ.

^๑ ฉ. อชฺฌเปกฺขิกตฺตาสงฺขาเตน.

ตสฺมา อีโต หิตาทีอาการวสา ปนาสํ
ปจฺมํ เมตฺตา วุตฺตา, อถ "กรุณา มุทิตา
อุเบกฺขา"ติ อัยํ กโม เวทิตฺพุโพ.

เพราะฉะนั้นบรรดาพรหมวิหาร ๔ ประการ
นั้น จึงตรัสเมตตาไว้เป็นอันดับต้น ด้วย
อำนาจแห่งอาการ มีการเกื้อกูลเป็นต้นนี้,
ต่อจากนั้นจึงตรัส "กรุณา มุทิตา และ
อุเบกขา" พึงทราบลำดับดังกล่าวมานี้.

ยสฺมา ปน สพุพาเปตา อปฺปมาเณ
โคจเร ปวตฺตุนฺติ, ตสฺมา "อปฺปมณฺญา"ติ
วฺจฺจนฺติ. อปฺปมาณา หิ สตฺตา เอตาสํ
โคจรภูตา, เอกสฺตฺตสฺสาปี จ เอตฺตเก
ปเทเส เมตฺตาทโย ภาเวตฺพุพาติ เอวํ
ปมาณํ อคฺคเหตฺวา สกฺลผรวเสเนว
ปวตฺตาคี.

ก็เพราะอัปมัญญาเหล่านี้ทั้งหมด ย่อม
เป็นไปในอารมณ์หาประมาณมิได้, เพราะ
ฉะนั้นจึงเรียกว่า "อัปมัญญา".จริงอยู่ สัตว์
ทั้งหลายหาประมาณมิได้ เป็นอารมณ์ของ
อัปมัญญาเหล่านี้, และอย่าได้ถือเอาเป็น
ประมาณอย่างนี้ว่า พึงเจริญเมตตาเป็นต้น
แมตอสัตว์ตนหนึ่ง ในประเทศประมาณเท่านั้น
แผ่ไปโดยการแผ้ว ๆ ไปทีเดียว.

เตน วุตฺตํ :

ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า :

"วิสุทฺธิมคฺคาทิวสา จตฺสโส
หิตาทีอาการวสา ปนาสํ
กโม ปวตฺตุนฺติ จ อปฺปมาเณ
ตา โคจเร เยเน ตทปฺปมณฺญา"ติ...

"พรหมวิหารมี ๔ อย่าง เพราะเป็น
ทางแห่งความบริสุทธิ์เป็นต้น อนึ่ง
ลำดับของพรหมวิหารเหล่านั้น ย่อม
มีเพราะอาการมีความเกื้อกูลเป็น
ต้น และพรหมวิหารเหล่านั้น ย่อม

เป็นไปในอารมณ์ หาประมาณมิได้
จึงเรียกว่า อัมมัญญา".

เอวี่ อปฺปมาณโคจรตาย เอก-
ลกฺขณาสฺ จาปี เอตาสฺ ปุริมา คิสฺโส
ติกกตฺตูกฺกชฺฌานิกาว โหนฺติ.

บรรดาอัมมัญญาเหล่านั้น แม่จะมี
ลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน โดยมีอารมณ์หา
ประมาณมิได้ แต่อัมมัญญา ๓ ข้อ ข้างตน
เป็นไปในฉาน ๓ และฉาน ๔ เท่านั้น.

กสฺมา ? โสมนสฺสาวิปฺปโยคโต.

ถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะไม่
ปราศจากโสมนัส.

กสฺมา ปนาสํ โสมนสฺเสน อวิปฺปโยคโต?
โทมนสฺสสมฺภูจิทานํ พฺยาปาทาทีนํ
นิสฺสรณตฺตา.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร อัมมัญญา ๓ ข้อนั้น
จึงไม่ปราศจากโสมนัส ? ตอบว่า เพราะ
อัมมัญญา ๓ ข้อนั้น เป็นเครื่องสลัดออกซึ่ง
พยาบาทเป็นต้น อันเกิดแต่โทมนัส.

ปจฺฉิมา ปน อวเสเสกชฺฌานิกาว.
กสฺมา ? อูเบกฺขาเวทนาสมฺปโยคโต.

ส่วนอัมมัญญาข้อสุดท้าย เป็นไปในฉาน
สุดท้ายทีเดียว. เพราะเหตุไร ? เพราะ
ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา.

น หิ สตฺเตสฺ มชฺฌตฺตาการปฺปวตฺตา
พฺรหฺมวิหารุเบกฺขา อูเบกฺขาเวทน์ วินา
วตฺตตีติ.

จริงอยู่ อุเบกขาพรหมวิหารเป็นไปโดย
อาการเป็นกลางในสัตว์ทั้งหลาย เว้น
อุเบกขาเวทนาเสียแล้วก็เป็นไปไม่ได้.

พฺรหฺมวิหารกถา.

พฺรหฺมวิหารกถา จบ.

คุณเสาวรส - คุณปรีชา เล็กประยูร

อุทิศให้บิดา, มารดา, ครู-อาจารย์ และญาติพี่น้อง

อัมมัญญา ป-ท. ๓-๙

อสุภกถา

๒๖๓. อิทานิ รากจริตาหิ
 สุตตาน^๑ เอกนุตทิต^๒ นานารมมเณสุ
 เอเกกชุณฺณาวเสเนว^๓ ปวตฺตมาน^๔
 รูปาวจรกุสล^๕ ทสฺสเสตฺต^๖ ปุน "กตเม
 ฐมฺมา กุสลา"ติอาทิ อารทฺธ.

ตตฺถ อุตฺตฺมาตกสฺสณฺณาสทคตฺตนิ-

อาทิสฺสุ

ภสฺสตา^๗วีย วายุณา อุทฺธ^๘ ชีวิตปริยาทานา
 ยถานุกกม^๙ สมฺมุคฺคเตน สุนภา เวณ
 อุตฺตฺมาตตฺตา^{๑๐} อุตฺตฺมาต^{๑๑}, อุตฺตฺมาตเมว
 อุตฺตฺมาตก^{๑๒}. ปฏิกฺกุสฺสทฺตา วา กุจฺฉิต^{๑๓}
 อุตฺตฺมาตนิ^{๑๔} อุตฺตฺมาตก^{๑๕}, ตถารูปสฺส
 ฉวสฺสริสฺสเสตฺต^{๑๖} อธิวจฺน.

อสุภกถา

๒๖๓. บัดนี้ เพื่อจะแสดงรูปาวจรกุศล
 ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วนเดียวแก่สัตว์
 ทั้งหลาย ผู้มีรากจริตเป็นต้น ซึ่งเป็นไปด้วย
 อำนาจแห่งฌานอย่างเดียวกันเท่านั้นในอารมณ์
 ต่าง ๆ จึงทรงเริ่มคำว่า "กตเม ฐมฺมา
 กุสลา" เป็นต้นอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุตฺตฺมาตก-
 สฺสณฺณาสทคตฺตนิ เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :

ซากศพที่ชื่อว่าอุตฺตฺมาตตะ เพราะพองขึ้นโดย
 ความเป็นซากศพที่ขึ้นอีกตามลำดับ เพราะ
 ลิ่นชีวิตเหมือนลูกโป่งที่พองลมฉะนั้น, อุตฺตฺ-
 มาตตะนั่นเอง ชื่อว่า อุตฺตฺมาตกะ. อีกอย่าง
 หนึ่ง ซากศพที่พองขึ้นน่าเกลียด เพราะเป็น
 ของปฏิกูลจึงชื่ออุตฺตฺมาตกะ, คำว่า อุตฺตฺ-
 มาตกะนี้ เป็นชื่อของซากศพเช่นนั้น.

^๑ ฉ. รากจริตสุตตาน.

^๒ ก. เอกชุณฺณาวเสเนว.

^๓ ก. ภสฺสตา วีย.

^๔ ฉ. ฐมาตตฺตา.

วินีล^๑ วุจจติ วิปริกขณนวล^๑ วินีลเมว ชากศัพท์ที่มีสีเขียวแตกไปทั่ว เรียกว่า
วินีลก. ปฏิกุศลตตวา วา กุจจติ วินีลนุติ วินีลละ, วินีลละนั่นเอง ชื่อว่า วินีลกะ.
 วินีลก, มัสสุสทฏจาเนสุ รตตวณฺณสุส, อีกอย่างหนึ่ง ชากศัพท์ที่มีสีเขียวเป็นส่วนมาก
 ปุพฺพสนฺนิจยฏจาเนสุ เสตวณฺณสุส, น่าเกลียด เพราะเป็นของปฏิกุศลชื่อว่า
 เขภฺยุเขน จ นีลวณฺณสุส นีลฏจาเน วินีลกะ, คำว่า วินีลกะนี้เป็นชื่อของชากศัพท์
 นีลสาฎกปารุตฺสเสว ฉวสรีรสฺเสตฺ ที่ที่มีสีแดงในเนื้อหน้า, มีสีขาวในที่บ่มหนอง,
 อธิวจัน. และโดยมากมีสีเขียวในที่เขียว เหมือนเอา
 ผ่าสีเขียวคลุมไว้.

ปริกขณนฏจาเนสุ วิสุสนฺทมานัน ปุพฺพ หนองที่เต็มไปด้วยในที่ซึ่งแตกเต็ม ชื่อว่าวิปฺพพะ,
 วิปฺพพ, วิปฺพพเมว วิปฺพพก. ปฏิกุศลตตวา วิปฺพพะนั่นแล ชื่อว่า วิปฺพพกะ. อีกอย่างหนึ่ง
 วา กุจจติ วิปฺพพนุติ วิปฺพพก, ตถารูปสุส ชากศัพท์ที่มีหนองเต็มน่าเกลียด เพราะเป็น
 ฉวสรีรสฺเสตฺ อธิวจัน. ของปฏิกุศลชื่อว่า วิปฺพพกะ, คำว่า วิปฺพพกะ
 นี้ เป็นชื่อของชากศัพท์เช่นนั้น.

วิจฺฉิทฺท^๒ วุจจติ^๒ ทฺวิธา ฉินฺทเนน^๓ ชากศัพท์ที่ขาดเป็น ๒ ทอน เรียกว่าวิจฺฉิทฺทะ,
 อปฺธาริตฺ^๔, วิจฺฉิทฺทเมว วิจฺฉิทฺทก. วิจฺฉิทฺทะนั่นแล ชื่อว่า วิจฺฉิทฺทกะ. อีกอย่าง
 ปฏิกุศลตตวา วา กุจจติ วิจฺฉิทฺทนุติ หนึ่งชากศัพท์ที่ขาดเป็นทอนน่าเกลียด เพราะ

^๑ ก. วิปริกขณนวล.
^๒ ก. วิจฺฉิทฺทนุติ วุจจติ.
^๓ ก. ฉินฺทเนน.
^๔ ก. อวธาริตฺ, ส. อปวาริตฺ.

อรรถสาธิต. ป-ท. ๓-๕

คุณสุภสิทธิ์ มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อสัท - คุณแม่หงส์ มหาคุณ

วิจฺฉิทฺทกํ, เวมชฺฌเณ ฉินฺนสฺส เป็นของปฏิบูล ชื่อว่าวิจฉิททกะ, คำว่า
ฉวสรีรสุเสตํ อธิวจฺนํ. วิจฉิททกะนี้ เป็นชื่อของซากศพที่ขาดตอน
กลาง.

อิโต จ เอตฺโต จ วิวิธากา เรน ซากศพ ที่ถูกสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น
โสณสิงฺคาลาที่หิ ขายิตํ วิกฺขายิตํ, กัดกินขาดกระจายกระจายไปในที่ต่าง ๆ ชื่อ
วิกฺขายิตเมว วิกฺขายิตกํ. ปฏิบูลุตฺตา ว่า วิกฺขายิตะ, วิกฺขายิตะนั้นแล ชื่อว่า
วา กุจฺฉิตํ วิกฺขายิตนฺติ วิกฺขายิตกํ, วิกฺขายิตกะ. อีกอย่างหนึ่ง ซากศพที่กระจาย
ตถารูปสฺส ฉวสรีรสุเสตํ อธิวจฺนํ. กระจายน่าเกลียดเพราะเป็นของปฏิบูล ชื่อ
ว่า วิกฺขายิตกะ, คำว่า วิกฺขายิตกะ นี้เป็น
ชื่อของซากศพเช่นนั้น.

วิวิธา ชิตฺตํ^๑ วิกฺชิตฺตํ, วิกฺชิตฺตเมว ซากศพที่เรียกราคชื่อว่า วิกฺชิตตะ, วิกฺชิตตะ
วิกฺชิตตกํ. ปฏิบูลุตฺตา ว่า กุจฺฉิตํ นั้นแลชื่อว่า วิกฺชิตตกะ. อีกอย่างหนึ่งซากศพ
วิกฺชิตฺตนฺติ วิกฺชิตตกํ, อญฺเณน หตฺถิ ที่เรียกราคน่าเกลียด เพราะเป็นของปฏิบูล
อญฺเณน ปาท์ อญฺเณน สีสนฺติ เอวํ ตโต ชื่อวิกฺชิตตกะ, คำว่า วิกฺชิตตกะ นี้ เป็นชื่อ
ตโต วิกฺชิตตสฺส ฉวสรีรสุเสตํ อธิวจฺนํ. ของซากศพที่เรียกราค คือมือไปทางหนึ่ง
เท้าไปทางหนึ่ง ศีรษะไปทางหนึ่ง.

หตฺถจฺ ทํ ปุริมฺนเยเนว วิกฺชิตฺตกญฺจาติ ซากศพที่ถูกฟันเรียกราคไป โดยนัยก่อนนั้นแล
หตวิกฺชิตตกํ, กากปทาภาเรณ องฺค- ชื่อว่า หตวิกฺชิตตกะ, คำว่า หตวิกฺชิตตกะ นี้

^๑ ก. วิวิธํ ชิตฺตํ.

ปจฺจกฺเสสุ สฺตฺเถน หนิตฺวา วุตฺตฺนเยเนว เป็นชื่อของชากศพ ที่ถูกพันด้วยคัสตราใน
 วิกุชิตฺตกฺสฺส ฉวสรีรฺสฺเสตฺ อธิวจฺนํ. อวัยวะส่วนต่าง ๆ มีอาการคั่งกวมบาท
 เร็ยราดไปโดยนัยคั่งกลาวแล้วนั้นแล.

โลหิตํ กิรติ วิกุชิตฺติ อิตฺ จิตฺ จ ชากศพที่มีโลหิตหยดเร็ยราดไหลไปทั่ว ชื่อ
 ปคฺมรตีติ โลหิตกํ, ปคฺมรติโลหิต- ว่า โลหิตกะ, คำว่าโลหิตกะนี้ เป็นชื่อของ
 มกฺขิตฺสฺส ฉวสรีรฺสฺเสตฺ อธิวจฺนํ. ชากศพที่เปื้อนโลหิตซึ่งไหลออก.

บุพฺวา^๑ วุจฺจฺนฺติ กิมิโย, บุพฺเวหิ กลุ่มท่อนเรียกว่าบุพวะ, ชากศพที่เร็ยราด
 วิกีรียตีติ^๒ บุพวกํ. กิมิปริบุญฺณสฺส ด้วยหมูท่อน ชื่อว่าบุพวกะ, คำว่า บุพวกะ
 ฉวสรีรฺสฺเสตฺ อธิวจฺนํ. นี้เป็นชื่อของชากศพที่เต็มไปด้วยหมูท่อน.

อฏฺฐิเยว อฏฺฐิกํ. ปฏฺฐิกุลฺลตฺตา วา ชากศพที่มีแต่ร่างกระดูกเท่านั้น ชื่อว่า
 กุจฺฉิตํ อฏฺฐิตี อฏฺฐิกํ, อฏฺฐิสงฺขลิกายปิ อฏฺฐิกะ. อีกอย่างหนึ่ง กระดูกที่นำเกลียด
 เอกฏฺฐิกสฺส่าปิ เอตํ อธิวจฺนํ. เพราะเป็นของปฏิกูล ชื่อว่า อฏฺฐิกะ,
 คำว่า อฏฺฐิกะนี้ เป็นชื่อของชากศพที่เป็น
 ร่างกระดูกบาง มีกระดูกชิ้นเดียวบาง.

อิมานิ จ ปน อุตฺตฺมาตกาทีนํ ชื่อเหล่านี้ เป็นชื่อแห่งนิมิตที่เกิดขึ้นเพราะ
 นิสฺสาย อฺบุปฺนฺนนิมิตฺตานมฺปิ นิมิตฺเตสฺส อากฺขยอสุกะ มีอุตฺตฺมาตกะเป็นต้นเหล่านี้บ้าง
 ปฏฺฐิตฺตชฺฌานานมฺปิ เอตาเนว นามานิ. เป็นชื่อแห่งฉานที่ได้ในนิมิตทั้งหลายบ้าง.

^๑ ก. บุพวา.
^๒ ฉ. บุพเว วิกีรตีติ.

อฏฺฐิสถำน.พ-พ.๓-๘

ตตฺถ อุตฺตฺมาตกนินิตฺเต อปฺปนา-
 วเสณ อปฺปนา สญฺญา อุตฺตฺมาตกสญฺญา,
 ตาย อุตฺตฺมาตกสญฺญาย สมฺปโยคฺจฺเณ
 สหคตฺ อุตฺตฺมาตกสญฺญาสหคตฺ. วินีลก-
สญฺญาสหคตาทีสุปี เอเสว นโย.

ในสัญญาเหล่านั้น สัญญาที่เกิดขึ้นด้วย
 อำนาจอัปปนาในอุทฺตฺมาตกนินิต ชื่อว่าอุทฺต-
 มาตกสัญญา, จิตที่สหคตด้วยอุทฺตฺมาตกสัญญา
 นั้น โดยอรรถว่าเป็นสัมปโยค ชื่อว่า อุตฺต-
 มาตกสัญญาสหคตะ. แม้ในวินีลกสัญญาสหคตะ
เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ยํ ปเนตฺถ ภาวนาวิธานํ วตฺตพฺพํ
 ภเวyy, ตํ สพฺพากาเรนปี วิสุทฺธิมคฺเค^๑
 วตฺต เมว. อวเสสา ปาฬิวณฺณา เหฏฺฐา
 วตฺตฺนเยเนว เวทิตฺตพฺพา.

ส่วนวิธีภาวนา ที่จะพึงกล่าวในอธิการแห่ง
 อสุภะนี้, ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิ-
มรรค แม้โดยประการทั้งปวง. การพรรณนา
 บาลีที่เหลือ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้ว
 ข้างตน.

เกวลณฺหิ อธิ จตฺตฺตชฺฌานวเสณ
 อฺเปกฺขาพฺรหฺมวิหารเ วีย ปสฺมชฺฌาน-
 วเสณ เอเกกสฺมึ ปญฺจวิสฺติ ปญฺจวิสฺติ
 เอกกา โหนฺติ.

ก็ในอสุภะนี้ แต่ละข้อมีหมวดละหนึ่ง ๒๕
 หมวด ด้วยอำนาจแห่งปฐมฌานอย่างเดียว
 เหมือนในอุเบกขาพฺรหฺมวิหารมีหมวดละหนึ่ง
 ๒๕ หมวด ด้วยอำนาจจตฺตฺตชฺฌาน.

อสุภารมฺมณฺสฺส จ อวทฺตฺนียตฺตา ปริตฺเต
 อุตฺตฺมาตกญฺจาเน อปฺปนฺนินิตฺตารมฺมณฺ

ก็เพราะอารมณ์ คืออสุภะ ไม่ควรขยาย
 นิมิตตารมณฺที่เกิเกิดขึ้นในฐานะแห่งอุทฺตฺมาตก-

^๑ วิสุทฺธิมคฺค . ๑/๒๒๘ .

คุณศุภสิทธิ์ มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อสัทท - คุณแม่หงส์ มหาคุณ

ปริตตารมณ, มหนฺเต อปปมาณารมณ
เวทิตพฺพ. เสเสสฺสปี เอเสว นโยติ.

อสุภะที่เล็กน้อย ฟังทราบว่าเป็นปริตตารมณ,
ที่เกิดขึ้นในฐานะแห่งอุทฺธมาตกะที่ใหญ่ ฟัง
ทราบว่าเป็นอปปมาณารมณ. แม้ในอสุภะที่
เหลือกันยนี้เหมือนกัน.

อิติ อสุภานิ สุกฺกุโณ
ทสฺสตโลจเนน ฤตกิตฺติ
ยานิ อโวจ ทสฺพล
เอเกกชฺฌานเหตุนิ.

พระทศพลผู้ทรงมีพระคุณอันงาม มี
พระเกียรติอันท้าวสหสัณฺยนสรเสริญ
แล้ว ไคตรัสอสุภะทั้งหลายใด อัน
เป็นเหตุแห่งฉานแต่ละอย่าง ด้วย
ประการฉะนี้.

เอวํ ปาพินเยเนว
ทาว สพฺพานิ ตานิ ชานิตฺวา
เตเสว อยํ ภิกฺขุโย
ปกิณฺณกถาปิ วิญฺเญยฺยา?

บัณฑิตทราบอสุภะทั้งหมดนั้น ตามนัย
พระบาลีอย่างนี้ก่อนแล้ว ฟังทราบ
แม้ความเบ็ดเตล็ดในอสุภะเหล่านั้น
ยิ่งขึ้นไป.

เอเตสุ หิ ยตฺถ กตฺถจิ
อธิตตชฺฌาโน สุวิกฺขมฺภิตราคตฺตา
วิกตราโค^๒ วิย นิลฺโลลฺลุปฺจาโร โหติ.

จริงอยู่ บุคคลผู้บรรลุลฉานเพราะอสุภะ
ข้อใดข้อหนึ่ง บรรดาอสุภะตั้งกล่าวมา ย่อม
ปราศจากความประพฤติโลเล เหมือนบุคคล

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๔๗.

^๒ ฉ. วิตราโค.

เอว^๑ สนฺเตปิ ยวาย^๑ อสุภฺปภเโท^๑
วุตฺโต, โส สรีรฺสภาวปฺตฺติวเสณ จ
ราคจฺริตภทวเสณ จาคี เวทิตฺพฺโพ.

ที่ปราศจากราคะ เพราะขมราคะไวด้วยดี.
แม่เมื่อเป็นเช่นนั้น ประเภทแห่งอสุภะที่ตรัส
ไวแล้วนั้น, ฟังทราบวาทรัสไว้โดยที่ถึงสภาพ
เป็นสรีรราง และโดยมุ่งทำลายราคจริต.

ฉวสรีรณฺหิ ปฏิกฺกุณฺณภาวํ อापชฺชมานํ,
อุทฺตุมาทกสภาวปฺตฺตํ วา ลียา,
วินีลกาถีนํ วา อณฺตรสภาวปฺตฺตํ.

เพราะชากศพเมื่อถึงความปฏิกุล, ก็
ฟังถึงสภาพที่ขึ้นพอง, หรือฟังถึงสภาพ
อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นมีสีเขียวเป็นต้น.

อิตฺติ ยาทิสํ ยาทิสํ สกฺกา โหติ ลหุญฺ,
ตาทิสเส ตาทิสเส อุทฺตุมาทกํ ปฏิกฺกุณฺณ
วินีลกํ ปฏิกฺกุณฺณนฺติ เอว นิมิตฺตํ
คณฺหิตพฺพเมวาคี สรีรฺสภาวปฺตฺติวเสณ
ทสฺธา อสุภฺปภเโท^๑ วุตฺตติ เวทิตฺพฺโพ.

ด้วยเหตุนี้ ฟังกำหนดนิมิตในอสุภะเท่าที่
สามารถจะหาได้โดยนัยว่า ชากศพที่พองขึ้น
เป็นของปฏิกุล ชากศพที่มีสีเขียวเป็นส่วน
มากเป็นของปฏิกุล ฟังทราบวาทรัสประเภท
อสุภะไว ๑๐ อย่างตามที่ได้ถึงสภาพเป็นสรีร-
รางดังกล่าวนั้น.

วิเสสโต เจตฺถ อุทฺตุมาทกํ
สรีรฺสณฺฐานวิปฺตฺติปฺปกาสนโต สรีร-
สณฺฐานราคีโน สປายํ,

แต่เมื่อว่าโดยความแปลกกันแล้ว
บรรดาอสุภะเหล่านี้ อุทฺตุมาทกอสุภะเป็นที่
สบายสำหรับผู้กำหนดในสรีรสันฐานเพราะ
ประกาศความวิบัติของสรีรสันฐาน,

^๑ ฉ. อสุภ เภโท.

วินีลกัม ฉวีรากวิปตติปุปกาสนโต สรีร-
วณฺณราคิโน สปุพายัม,

วินีลกอสุภะ เป็นที่สบายสำหรับผู้กำหนดใน
สรีรวรรณะ เพราะประกาศความวิบัติความ
กำหนดในผิว,

วิบุพพกัม กายวณฺณปฏิพทฺธสุสฺส ทฺถคฺคณฺธ-
ภาวสุสฺส ปกาสนโต มาลาคนฺธาทิวเสน
สมฺภูจฺจาปิตสรีรคฺคณฺธราคิโน สปุพายัม,

วิบุพพกอสุภะ เป็นที่สบายสำหรับผู้กำหนด
ในกลิ่นของสรีระ ที่ปรุงขึ้นด้วยระเหยิบและ
ของหอมเป็นต้น เพราะประกาศความที่ของ
ที่เนื่องในร่างกายเป็นของมีกลิ่นเหม็น,

วิจฺฉิตฺทกัม อนฺโตสุสิรภาวปุปกาสนโต
สรีเร มนภาวราคิโน สปุพายัม,

วิจฉิตกอสุภะ เป็นที่สบายสำหรับผู้กำหนด
ในความเป็นขณะแห่งสรีระ เพราะประกาศ
ความที่ร่างกายเป็นโพรงภายใน,

วิกฺขายิตกัม มํสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส-
ปกาสนโต ฌนาทิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส-
มํสฺส-
ราคิโน สปุพายัม,

วิกขายิตกอสุภะ เป็นที่สบายสำหรับผู้กำหนด
ในส่วนนูนของเนื้อ ในส่วนแห่งสรีระ มีถัน
เป็นต้น เพราะประกาศความพินาศแห่ง
สมบัติ คือ ความนูนแห่งเนื้อ,

วิกฺขิตฺตกัม อญฺคปจฺจกานัน วิกฺเขปฺป-
ปกาสนโต อญฺคปจฺจกฺลีสฺสฺสฺสฺสฺส-
ราคิโน สปุพายัม,

วิกขิตตกอสุภะ เป็นที่สบายสำหรับผู้กำหนด
ในลีลาท่าทางของอวัยวะน้อยใหญ่ เพราะ
ประกาศความกระจัดกระจาย แห่งอวัยวะ
น้อยใหญ่,

รูปาวจรชฺฌานมฺปิ ติ "รูปนุ"ติ วุจฺจติ จริงอยู่แมรูปาวจรฌานก็เรียกว่า"รูป" เช่น "รูปี รูปานิ ปสฺสตี"ติอาทีสุ^๑ ๓๔๓ ในคำเป็นต้นว่า "ผู้มีรูปย่อมเห็นรูปทั้งหลาย", แมอรรถกถาแห่งรูปาวจรฌานนั้น ก็เรียกรูป ๓๔๓ ในคำเป็นต้นว่า "ย่อมเห็นรูปภายนอกซึ่งมีผิวพรรณดีหรือไม่ดี".

๓๔๓ อธิ "รูปเป สณฺญา รูปสณฺญา"ติ ฉะนั้น ในที่นี้ คำว่า รูปสณฺญา นี้ จึงเป็น ชื่อของรูปาวจรฌาน ที่ตรัสโดยยกสณฺญาเป็น ประธานว่า "สณฺญาในรูปชื่อว่า รูปสณฺญา" ดังนี้.

รูป สณฺญา อสฺสาตี รูปสณฺญํ, รูปมสฺส ฌานที่ชื่อว่ารูปสณฺญา เพราะมีรูปเป็นสณฺญา, นามนฺติ วุคฺคํ โหติ. เอวํ ปจฺจวิกสิณาทิ- ทานกล่าวอธิบายไว้ว่า รูปเป็นชื่อของฌาน นั้น. อนึ่ง คำว่า รูปสณฺญา นี้ ฟังทราบว่าเป็นชื่อของตถารมณฺ์ อันต่างด้วยปจฺจวิกสิณ เป็นต้น ด้วยประการฉะนี้.

^๑ อภ. ส. ๓๔/๓๔, ที. มหา. ๑๐/๘๓.

^๒ อภ. ส. ๓๔/๓๓, ที. มหา. ๑๐/๑๒๘.

^๓ ส. รูปาวจรชฺฌานสฺเสต.

คุณสุภสิทธ์ มหาคุณ ขอบุติศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อสัทท - คุณแม่หงส์ มหาคุณ

สมติกุกมาติ วิจารณ์ จ, นิโรธา จ.

บทว่า สมติกุกมา ความว่า เพราะ สำรอก, และดับสนิท.

ก็ วุตตะ โหติ : เอตาสึ กุศลวิปาก- กิริยว เสน ปญจทสนัน ฌานสงฺฆาทานัน รูปสญฺญานัน, เอตาสญฺจ ปจฺจวิกลีณาทิว เสน อญฺจนัน อารมฺมณสงฺฆาทานัน รูปสญฺญานัน สพุพกาเรน, อนว เสาสนัน วา วิจารณ์ จ นิโรธา จ วิจารณ์ เหตุ เจว นิโรธเหตุ จ อากาสานญฺจายตฺนํ อุปสมฺปชฺช วิหริติ.

ท่านอธิบายไว้อย่างไร : อธิบายว่า พระโยคาวจรยอมเข้าอากาสานัญจายตณณานอยู่ เพราะสำรอกและดับสนิท คือเพราะเหตุที่ สำรอกและเพราะเหตุที่ดับสนิท ซึ่งรูปสัจญญา ทั้งหลายคือฌาน ๑๕ ไคแก่ กุศล วิปากและ กิริยาเหล่านี้, และซึ่งรูปสัจญญาทั้งหลายคือ อารมณ ๘ อย่างไคแก่ปฐวิกลีณเป็นต้นเหล่านี้ โดยอาการทั้งปวง, หรือไม่มีส่วนเหลือ.

น หิ สกฺกา สพุพโส อนตฺติกุณฺตรูปสญฺ เณ เอตํ อุปสมฺปชฺช วิหริตฺตุนฺติ.

จริงอยู่ พระโยคาวจรไม่สามารถที่จะเข้า อากาสานัญจายตณณานอยู่ได้ โดยไม่ก้าว ลวงรูปสัจญญาโดยประการทั้งปวง.

ตตฺถ ยสฺมา อารมฺมณ อวิรตฺตสฺส สญฺญาสมตฺติกุโม น โหติ, สมตฺติกุณฺตาสฺ จ สญฺญาสุ อารมฺมณํ สมตฺติกุณฺตเมว โหติ, ตสฺมา อารมฺมณสมตฺติกุมํ อวตฺวา "ตตฺถ กตฺมา รูปสญฺญา ? รูปาวจรสฺมาปตฺติ

ในอารมณและสัจญญาเหล่านั้น เพราะผู้ที่ยัง ไม่เบื่อหน่ายในอารมณ ยอมก้าวลวงสัจญญา ไปไม่ได้, และเมื่อลวงสัจญญาทั้งหลายได้แล้ว อารมณ ก็เป็นอันก้าวลวงไปได้เหมือนกัน, ฉะนั้น จึงมิได้ตรัสถึงการก้าวลวงอารมณ

๑ ส. วิจารณ์ เหตุ เจว นิโรธเหตุ จ.

คุณสุภสิทธิ มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณพ่อสัทท - คุณแม่หงส์ มหาคุณ

อัมมสาธิน.ป-ท.๓-๑๐

สมาปนฺนสฺส วา อุปฺปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐ-
 ธรรมสุขวิหาริสฺส วา สญฺญา สญฺชานนา
 สญฺชานิตคฺคตฺ, อีมา วุจฺจนฺติ รูปสญฺญาโย.
 อีมา รูปสญฺญาโย อติกฺกนฺโต โหติ
 วิติกฺกนฺโต สมตฺติกฺกนฺโต, เตน วุจฺจติ
 'สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมตฺติกฺกมา'ติ^๑ เอว
 วิภฺงฺเค สญฺญานํเยว สมตฺติกฺกโม วุคฺโต.

ตรัสเฉพาะแต่การก้าวล่วงสัญญาทั้งหลายไว้
 ในวิภังคอย่างนี้ว่า "ในสัญญาเหล่านั้น รูป-
 สัญญาเป็นไฉน ? การจำได้ กิริยาที่จำได้
 ความจำได้ของผู้เขารูปาวจรสมาบัติ หรือ
 ผู้เข้าถึงรูปาวจรสมาบัติ หรือผู้มีธรรมเป็น
 เครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน, เหล่านี้เรียกว่า
 รูปสัญญา. พระโยคาวจรเป็นผู้ที่ล่วง ก้าว
 ล่วง ล่วงเลยรูปสัญญาเหล่านี้ได้แล้ว, เหตุ
 นั้นจึงเรียกว่า 'ล่วงรูปสัญญาทั้งหลายได้
 โดยประการทั้งปวง'".

ยสฺมา ปน อารมฺมณสมตฺติกฺกเมน ปตฺตพฺพา
 เอตา สมาปตฺติโย, น เอกสฺมีเยว
 อารมฺมณเ ปจฺมชฺฌานาทีนึ วิย, ตสฺมา
 อัย อารมฺมณสมตฺติกฺกมว เสนาปิ อตฺถ-
 วณฺณา กตาติ เวทิตพฺพา.

ก็เพราะสมาบัติเหล่านี้ พึงบรรลุได้ด้วยการ
 ก้าวล่วงอารมณ์, มิใช่เหมือนปฐมฌาน
 เป็นตน ที่จะพึงบรรลุในอารมณ์เดียวเท่านั้น
 ไม่, ฉะนั้นพึงทราบว่า การบรรณาความนี้
 ตรัสไว้แต่โดยการก้าวล่วงอารมณ์.

ปฏฺิสมฺญานํ อตฺถงฺคมาติ จกฺขาทินํ
 วตฺถุนํ, รูปาทินํ อารมฺมณานญฺจ ปฏฺิมาเตน

คำว่า ปฏิมสญาน อตถงคมา มี
 ความว่า สัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการกระทบ

^๑ อภี. วิ. ๓๔/๓๕๓.

คุณศุภสิทธิ์ มหาคุณ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อสัทท - คุณแม่หงส์ มหาคุณ

สมุปนฺนา สณฺหา ปุฏฺฐิสณฺหา, รูปสณฺหาที่นํ
เอตํ อธิวจฺนํ.

แห่งวัตถุมีจักขุเป็นต้น, และแห่งอารมณ์มีรูป
เป็นต้น ชื่อว่า ปุฏฐิสันฺหา, คำว่า ปุฏฐิสันฺหา
นี้เป็นชื่อของรูปสันฺหาเป็นต้น.

ยถา "ตตฺถ กตฺมา ปุฏฺฐิสณฺหา ?
รูปสณฺหา สทฺทสณฺหา กนฺธสณฺหา รสสณฺหา
โผฏฺฐพฺพสณฺหา, อีมา วุจฺจนฺติ ปุฏฺฐิ-
สณฺหาโย"ติ?

เหมือนที่ตรัสไว้ว่า "ในสันฺหาเหล่านั้น
ปุฏฐิสันฺหาเป็นไฉน ? รูปสันฺหา สทฺทสันฺหา
คันฺธสันฺหา รสสันฺหา โผฏฐัพฺพสันฺหา,
เหล่านี้เรียกว่า ปุฏฐิสันฺหา".

ตาสํ กุสลวิปាកานํ ปญฺจนฺนํ, อกุสล-
วิปាកานํ ปญฺจนฺนนฺติ สพฺพโส ทสฺนฺนมฺปิ
ปุฏฺฐิสณฺหานํ อตฺถจฺจมา ปหานา
อสมุปนฺปาทา, อปฺปวตฺตติ กตฺวาติ วุตฺตํ
โหติ.

เพราะดับไป คือเพราะละไป ไต่แก่เพราะ
การไม่เกิดขึ้นแห่งปุฏฐิสันฺหา แม้ทั้ง ๑๐,
อธิบายว่า เพราะทำให้ปุฏฐิสันฺหาเป็นไป
ไม่ได้ คือ ฝ่ายกุสลวิบาก ๕, ฝ่ายอกุสล-
วิบาก ๕ เหล่านั้น โดยประการทั้งปวง.

กามณฺญ เจตฺตา ปจฺมชฺฌานาที่นํ
สฺมาปนฺนสฺสาปิ น สนฺติ, น หิ ตสฺมี
สมเย ปญฺจทวารว เสน จิตฺตํ ปวตฺตติ,
เอวํ สนฺเตปิ อณฺเฑตฺถ ปหีนานํ สุขทุกฺขานํ

ก็ปุฏฐิสันฺหาเหล่านั้นย่อมไม่มีแม้แก่ผู้ที่
เข้าปฐมฌานเป็นต้นโดยแท้, เพราะว่าใน
สมัยนั้นจิตย่อมไม่ไปทางทวาร ๕, แม้
เมื่อเป็นเช่นนั้น พึงทราบคำที่ท่านกล่าวถึง

๑ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๓.

อภิมุขสารสิน. ป-ท. ๓-๑๐

จตุตถชฺฎา เน วีย สกฺกายทิจฺฉาทีนํ ปฏิสมฺมัญญาเหล่านนั้นไว้ในที่นี้ ด้วยอำนาจการ
 ตติยมคฺเค วีย จ อิมสฺมี ฉาเน อุตฺสาห- ยกของฉานนี้ เพื่อปลุกให้เกิดความอุตสาหะ
 ชนนตฺถํ อิมสฺส ฉานสฺส ปัสฺสาว เสน ในฉานนี้ เหมือนการกล่าวถึงสุขและทุกข์
 เอตาสํ เอตฺถ วจัน เวทิตพฺพํ. อันละไคแล้วในฉานอื่นไว้ในจตุตถฉาน และ
 เหมือนการกล่าวถึงสักกายทิจฺฉิเป็นตน อันละ
 ไคแล้วในมรรคอื่นไว้ในตติยมรรค.

อถวา กิณฺฎจาปี ตา รูปาจรํ สฺมาปฺนฺนสฺส อีกร้อยหนึ่ง สัญญาเหล่านนั้นยอมไม่มีแก่
 น สฺนฺติ, อถโข น ปหีนฺตฺตา น สฺนฺติ, ผู้เขารูปาจรฉานก็จริง, ที่แท้ที่ไม่มีเพราะ
 น หิ รูปวิรากาย รูปาจรภาวนา ละไค แล้วก็ห้ามไค, เพราะวารูปาจร-
 สํวตฺตติ, รูปายตฺตา จ เอตาสํ ปวตฺตติ, ภาวนายอมไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด
 อัย ปน ภาวนา รูปวิรากาย สํวตฺตติ. ในรูป, อนึ่ง สัญญาเหล่านนี้เป็นไปไค เพราะ
 ตสฺมา ตา เอตฺถ ปหีนฺตาติ วตฺถุํ วฏฺฏติ. เนื่องกับรูป, ส่วนภาวนานี้ ยอมเป็นไปเพื่อ
 คลายความกำหนัดในรูป. เพราะฉะนั้น จึง
 ควรกล่าวไคว่า สัญญาเหล่านนั้นพระโยคา-
 วจรละไคแล้วในฉานนี้.

น เกวลญจ วตฺถุํ, เอกํเสเนว เอว และไม่ใช่ว่าจะควรกล่าวอย่างเดียว, แต่ยัง
 ธา เรตฺตุมปี วฏฺฏติ. ควรแก่ที่จะทรงไว้อย่างนี้โดยส่วนเดียวเท่า
 นั้น.

คุณเจริญ ภิมะโยธิน และคุณเน่งน้อย เล็กศรีสกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในโอกาสครบรอบ ๗๒ ปี

ตาสนฺหิ อีโต ปุพฺเพ อปฺปหีนฺตฺตา เยว
ปจฺมชฺฌานํ สฺมาปฺนฺนสฺส สทฺโท กณฺณโกติ
วฺตุโต ภควฺตา.

ก็พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า เสียงเป็น
เสียงหนามของผู้เข้าปฐมฌาน ดังนี้ เพราะ
ก่อนแต่อากาศ้านัญจายตนะนี้ ยังละสัญญา
เหล่านั้นไม่ได้นั่นเอง.

อิธ จ. ปหีนฺตฺตาเยว อรูปสฺมาปฺตฺตึนํ
อาเนญฺชตา, สันฺตฺวิโมกฺขตา จ วฺตุตา.
อาฬารโ จ กาลาโม อรูปสฺมาปฺนฺโน^๑
ปญฺจมตฺตฺตานี สกฺกสฺตานี นิสฺสํสาย นิสฺสํสาย
อติกฺกนฺตฺตานี เนว อทฺทส, น ปน สทฺทํ
อสฺโสสีตี^๒.

แต่ในอากาศ้านัญจายตนะนี้ พระองค์ตรัส
ความที่อรูปรูปสมบัติทั้งหลาย เป็นอเนญชา,
และเป็นสันตวิโมกข์ เพราะละ (สัญญา)
ได้แล้วนั่นเอง. เช่น ท่านอาฬารดาบส-
กาลามโคตรเข้าอรูปรูปสมบัติไม่เห็น และไม่
ได้ยินเสียงเกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่มที่
ผ่านไปไกล ๆ.

นानตฺตสฺสญฺยานํ

อมฺนสิการาติ

นानตฺเต วา โคจเร ปวตฺตฺตานํ สฺญฺยานํ,
นानตฺตฺตานํ วา สฺญฺยานํ.

ชื่อว่า นานตฺตสฺสญฺยานํ อมฺนสิการา

มีความว่า แห่งสัญญาทั้งหลายที่เป็นไปใน
อารมณ์ต่างกัน, หรือแห่งสัญญาทั้งหลายที่มี
ความต่างกัน.

ยสฺมา หิ เอตา "ตฺตถ กตฺมา
นानตฺตสฺสญฺยาโย ? ยถา อสฺมาปฺนฺนสฺส

จริงอยู่ เพราะสัญญาเหล่านั้นทรงจำแนกไว้
ในวิภังค์ว่า "ในสัญญาเหล่านั้น นานตฺตสฺสญฺยา

^๑ องฺ. ทสก. ๒๔/๑๔๕.

^๒ ฉ. อารูปสฺมาปฺนฺโน.

^๓ ที. มหา. ๑๐/๑๕๒.

คุณเจริญ ภิมะโยธิน และคุณนงน้อย เล็กศรีสกุล

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในโอกาสครบรอบ ๗๒ ปี

มโนธาทุสมงฺกิสฺส วา มโนวิญญาณ- เป็นไฉน ? การจำได้ กิริยาที่จำได้
 ธาทุสมงฺกิสฺส วา สญฺญา สญฺชานนา ความจำได้ของผู้ไม่โตเขา (สมาบัติ)
 สญฺชานนิตตํ, อีมา วุจฺจนฺติ นานตฺต- พริ้งพร้อมด้วยมโนธาทุ หรือพริ้งพร้อมด้วย
 สญฺญาโย"ติ" เอว วิภงฺเก วิภชิตฺวา มโนวิญญาณธาทุ, เหล่านี้เรียกว่า นานัตต-
 วุตฺตาเยว อธิ อธิปฺเปตา อสฺมาปฺนฺนสฺส สญฺญา" ซึ่งทรงพระประสงค์เอาในที่นี้ เป็น
 มโนธาทุมโนวิญญาณธาทุสมงฺกิตา^๒ สญฺญา สญฺญาที่พริ้งพร้อมด้วยมโนธาทุ และมโน-
 รูปสหฺทาทีเกเห นานตฺเต นานาสภาเว วิญญาณธาทุ ของผู้ไม่เขา (สมาบัติ) ย่อม
 จ^๓ โคจเร ปวตฺตฺนฺติ. เป็นไปในอารมณ์ที่มีความต่างกัน และมี
 สภาพต่างกันโดยรูปและเสียงเป็นต้น.

ยสฺมา เจตา อภฺส กามาวจรกฺุสลสฺสญฺญา, อนึ่ง เพราะสญฺญาเหล่านี้มี ๕๕ อย่าง คือ
 ทฺวาทส อกฺุสลสฺสญฺญา, เอกาทส กามา- กามาวจรกฺุสลสฺสญฺญา ๘ อกฺุสลสฺสญฺญา ๑๒,
 วจรกฺุสลวิปากสฺสญฺญา, เทว อกฺุสลวิปาก- กามาวจรกฺุสลวิปากสฺสญฺญา ๑๑, อกฺุสลวิปาก-
 สฺสญฺญา, เอกาทส กามาวจรกิริยสฺสญฺญาติ สฺสญฺญา ๒, กามาวจรกิริยาสฺสญฺญา ๑๑ มีความ
 เอว จตฺตฺตฺตาพีสมฺปิ สญฺญา นานตฺตา ต่างกัน มีสภาพต่างกัน คือไม่เหมือนกัน
 นานาสภาวา อญฺณมญฺณํ อสฺทิสฺสา, ตสฺมา และกัน, ฉะนั้น จึงตรัสว่า "นานัตตสฺสญฺญา".
 "นานตฺตสฺสญฺญา"ติ วุตฺตา.

^๑ อภิ. วิ. ๓๕/๓๕๓.
^๒ ฉ. . . . สกฺุคฺคิตา สญฺญา.
^๓ จ-สทฺโท ฉ. เจว วิสฺสทฺธิมคฺเค จ
 น ทิสฺสติ.

คุณเจริญ ภิมะโยธิน และคุณแห่งน้อย เล็กศรีสกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในโอกาสครบรอบ ๗๒ ปี

คาส์ สพฺพโส นานตฺตสฺสญฺยานํ อมนสิการา
อนาวชฺชนา อนาโกคา อสมนฺนาหารา
อปฺจเวกฺขณา, ยสฺมา ตา นาวชฺชตี น
มนสิการิตฺติ น ปฺจเวกฺขตี, ตสฺมาตี วุตฺต
โหตี.

เพราะไม่ทำไว้ในใจ ไม่ใคร่ครวญ ไม่จตจ
ไม่ระลึกถึง ไม่พิจารณานานัตตสัญญาเหล่านั้น
โดยประการทั้งปวง, ทานกล่าวอธิบายไว้ว่า
เพราะไม่ระลึกถึง ไม่มนสิการถึง ไม่
พิจารณาถึง.

ยสฺมา ปเนตฺตํ ปุริมา รูปสฺสญา,
ปฏิมสฺสญา จ อิมินา ฌาเนน นิพฺพตฺเต
ภเวปี น วิชฺชนตี, ปเคว ตสฺมี ภเว อิมิ
ณานํ อุปสมฺปชฺช วิหฺรณกาเล, ตสฺมา
คาส์ สมตฺถิกฺกมา, อตฺถงฺกมาตี เทวธาปี
อภาโวเยว วุตฺโต.

ก็เพราะในสัญญาเหล่านั้น รูปสัญญา,
และปฏิมสัญญาซึ่งมีอยู่ก่อน ย่อมไม่มีแม่ใน
ภพที่เกิดด้วยเวลานี้, จะป่วยกล่าวไปไยถึง
กาลเวลาที่เข้ามานั้นอยู่ในภพนั้น, ฉะนั้นใน
อากาศ้านัญจายตนะนี้ จึงตรัสความไม่มีแห่ง
สัญญาเหล่านั้นไว้ ๒ อย่างเท่านั้นคือ เพราะ
กล่าววง, และเพราะตั้งอยู่ไม่ได้(ดับ).

นานตฺตสฺสญาสุ ปน ยสฺมา อฏฺฐ กามา-
วจรกุตลสฺสญา, นว กิริยาสฺสญา, ทส
อกุตลสฺสญาตี อีมา สตฺตวิสตี สฺสญา
อิมินา ฌาเนน นิพฺพตฺเต ภเว วิชฺชนตี,
ตสฺมา คาส์ อมนสิการาตี วุตฺตคนฺตี
เวทิตฺตพฺพ.

พึงทราบว่าในนานัตตสัญญาทั้งหลาย เพราะ
สัญญาเหล่านี้มี ๒๗ คือ กามาวจรกุตลสัญญา
๘, กิริยาสัญญา ๘, อกุตลสัญญา ๑๐ ย่อมมี
ในภพที่บังเกิดแล้วด้วยเวลานี้, ฉะนั้นจึงตรัส
ว่า "เพราะไม่มนสิการสัญญาเหล่านั้น".

๑ ฉ. เจตถ...

อภฺยวํสาตี. ป-ท. ๓-๑๐

ตตุราปี หิ อิทํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรนฺโต จริงยฺยู แมในภพที่เกิคนั้น ผู้เข้าฌานนี้อยู่
 ตาสํ อมนสิการาเยว อุปสมฺปชฺช วิหริ, ชื่อว่า ย่อมเขาอยู่เพราะไมมนสิการสัญญา
 ตา ปน มนสิกโรนฺโต อสฺมาปนฺโน โทตีติ. เหลานั้นนั่นเอง, แต่เมื่อมนสิการถึงสัญญา
 เหลานั้น ก็ไม่เป็นอันเข้าฌาน.

สงฺเขปโต เจตถ "รูปสณฺณานํ ในบทว่า "รูปสณฺณา สมตฺกุกมา" เป็นต้นนี้
 สมตฺกุกมา"ติ อิมินา สพฺพรูปาวจรธมฺมานํ เมื่อว่าโดยสังเขป ฟังทราบว่ ตรีสการละ
 ปหานํ วุตฺตํ, "ปฏฺิขสณฺณานํ อตฺถงฺคมา รูปาวจรธมฺมทั้งปวงด้วยคำว่า "รูปสณฺณานํ
 นานตฺตสณฺณานํ อมนสิการา"ติ อิมินา สมตฺกุกมา"นี้, ตรีสการละและการไม่
 สพฺเพสํ กามาวจรจิตฺตเจตฺตสิگانญจ มนสิการ ซึ่งจิตและเจตสิกที่เป็นกามาวจร
 ปหานํ, อมนสิกาโร จ วุตฺโตติ ทั้งหมดด้วยคำว่า "เพราะคัมภีรมสัญญา
 เวทิตฺพโพ. เพราะไมมนสิการนันทตสัญญา".

อิตฺติ ภควา ปณฺณรสนฺนํ รูปสณฺณานํ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงคุณ
 สมตฺกุกเมน, ทสนฺนํ ปฏฺิขสณฺณานํ แห่งอากาศ้านญายตนสมาบัติ ด้วยบททั้ง ๓
 อตฺถงฺคเมน, จตฺจตฺตาฬีสาย นานตฺต- คือ ด้วยกัารกาวลวงรูปสัญญา ๑๕ อย่าง,
 สณฺณานํ อมนสิกาเรนาติ ตีหิ ปเทหิ ด้วยการคัมภีรมสัญญา ๑๐ อย่าง, ด้วยการ
 อากาสานญายตนสมาปตฺติยา วณฺณํ ไมมนสิการนันทตสัญญา ๕๔ อย่าง.
 กเถสิ.

กึการณาทิ เจ ? โสตฺถุนํ อุตฺสาห- หากจะถามว่า เพราะเหตุไร ? แกว
 ชนฺนตฺถญฺเจว ปโลภนตฺถญฺจ. เพื่อปลุกให้เกิถุตสาหะ และเพื่อปลอบใจ
 ผู้ฟังทั้งหลาย.

คุณเจริญ ภิมะโยธิน และคุณเนิ่งน้อย เล็กศรีสกุล
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เนื่องในโอกาสครบรอบ ๗๒ ปี

สเจ หิ เกจิ อปณฺธิตา วเทยฺย
 "สตฺถา 'อากาสาณญายตนสมาปตฺตี
 นิพฺพตฺเตตา'ติ วทตี, โภ นุ โข เอตาย
 นิพฺพตฺตีตาย อตฺโถ, โภ อานิสฺโส"ติ.
 เต เอวํ วตฺตุํ มา ลภนฺตุตี อิมหิ
 การณฺเห^๑ สมาปตฺติยา วณฺณํ กเถสิ.

หากว่า คนบางพวกที่มีใช้บัณฑิต กล่าวว่
 "พระศาสดาตรัสว่า 'ท่านทั้งหลายจงทำอา-
 กาสานัญญายตนสมาบัติให้เกิด' ดังนี้, อะไร
 หนอแลเป็นประโยชน์, อะไรเป็นอานิสงส์
 ของสมาบัติที่เกิดขึ้น" ทรงดำริว่า ขออย่า
 ให้คนเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้เลย จึงตรัสถึง
 คุณแห่งสมาบัติด้วยเหตุดังกล่าว.

ตณฺหิ เตสํ สุตฺวา เอวํ ภวิสฺสตี "เอวํ-
 สนฺตา กิร อयํ สมาปตฺติ เอวํปณฺธิตา,
 นิพฺพตฺเตสฺสาม นนฺ"ติ, อถสฺสา^๒
 นิพฺพตฺตนตฺถาย อุตฺส่าหํ กริสฺสสนฺตีติ.

ก็ครั้งใดฟังคำนั้น พวกเขาก็จักคิดอย่างนี้ว่า
 "นัยว่า สมาบัตินี้สงบอย่างนี้ประณีตอย่างนี้,
 เราจักทำสมาบัตินั้นให้เกิด", ต่อมาพวกเขา
 ก็จักอุทสาหะเพื่อให้สมาบัตินั้นเกิด.

ปโลภนตฺถญจาปิ เตสํ เอติสฺสา
 วณฺณํ กเถสิ วิสกณฺฎกฺวาณิโช วย,
วิสกณฺฎกฺวาณิโช นาม กุพฺวาณิโชติ
 วุจฺจตี. โส กิร กุพฺผาณิตฺตขณฺทสกุกราทินิ
 สกฺเขนาทาย ปจฺจนฺตคามํ กนฺตฺวา
 "วิสกณฺฎกํ คณฺหณ, วิสกณฺฎกํ คณฺหณ"ติ
 อุกฺโขเสสิ,

อนึ่ง พระองค์ตรัสถึงคุณแห่งสมาบัตินี้
 ก็เพื่อปลอบใจคนเหล่านั้น เหมือนพอกา
 น้ำตาล, พอกาน้ำตาล ท่านเรียกว่า พอกา
 น้ำออยงบ. นัยว่าพอกาน้ำตาลนั้นใช้แก้เวียน
 บรรทุกน้ำออยงบ และน้ำตาลกรวดเป็นต้น
 ไปยังปัจฉิมคคามแล้วก็โฆษณาว่า "เชิญซื้อ
 น้ำตาลชื่อว่าวิสกณฺฎกะ ๆ",

^๑ ฉ. อากาเรหิ.
^๒ ฉ. อถสฺส.

ตี สุตฺวา คามิกา "วิสํ นาม กกุขลํ^๑ โย
 นํ ชาตตี, โส มรตี, กณฺฏโกปิ วิชฺฌิตฺวา
 มาเรตี, อุโปเปเต กกุขลา, โโก เอตุถ
 อานิสฺโส^๒ติ เคะหฺวารานี ๓เกตุํ,
 ทารเก จ ปลาเปตุํ.

ตี ทิสฺวา วาณิไซ "อโฆหารกุสลา อิเม
 คามิกา, หนฺท เน อุปาเยน
 คณฺหาเปตุํ^๒สามิ^๒ติ "อติมธฺรํ คณฺหถ,
 อติสาธุกํ คณฺหถ, คุฬิ ๓ผาณิตํ ๓ขณฺทสกุกร
 สมคฺฆํ ๓ลพฺภตี, ๓ญฺจมาส๓กกุฏฺฐกหาปณาทิหิปี
 ๓ลพฺภตี^๓ติ อุคฺโขเสสิ.

ตี สุตฺวา คามิกา ๓ญฺจปญฺจสา นิคฺคณฺตุวา
 ๓พุมฺปิ ๓มุลํ ๓ทตฺวา ๓คณฺหิสฺสุ.

๓ตตฺถ ๓วาณิซสฺส "วิส๓กณฺฏก
 ๓คณฺหา^๓ติ ๓อุคฺโขสนํ ๓วีย

พวกชาวบ้านไต่ขึ้นค้ำนั้นก็คิดว่า "ชื่อว่าพิษ
 รายนัก, ใครกินเข้าไป, เป็นตายแน่, แม่
 หนามแทงเข้าก็ตายได้, ของทั้ง ๒ อย่างนี้
 รายนัก, ของนี้จะมีคุณอะไร" แล้วก็พากัน
 ปิดประตูเรือนเสีย, และไล่พวกเด็กให้
 หนีไป.

พอได้เห็นค้ำนั้นจึงคิดว่า "ชาวบ้านเหล่านี้
 ฟังคำพูดไม่ออก, เอาละ เราจักใช้อุบายให้
 เขาซื้อให้ได้" แล้วโฆษณาว่า "เชิญรับน้ำผึ้ง
 หวานจา, เชิญรับน้ำตาลอรอยจา, พวกคุณ
 จักได้น้ำอ้อยงบและน้ำตาลกรวด มีราคา
 พอสมควร, จะเอามาสีกและกหาปณะเก
 เป็นตนมาซื้อก็ได้".

ชาวบ้านใดฟังดังนั้น ก็พากันดีอกดีใจ ไปให้
 ราคาแพงมากซื้อเอาไป.

ในคำเหล่านั้น พระคำรัสว่า "ท่าน
 ทั้งหลาย จงทำอากาสาณญฺจายตนสมาบัติให้

^๑ ฉ. กกุขฬิ.

^๒ ฉ. คณฺหาเปมิ.

^๓ ฉ. สกุกร.

ภควโต "อากาศานัญจายตนสมาปตตี
นิพพุตเตถา"ตี วจนั.

เกิด" ก็เหมือนการโฆษณาของพ่อค้าว่า
"เชิญชื่อน้ำตาลชื่อวิสกัญญกะจ๋า".

"อุโปเปเต กกุขลา, โโก เอตุถ
อานิสส์โส"ตี คามิกานัน จินตุนัน วีย "ภควา
'อากาศานัญจายตณัน นิพพุตเตถา'ตี อาห,
โก นุ โช เอตุถ อานิสส์โส, นาสุส คุณ
ชานามา"ตี โสตุณัน จินตุนัน.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า 'จงทำอากาศา-
นัญจายตนะให้เกิด', ผู้ฟังทั้งหลายก็คิดว่า
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงยัง
อากาศานัญจายตนะให้เกิด จะมีอานิสส์
อะไรหนอในสมาบัตินี้, เราจะรู้จักคุณของ
สิ่งนั้นได้อย่างไร" เหมือนความคิดของ
ชาวบ้านที่ว่า "ของทั้ง ๒ อย่างนี้รายนัก,
ของนี้จะมีคุณอะไร".

อดสุส วาณิสสุส "อติมธูรึ คณฺหธา"ตีอาทิ
วจนัน วีย ภควโต รูปสณฺหาสมตฺกุกมาทิก
อานิสส์ปปกาสนัน.

การที่พระผู้มีพระภาค ทรงประกาศอานิสส์
มีการกล่าวลงรูปสัญญาเป็นต้น ก็เหมือน
พ่อค้านั้นกล่าววว่า "เชิญรับน้ำผึ้งหวานจ๋า"
เป็นต้น.

อิทฺทฺหิ สุตฺวา เต พหุมาปิ มุลลํ ทตฺวา
คามิกา วีย กุฬิ คณฺหุตฺตี อิมินา
อานิสส์เสน ปโลภิตจิตฺตา มหนฺตมฺปิ
อุสุสาห์ กตฺวา อิมิ สสมาปตฺตี

พระองค์ตรัสเพื่อให้เกิดความอดสาหะ และ
เพื่อปลอบใจด้วยทรงดำริว่า คนทั้งหลาย
ผู้ได้รับการปลอบใจด้วยอานิสส์สนี้ จักเกิด
อดสาหะมาก ทำสมาบัตินี้ให้เกิด เหมือน

๑ ฉ. ...สมตฺกุกมาทิก.

พระสุนันท์ รัชมะฉัตร และคุณค้อย รัชมะฉัตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิพพุตเตสฺสนํทีติ อุตฺสาหชนนตฺถญจ
ปโลภนตฺถญจ กเถสิ.

ชาวบ้านเหล่านั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว ให้ราคา
มาก รับเอาน้ำอ้อยงบไปจะนั้น.

อากาศานัญจายตนสัณฺญาสหคตฺตํ

ในคำว่า อากาศานัญจายตนสัณ-
ญาสหคตํ นี้ มีวิเคราะห์ ดังนี้

เอตฺถ

นาสุส อนุโตติ อนนฺตํ, อากาศเมว
อนนฺตํ อากาศานนฺตํ, อากาศานนฺตเมว
อากาศานัญจํ,

ที่สุดแห่งอากาศนั้นไม่มี เหตุนี้ จึงชื่อว่า
อนันตะ (ไม่มีที่สุด), อากาศนั้นแหละไม่มีที่สุด
จึงชื่อว่า อากาศานันตะ, อากาศานันตะ
นั้นแหละ ชื่อว่า อากาศานัญจะ,

ตํ อากาศานัญจํ อธิฏฺฐานญฺเจน อายตน-
มสุส สัมปยุตฺตรมฺมสุส ฌานสุส เทวานํ
เทวายตนมิวาติ อากาศานัญจายตนํ.

อากาศไม่มีที่สุดนั้น ชื่อว่า เป็นอายตนะ
เพราะความหมายว่า เป็นที่ตั้งแห่งฌานนั้น
พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม เช่นเดียวกับที่อยู่ของ
เทวดา เรียกว่าเทวายตนะ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า อากาศานัญจายตนะ.

อิติ อากาศานัญจญฺจ ตํ อายตนญฺจาติปิ
อากาศานัญจายตนํ, กสิญฺคฺขมาภูมิกากา-
สสุเสตํ อธิวจัน.

รวมความว่า ทั้งอากาศานัญจะ และทั้ง
อายตนะนั้น จึงชื่อว่า อากาศานัญจายตนะ,
คำว่า อากาศานัญจายตนะนี้ เป็นชื่อของ
อากาศที่เพิกกลีณ.

ตสมิ อากาศานัญจายตเน อปฺปนาปุ-
ปฺตฺตตาย สัณฺญาส หคตํ อากาศานัญจา-
ยตนสัณฺญาสหคตํ.

ฌานที่สหคตด้วยสัญญาที่ตั้งอุปฺปนาในอากาศานัญจายตนะนั้น ชื่อว่าอากาศานัญจายตนะ-
สัญญาสหคตะ.

พระสุนันท์ รัชมะฉัตร และคุณค้อย รัชมะฉัตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยถา ปน อณฺเฏตถ "อนนฺโต
 อากาโส"๑ วุตฺตํ, เอวมิจฺจ "อนนฺตฺนฺ"ติ
 วา "ปริตฺตฺนฺ"ติ วา น กหิตฺ. กสฺมา,
 อนนฺเต หิ กหิตฺเต ปริตฺตํ น กยฺหติ,
 ปริตฺเต กหิตฺเต อนนฺตํ น กยฺหติ. เอวํ
 สนฺเต อารมฺมณฺจตุกกํ น ปุเรติ, เทสนา
 โสฬสฺกฺขตฺตุกา น โหติ,

ก็ในที่อื่นตรัสว่า "อากาศไม่มีที่สุด"
 ฉนฺโต, ในที่นี้ ไม่ทรงหมายเอาว่า "ไม่มี
 ที่สุด" หรือ "เล็กน้อย" ฉนฺนํ. เพราะ
 เหตุไร, เพราะเมื่อทรงหมายเอาอากาศ
 ไม่มีที่สุด ย่อมไม่ทรงหมายเอาอากาศเล็ก-
 น้อย, เมื่อทรงหมายเอาอากาศเล็กน้อย ก็
 ย่อมไม่ทรงหมายเอาอากาศไม่มีที่สุด. เมื่อ
 เป็นเช่นนั้น อารมณ ๔ หมวด ย่อมไม่
 ครอบถวน, เทศนาไม่ถึง ๑๖ ครั้ง,

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาปิ จ อิมสฺมี จาเน เทสนํ
 โสฬสฺกฺขตฺตุกํ กาคฺคํ อชฺฌาสโย. ตสฺมา
 "อนนฺตฺนฺ"ติ วา "ปริตฺตฺนฺ"ติ วา อวตฺวา
 "อากาสานฺณฺจายตนสฺสณฺณาสหคตฺนฺ"ติ อาห.
 เอวญฺหิ สติ อุกฺกมฺปิ กหิตฺเมว โหติ,
 อารมฺมณฺจตุกกํ ปุเรติ,๒ เทสนา โสฬสฺก-
 ขตฺตุกา สมฺปชฺชติ.

แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็มีพระอชฌาศัย จะ
 ทรงแสดงเทศนา ๑๖ ครั้ง ในฐานะนี้.
 เพราะฉะนั้น จึงไม่ตรัสว่า "ไม่มีที่สุด"
 หรือว่า "เล็กน้อย" แต่ตรัสว่า "สหคต
 ๑ ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

๑ อภ. วิ. ๓๔/๓๓๐, ที. มหา. ๑๐/๘๓.

๒ ฉ. ปุเรติ.

อวเสโส ปาฬิตโต เหมฐา วุตต-
นเยเนว เวทิตพโพ.

รูปาวจรจตุตถชุณานนิกนุติปริยาทานทุกข-
ตาย เจตถ ทุกขา ปฏิปทา, ปริยาทินน-
นิกนุติกสุส อปฺปนาปริวาสทนุชตาย
ทฺนธาภิญญา โหติ.

วิปริยาเยน สุขา ปฏิปทา ชีปฺปาภิญญา จ
เวทิตพฺพา.

ปริตฺตกสิณฺคฺขมาภีมากาเส ปน ปวตฺต ฌานํ
ปริตฺตารมฺมณํ, วิปุลกสิณฺคฺขมาภีมากาเส
ปวตฺต อปฺปมาณารมฺมณนฺติ เวทิตพฺพ.

อุเบกฺขาพรหฺมวิหารเร วีย จ อิธาปิ
จตุตฺถชุณานวเสน ปญฺจวิสฺติ เอกกา
โหนติ. ยถา เจตถ, เอว อิโต
ปเรสุปิ. วิเสสมตฺตเมว ปน เตสุ
วณฺณยิสฺสาม.

เนื้อความแห่งบาลีที่เหลือ ฟังทราบตามนัย
ที่กล่าวแล้วตอนต้น.

ในอากาสาณัญญายตนะนี้ ปฏิบัติลำบาก
เพราะลำบากด้วยติดความยินดีในรูปาวจร-
จตุตถฌาน, ที่รู้โง่ช้า เพราะเข้าไปในการ
อบรมอัปปนาสำหรับบุคคลผู้ติดความยินดี.

ข้อปฏิบัติที่สะดวกและรู้ได้เร็ว ฟังทราบโดย
ปริยายตรงกันข้าม.

ก็ฌานที่เป็นไปในอากาศ เพื่อกสิณเล็กน้อย
ฟังทราบว่า มีอารมณ์เล็กน้อย, ที่เป็นไปใน
อากาศเพื่อกสิณใหญ่ลย ฟังทราบว่า มีอารมณ์
ไม่มีประมาณ.

แม้ในอากาสาณัญญายตนะนี้ก็มีธรรมหมวด
ละหนึ่ง ๒๕ หมวด ด้วยอำนาจจตุตถฌาน
เหมือนในอุเบกขาพรหมวิหาร. และใน
อากาสาณัญญายตนะนี้ มีธรรมหมวดละ
หนึ่ง ๒๕ หมวด ฉันทิ, แม้ในฌานอื่น ๆ ต่อ
จากฌานนี้ ก็ฉันทิ. แต่ในฌานเหล่านั้น
หาพบเจ้ากกล่าว แต่ขอความที่แตกต่างกัน
เท่านั้น.

พระสุนันท์ รัชมะฉัตร และคุณค้อย รัชมะฉัตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิญญาณญายตน

วิญญาณัญญายตนะ

๒๖๖. อากาสานญายตน สมติก-
กมมาตี เอตถ ปน

๒๖๖. ส่วนในคำว่า อากาสา-
นญายตน สมติกกมม นี้ ฟังทราบอธิบาย
ดังต่อไปนี้

ดาว ปุพเพ วุตตนเยเนว อากาสานญจ
อายตนมสุส อธิฏจानญเจนาติ ฌานมุปี
อากาสานญายตน, วุตตนเยเนว
อารมมณมุปี.

อากาसानัญจะ ชื่อว่าอายตนะ เพราะอรรถ
ว่าเป็นที่ตั้งแห่งฌานนั้น โดยนัยที่กล่าวไว้แล้ว
ตอนต้นก่อน เหตุนี้แม่ฌานก็ชื่อว่าอากาสา-
นัญญายตนะ, แม่อารมณก็ชื่อว่าอากาสา-
นัญญายตนะ ตามนัยที่กล่าวไว้เหมือนกัน.

เอว เมต ฌานญจ อารมมณญจาคิ อุกยมุปี
อปฺปวตฺตติกรเณน จ อมนสิกาเรน จ
สมติกกมิตฺตวาว ยสฺมา อิท ิ วิญญาณญ-
ายตน ุปสมฺปชฺช วิหิตพฺพ^๑ ตสฺมา
อุกยมุเปต ุเอกชฺฉ กตฺวา "อากาสานญ-
ายตน สมติกกมมา"ติ อิท วุตตนฺติ
เวทิตพฺพ.

เพราะพระโยคาวจรพึงก้าวล่วง แม่ทั้ง ๒
อย่างนี้ คือฌาน ๑ อารมณ ๑ ด้วยการทำ
ไม่ให้เป็นไป และด้วยการไม่ใส่ใจ เข้าถึง
วิญญาณญายตนะนี้อยู่, เหตุนี้ ฟังทราบว่า
ทรงรวมแม่ทั้ง ๒ อย่างนี้ไว้ในหมวดเดียวกัน
แล้วตรัสคำนี้ว่า "อากาสานญายตน
สมติกกมม" (ลวงอากาसानัญญายตนะ).

วิญญาณญายตนสณฺหาสหคตฺติ

ส่วนในคำว่า วิญญาณญายตนสณฺหา-

เอตถ ปน

สหคต ฟังทราบอธิบายดังต่อไปนี้

^๑ ฉ. วิหิตพพ.

"อนนตฺตํ"ติ มนสิกาตพฺพเสน นาสุส
อนฺโตติ อนนตํ, อนนตฺตเมว อานนฺจํ,

ที่สุดแห่งวิญญาณนั้นไม่มี โดยที่จะพึงทำไว้ใน
ใจว่า "ไม่มีที่สุด" เหตุคั้งนั้นจึงชื่อว่า อนันตะ,
อนันตะนั้นแหละชื่อว่า อานัญจะ,

วิญญาณํ อานนฺจํ "วิญญาณานนฺจํ"ติ
อวตฺตวา "วิญญาณนฺจํ"ติ วุตฺตํ.
อย เญหฺตถ รุพฺหีสทฺโท.

พระผู้มีพระภาคไมตรัสเรียกวิญญาณไม่มีที่สุด
ว่า "วิญญาณัญจะ" แต่กลับตรัสว่า
"วิญญาณัญจะ". คัมภีร์นี้เป็นศัพท์ที่นิยมใช้ใน
คำว่า วิญญาณญจ.

ตทฺเวว วิญญาณนฺจํ อธิฏฺฐานญฺ เจน
อิมิสฺสา สลฺภาย. อายตฺตนฺติ วิญญาณญ-
จายตฺตํ.

วิญญาณัญจะนั้นแหละเป็นอายตนะแห่งสัญญา
โดยอรรถว่าเป็นที่ตั้งมั่น เหตุนี้จึงชื่อว่า
วิญญาณัญจายตนะ.

ตสฺมี วิญญาณญจายตฺเน ปวตฺตตฺตาย สลฺภาย
สทฺคตฺตํติ วิญญาณญจายตฺตสทฺคตฺ,
อากาเส ปวตฺตตฺวิญญาณารมฺมณฺสฺส
ณานสฺเสตฺติ อธิวจฺนํ.

ณานที่สหคตด้วยสัญญาที่เป็นไปในวิญญาณญ-
จายตนะนั้น ชื่อว่า วิญญาณัญจายตตัญญา-
สหคตะ, คำนี้เป็นชื่อของณานซึ่งมีวิญญาณเป็น
ไปในอากาศเป็นอารมณ์.

อิธ อากาसानนฺจายตฺตสมฺปาตฺตติยา
นิกฺกนฺติปริยาทานทฺกฺขตฺตาย ทฺกฺขชา ปฏิปทา,
ปริยาทินฺนนิกฺกนฺตฺกิสฺส อปฺปนาปริวาส-
ทฺนตฺตาย ทฺนธาภิญฺญา,

ในวิญญาณญจายตตณานนี้ ปฏิบัติลำบาก
เพราะลำบากด้วยติดความยินดีในอากาศ-
ัญญายตตสมฺปาตฺติ, และรู้ได้ช้าเพราะผู้ติด
ความยินดีเสียแล้ว อบรมอัปฺปนาได้ช้า,

<p>วิปริยาเขน สุขา ปฏิปทา ชีปฺปาภิญญา จ, ปริตฺตกสิณฺฑุขมาภิมากาสาธมฺมณํ สฺมาปตฺตี อารพฺภ ปวตฺตติยา ปริตฺตารมฺมณตา, วิปริยาเขน อปฺปมาณารมฺมณตา เวทิตฺ- ทพฺพา. เสสํ ปุริมสฺทิสฺสเมว.</p>	<p>ข้อปฏิบัติที่สะดวกและรู้ได้เร็ว ฟังทราบโดย บรรยายตรงกันข้าม, ฟังทราบฉะนี้ว่ามีอารมณ์เล็กน้อย เพราะ ปรารภสมบัติ ซึ่งมีอากาศเพิกกสิณเล็กน้อย เป็นอารมณ์เป็นไป, และฟังทราบว่า มี อารมณ์ ไม่มีประมาณ โดยบรรยายตรงกัน ข้าม. คำนอกจากนี้เช่นเดียวกับข้างต้น.</p>
--	---

อาภิญญายตน

อาภิญญายตนะ

๒๖๗. วิญฺญาณญายตนํ สฺมติก-
กมฺมาติ เอตฺถาปิ
ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว วิญฺญาณญจ
อวยตนมสฺส อธิฏฺฐานฺนุ เจนาติ ฌานมฺปิ
วิญฺญาณญายตนํ, วุตฺตนเยเนว จ
อารมฺมณมฺปิ.

๒๖๗. แม้ในคำว่า วิญฺญาณญายตนํ
สมติกกมฺม นี้ก็ฟังทราบอธิบายดังต่อไปนี้
แม้ฉะนี้ชื่อว่า วิญฺญาณญายตนะ เพราะ
วิญฺญาณญจะเป็นอายตนะ โดยอรรถว่าเป็น
ที่ตั้งมั่นแห่งฌานนั้น โดยนัยที่กล่าวแล้วตอน
ต้นนั้นแล, แม้อารมณ์ชื่อว่าวิญฺญาณญ-
ายตนะ โดยนัยที่กล่าวแล้วเหมือนกัน.

คุณเจริญ ภิมะโยธิน ขออุทิศส่วนกุศลให้
พ.ต.อ. (พิเศษ) บัณฑิต-คุณอนันต์ ภิมะโยธิน

เอวเมตัง ฌานญจ อารมมณญจาติ อุกยมุปี พระโยคาวจรพึงก้าวล่วง แม่ทั้ง ๒ นี้ คือ
 อปุปวตฺติกร เณน จ อมนสิกา เรนึ จ ฌาน ๑ อารมณ ๑ ตามที่กล่าวมานี้ ด้วยการ
 สมตีกุมิตฺวา ว ยสุมา อิทํ ทำมิให้เป็นไป และควยไม่ใฝ่ใจ เข้าถึง
 อากิญจณฺายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหริตพฺพ^๒ อากิญจณฺายตนณานนี้อยู่, เพราะเหตุนี้
 ตสุมา อุกยมุเปตัง เอกชฺฌํ กตฺวา พึงทราบวาทรงรวมแม่ทั้ง ๒ อย่างนั้น
 "วิญญานญายตนํ สมตีกุมมา"ติ อิทํ ไวในหมวดเดียวกัน แล้วตรัสคำนี้ว่า
 วุตฺตุนตี เวทิตพฺพ. "วิญญานญายตนํ สมตีกุมม" (ก้าวล่วง
 วิญญานญายตนนะ).

อากิญจณฺายตนสฺสณาสหคตุนตี

เอตถ ปน
 นาสุส กิญจนฺนตี อภิญจัน, อนฺตมโส
 ภงฺกมคฺคตฺมุปี อสุส อวสิฏฺฐัน นตฺถิตี วุตฺต
 โหติ.

ส่วนในคำว่า อากิญจณฺายตนสฺสณา-
สหคต นี้ พึงทราบอธิบายดังต่อไปนี้
 ฌานที่ชื่อว่า อภิญจนะ เพราะอรรถว่าไม่มี
 อะไรแม้น้อยหนึ่ง แห่งอากาสานัญญายตน-
 วิญญาน, อธิบายว่า โดยที่สูตแม่แต่ภังคขณะ
 ก็ไม่มีเหลืออยู่.

อภิญจนฺสุส ภาโว อากิญจณฺ, อากาสา-
 นญฺายตนวิญญานาปคมา รมมณฺสุเสต^๓
 อธิวจัน.

ภาวะแห่งความไม่มีอะไรน้อยหนึ่ง ชื่อว่า
อากิญจณฺ, คำนี้เป็นชื่อของฌานซึ่งมีการไป
 ปรากฏแห่งวิญญานที่มีอากาสานัญญายตนนะเป็น
 อารมณ.

^๑ ฉ. อมนสิกร เณน. ^๒ ฉ. วิหริตพฺพ.
^๓ ฉ. ...วิญญานาปคมสุเสต.

คัม อากิญจัญญ์ อธิฏฐานญ เจน อิมิสฺสา
สณฺณาย อายตนฺนุติ อากิญจัญญายตน์,

ชื่อว่า อากิญจัญญายตนะ เพราะอากิญจัญญะ
นั้นเป็นอายตนะแห่งสัญญา นี้ โดยธรรมดา
เป็นที่ตั้งมั่น,

ตสฺมี อากิญจัญญายตเน ปวตฺตตาย สณฺณาย
สทกตฺนุติ อากิญจัญญายตนสณฺณาสทกต์,
อากาเส ปวตฺตติตวิญฺญาณาปคมารมฺมสฺส
ฉานสฺสเสตฺ อธิวจฺนํ.

ชื่อว่า อากิญจัญญายตนสณฺณาสทกตะ เพราะ
สทกตด้วยสัญญา อันเป็นไปในอากิญจัญญา-
ยตณานันั้น, คำนี้เป็นชื่อของฉานซึ่งมีการไป
ปราศแห่งวิญญาณ อันเป็นไปในอากาศเป็น
อารมณ์.

อิธ วิญฺญาณญฺจายตนสฺมาปตฺตติยา นิกฺกนฺติ-
ปริยาทานทุกฺขตาย ทุกฺขา ปฏิปทา,
ปริยาทินฺนนิกฺกนฺตีกสฺส อปฺปนาปริวาส-
ทฺนุตตาย ทฺนุธาภิญฺญา,

ในอากิญจัญญายตณานันี้ ปฏิบัติลำบาก
เพราะมีความลำบาก ในการสละความยินดี
ในวิญญาณญฺจายตนสฺมาปติ, ทั้งรู้ชา เพราะ
ผู้ที่สละความยินดีเสียแล้วอบรมอัปฺปนาได้ชา,
ขอปฏิบัติที่สะดวกและรู้ได้เร็ว พึงทราบโดย
บรรยายตรงกันข้าม,

วิปริยาเยน สุขา ปฏิปทา ชิปปาภิญฺญา
จ,

ปริตฺตกลฺสิณฺคฺมาภฺมิมากาเส ปวตฺตติต-
วิญฺญาณาปคมารมฺมตตาย ปริตฺตารมฺมตตา,
วิปริยาเยน อปฺปมาณารมฺมตตา
เวทิตฺตพฺพา. เสสํ ปุริมสฺทิสฺสเมว.

พึงทราบว่า ฉานนี้มีอารมณ์เล็กน้อย เพราะ
มีการไปปราศแห่งวิญญาณที่เป็นไปในอากาศ
เพิกกลฺสิณเล็กน้อยเป็นอารมณ์, พึงทราบว่า
มีอารมณ์ไม่มีประมาณ โดยบรรยายตรงกัน
ข้าม. คำนอกจากนี้เช่นกับคำข้างตนนั่นแล.

ยฺมฺมฺสฺสํ. ป-๗. ๓๕๑๑

คุณโชคชัย ภิมะโยธิน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

แนวสณฺณานาสณฺณายตน

แนวสัณฺณานาสัณฺณายตนะ

๒๖๘. อาภิญฺจณฺณายตนํ สมตฺติก-
กมฺมาติ เอตฺถาปิ

๒๖๘. แม้นในคำว่า อาภิญฺจณฺณายตนํ
สมตฺติกกมฺม นี้ พึงทราบอธิบายดังต่อไปนี้

ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว อาภิญฺจณฺณํ
อายตนมสฺส อธิฏฺฐาญฺเฐนาติ ฌานมฺปิ
อาภิญฺจณฺณายตนํ, วุตฺตนเยเนว
อารมฺมณฺมฺปิ. เสสํ ปุริมสฺทิสฺเมว.

แม้นานก็ชื่อว่า อาภิญฺจณฺณายตนะ เพราะ
อาภิญฺจณฺณะ ตามนัยที่กล่าวแล้วตอนต้นนั้นแล
เป็นอายตนะ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งมั่น
แห่งฌานนั้น, แม้อารมณฺณก็ชื่อว่าอาภิญฺจณฺญา-
ยตนะ ตามนัยที่กล่าวแล้วเหมือนกัน. คำ
นอกจากนี้เช่นกับข้างต้น.

เอวเมตฺ ฌานญฺจ อารมฺมณฺญจาติ อุกฺขมฺปิ
อปฺปวตฺตติกรเณ จ อมนสิกา เรน จ
สมตฺติกฺกมิตฺตวาว ยสฺมา อิทํ แนวสณฺณา-
นาสณฺณายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหริตฺตพฺพํ,
ตสฺมา อุกฺขมฺเปตฺ อเอกฺขมฺ กตฺวา
"อาภิญฺจณฺณายตนํ สมตฺติกฺกมฺมา"ติ อิทํ
วุตฺตฺตฺติ เวทิตฺตพฺพํ.

พระโยคาวจรพึงกล่าวว่ แม่ทั้ง ๒ อย่างนี้
คือ ฌาน ๑ อารมณฺ ๑ ตามที่กล่าวมา ด้วย
การทำมิให้เป็นไป และด้วยไม่ใส่ใจ เข้าถึง
แนวสัณฺณานาสัณฺณายตนะนี้อยู่ เพราะเหตุนั้น
พึงทราบว่าทรงรวมแม่ทั้ง ๒ อย่างนั้นไว้ใน
หมวดเดียวกัน ครั้นคำนี้ว่า "อาภิญฺจณฺณายตนํ
สมตฺติกฺกมฺม" (กล่าวว่อาภิญฺจณฺณายตนฌาน).

แนว สณฺณานา สณฺณายตนสณฺณา สหคตฺตฺติ

ส่วนในคำว่า แนวสณฺณานาสณฺญา-
ยตนสณฺณา สหคตฺ นี้ พึงทราบอธิบายดังต่อ
ไปนี้

เอตฺถ ปน

ยาย สณฺณาย ภาวโต^๑ ตํ "เนว-
 สณฺณานาสณฺณายตนน^๒ติ วุจฺจติ, ยถา
 ปฏิปนฺนสฺส สา สณฺณา โหติ, ตํ ทาว
 ทสฺเสตฺถ วิภงฺเก "เนวสณฺณีนาสณฺณี"^๓ติ
 ปทํ อุทฺธริตฺวา "ตถ เณว อากิญฺจณฺณายตนํ
 สนฺตโต มนสิกโรติ, สงฺขาราว เสส-
 สฺมาปตฺติ ภา เวติ, เตน วุจฺจติ
 เนวสณฺณีนาสณฺณี"^๒ติ วุตฺตํ.

ตตฺถ สนฺตโต มนสิกโรตีติ "สนฺตา วตายํ
 สฺมาปตฺติ, ยตฺร หิ นาม นตฺถิภาวมฺปิ
 อารมฺมณํ กริตฺวา จสฺสตี"^๓ติ เอว
 สนฺตารมฺมณฺตาย นํ "สนฺตา"^๓ติ
 มนสิกโรติ.

สนฺตโต เจ มนสิกโรติ, กถํ สมตฺติกฺกโม
 โหตีติ ? อนาวชฺชิตฺกามตาย^๓

ฉานนัันตรัสเรียกว่า "เนวสณฺณานาสณฺญา-
 ยตนะ" เพราะภาวะแห่งสณฺญาโต, สณฺญา
 นั้นยอมมีแก่ผู้ปฏิบัติด้วยประการใด, เพื่อ
 แสดงประการนั้นก่อน จึงทรงยกบทว่า
 "เนวสณฺณีนาสณฺณี" ไว้ในคัมภีร์วิภังค์แล้ว
 ตรัสว่า "ภิกษุมนสิการอากิญฺจณฺณายตนฉาน
 นั้นแล โดยความสงบ, เจริญสมาบัติอันมี
 สังขารเหลืออยู่, ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า
 "ผู้มีสณฺญาก็มิใช่ และผู้ไม่มีสณฺญาก็มิใช่".

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺตโต มนสิ-
กโรติ ใดแกพิจารณาว่า "สมาบัตินี้สงบหนอ,
 เพราะทำแต่ความไม่มี ให้เป็นอารมณ์ตั้ง
 อยู่ใด" แลวมนสิการสมาบัตินี้ว่า "สงบ"
 เพราะมีอารมณ์สงบอย่างนั้น.

ถามว่า ถ้าภิกษุมนสิการโดยสงบ, จะมีการ
 กาวลวงใดอย่างไร ? แกว่า มีได้ เพราะ
 ว่าต้องการจะไม่คำนึงถึง.

^๑ ก. สภาวโต.
^๒ อภี. วิ. ๓๕/๓๕๕.
^๓ อสมาปชฺชิตฺกามตาย (วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๔๗).

อรรถสาธิต. ป-ท. ๓-๑๑

โส หิ กิญจาปี คัม สนฺตโต มนสิกาโรติ,
 อถขวสุส "อหเมตํ อาวชฺชิสฺสามิ
 สมาปชฺชิสฺสามิ อธิญฺจหิสฺสามิ วุญฺจหิสฺสามิ
 ปจฺจเวกฺขิสฺสามิ"ติ เอส อากโโค
 สมนฺนาหาโร มนสิกาโร น โหติ.
 กสฺมา ? อากิญจณฺเวยตนโต เนวสณฺเวย-
 นาสณฺเวยตนสุส สนฺตตรปฏีตตรตาย.

แท้จริง พระโยคาวจรนั้นเมื่อนั่งสมาบัติ
 นั้นโดยสงบก็จริง, ถึงอย่างนั้นท่านก็ไม่มีการ
 คำนึง ไม่มีการประมวลมา ไม่มีการมนสิการ
 ว่า "เราจักรำพึง จักเข้า จักอธิษฐาน
 จักออก จักพิจารณาถึงสมาบัตินั้น". เพราะ
 เหตุไร ? เพราะเนวสันฺเวยนาสนฺเวยตนะ
 สงบกว่า และประณีตกว่าอากิญจณฺเวยตน-
 ฌาน.

ยถา หิ ราชา มหจฺจราชาอนุภา เวณ^๑
 หตฺถิกุขนุชฺวรกโต นครวീถียํ วิจรณฺโต
 ทนฺตการาทโย สิปปิเก เอกํ วตฺถํ ทพฺพิ
 นิวาเสตฺวา เอเกน สีลํ เวเจตฺวา
 ทนฺตจฺจนฺทาทิ สโมกิญจณฺคตฺเต อเนกานิ
 ทนฺตวิกิตาทินิ สิปปานิ กโรนฺเต ทิสฺวา

เปรียบเหมือนพระราชาเสด็จขึ้นคอ
 ข้างตัวประเสริฐ ครอบอาณาเขตแห่งพระ-
 ราชาผู้ทรงความเป็นใหญ่ เสด็จประพาสไป
 ตามถนนในพระนคร ทรงเห็นข้างที่ลปะ
 มีข้างแกะสลักงาเป็นต้น นุ่งผ้าผืนหนึ่งอย่าง
 มั่น โพลก็ระชะควยผ้าผืนหนึ่ง มีร่างกาย
 เกรอะกรังควยจนแห้งงาเป็นต้น ทำศิลปะ
 ชนิดที่ทำควยงาเป็นต้นมิใช่น้อย

"อโห วต เร เจกา อัจฉริยา,
 อีทิสานิปี นาม สิปปานิ กริสฺสนฺตี"ติ เอว

ทรงพอพระทัยความฉลาดของช่างเหล่านั้น
 ว่า "นาชมหนอ ท่านอาจารย์ฉลาด, ทำ

^๑ ฉ. มหจฺจราชาอนุภาเวณ.

เตสั เจกตายนุ ตุสสุติ, น จสสุ เอวิ โหติ "อโห วตาคั รชชั ปหาย เอวรुโป สิปปิโก ภเวยฺยณุ"ติ.

คั กิสฺส เหตุ ? รชชสิริยา มหานิสฺ- สตาย. โส สิปปิเก สมตีกุภมิตฺวาว กจฺจติ.

เอว เมว เอส กิญฺจาปิ คั สฺมาปคฺคิ สนฺตโต มนสิกาโรติ, อถขุสฺส "อห เมคั สฺมาปคฺคิ อวชฺชิสฺสํ สฺมาปชฺชิสฺสํ อธิญฺสํ วิญฺสํ ปจฺจ- เวกฺขิสฺสํ"ติ เนว เอส อาโกโก สมนฺนาหาโร มนสิกาโร โหติ. โส คั สนฺตโต มนสิกาโรติ ปุพฺเพ วุคฺคณเยเนว คั ปรมั สุขุมั อปฺปนาปคฺคิ สญฺญั ปาปฺญาตี, ยาย เนวสญฺญันาสญฺญั นาม โหติ, สงฺขาราวเสสั สฺมาปคฺคิ ภาเวตีติ วุจฺจติ.

คิลปะไคถึงขนาดนี้", แต่พระองค์มิได้ทรงนึก อย่างนี้ว่า "แม่เราก็จักพึงสละราชสมบัติเป็น คนมีคิลปะแบบนี้".

ข้อนั้นเพราะอะไร ? เพราะสิริราชสมบัติ มีค่ามากกว่า, พระองค์ก็จะเสด็จเลยพวก ช่างเหล่านั้นไป ฉันท.

พระโยคาวจรก็ฉันทนั้นเหมือนกัน แม่มนสิการ สฺมาปคฺคินั้นโดยสงบก็จริง, ถึงอย่างนั้นท่าน ก็ไม่มีการคำนึง ไม่มีการประมวธมา ไม่มี การมนสิการในใจว่า "เราก็จักรำพึง จักเข้ จักอธิษฐาน จักออก จักพิจารณาสฺมาปคฺคินี้".

พระโยคาวจรนั้น มนสิการสฺมาปคฺคินั้นโดย ความสงบ บรรลุสัญญาอันถึงอปปนาละเอียตุ อย่างยิ่ง, เป็นเหตุให้ไคเชื่อว่ามิสัญญาก็มีไค มิสัญญาก็มีไค ตามนัยคังกล่าวตอนคณ (คังนั้น), จึงตรัสเรียกว่า เจริญสฺมาปคฺคิ มีสังขารที่เหลือเป็นอารมณ.

อมฺมรฺตลาณ. ๒-พ. ๓-๑๑

คุณพัวพัน เศชาติทักษ

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สังขาราวเสสสมาปตตินติ อจฺจนฺตสุขุม-
ภาวปฺปตฺตสงฺขาริ จตฺตถารูปสมาปตฺติ^๑?

คำว่า สมาบัติมีสังขารที่เหลือเป็นอารมณ์
คืออรุปสมาบัติที่ ๕ อันมีสังขารถึงความ
ละเอียดสุดยกออก.

อิทานิ ยนฺตุ เอวํ อธิคฺตาย สํญาย
ว เสน "เนวสญฺยานาสญฺยายตฺนนุ"^๑ติ
ว จจฺติ, ตํ อตฺถโต หสฺเสตฺถ "เนวสญฺยา-
นาสญฺยายตฺนนุติ เนวสญฺยานาสญฺยายตฺน
สมาปนฺนสฺส วา อูปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐ-
ธมฺมสุขวิหารีสฺส วา จิตฺตเจตฺติกา
ธมฺมา"^๒ติ วุตฺต,

บัดนี้ เพื่อจะแสดงโดยความหมาย
ซึ่งฉานที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "เนวสญฺยา-
นาสญฺยายตฺน" ด้วยอำนาจแห่งสัญญาที่บรรลุ
แล้ว จึงกล่าวว่า "บทว่า เนวสญฺยานา-
สญฺยายตฺนนะ ไคแก จิตและเจตสิกของผูเขา
เนวสญฺยานาสญฺยายตฺนฉาน หรือของผูปฏิบัติ
ในเนวสญฺยานาสญฺยายตฺนภพ หรือของพระ
อรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐุธรรม",

เตสฺ อธิ สมาปนฺนสฺส จิตฺตเจตฺติกา
ธมฺมา อธิปฺเปตา.

บรรดาท่านทั้ง ๓ เหล่านั้น ในที่นี้ทรง
ประสงค์ถึงธรรมคือ จิตและเจตสิก ของ
ท่านผูเขาเนวสญฺยานาสญฺยายตฺนฉาน.

วจนฺตโก ปเนตฺถ

ส่วนเนื้อความเฉพาะคำในที่นี้มีดังนี้

^๑ ฉ. จตฺตถารูปสมาปตฺติ.

^๒ อภ. วิ. ๓๕/๓๕๖.

โอฟาริกาย สณฺณาย อภาวโต, สุขุมาย จ ภาวโต เนวสุส สสมฺปยุตฺตธมฺมสุส ฌานสุส สณฺณา นาสณฺณนฺติ เนวสณฺณา-
นาสณฺณํ, เนวสณฺณานาสณฺณญจ
คํ มนายตฺนธมฺมมายตฺนปฺรียาปนฺนตฺตา
อายตฺนญจาทิ เนวสณฺณานาสณฺณายตฺนํ.

ชื่อว่า เนวสณฺณานาสณฺญา เพราะฌานนั้น
พร้อมทั้งสัมปยุตธรรม มีสณฺญาก็ห้ามมิได้
ไม่มีสณฺญาก็ห้ามมิได้ เพราะไม่มีสณฺญา
ที่หยาบ, แต่มีสณฺญาที่ละเอียด, และเนว-
สณฺณานาสณฺญานันคฺวย ชื่อว่าอายตนะคฺวย
เพราะเนองคฺวยมนายตนะและธรรมายตนะ
เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า เนวสณฺณานาสณฺญา-
ยตนะ.

อดฺวา ยายเมตฺต สณฺณา, สา ปฏฺฐสณฺญา-
กิจฺจํ กาทุ อสมฺตฺตตาย เนวสณฺญา,
สงฺขาราวเสสฺสุขุมภาเวน วิชฺชมานตฺตา
นาสณฺญาทิ เนวสณฺณานาสณฺญา,

อีกนัยหนึ่ง สณฺญาในฌานนี้ ชื่อว่าเป็นสณฺญา
ไม่ได้ เพราะไม่สามารถทำกิจของสณฺญาให้
ชัดเจนได้, และชื่อว่าไม่มีสณฺญาเลยก็ไม่ได้
เพราะยังมีอยู่โดยสังขารธรรมที่ยังเหลืออยู่
เป็นธรรมชาติละเอียด เหตุนี้ จึงชื่อว่า
เนวสณฺณานาสณฺญา,

เนวสณฺณานาสณฺญา จ สา เสสฺสธมฺมานํ
อธิฏฺฐานญฺเจน อายตฺนญจาทิ เนวสณฺญา-
นาสณฺณายตฺนํ.

เนวสณฺณานาสณฺญานันคฺวย ชื่อว่าเป็นอายตนะ
คฺวย เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งมั่นของธรรม
ที่เหลือ เหตุนี้จึงชื่อว่า เนวสณฺณานาสณฺญา-
ยตนะ.

น เกวลญฺเจตฺต สณฺณาว อีทิสฺสี, อนึ่ง ในฌานนี้มีใช้สณฺญาจะเป็นอย่างนี้
อด โข เวทนาปี เนวเวทนา นาเวทนา, อย่างเดียว, โดยที่แท้แม้เวทนาจึงชื่อว่า

จิตตมปิ เวนจิตตํ นาจิตตํ, ผลุโสปี เวทนาก็ไม่ใช่ ไม่ชื่อว่าเวทนาก็ไม่ใช่, แม
 เวนผลุโส นาลผลุโสติ, เอส นโย จิตก็ชื่อว่า จิตก็ไม่ใช่ ไม่ชื่อว่าจิตก็มีใช่,
 เสสสมฺปยุตฺตธมฺเมสุ, แมผัสสะก็ชื่อว่า ผัสสะก็ไม่ใช่ ไม่ชื่อว่า
 ผัสสะก็ไม่ใช่, แมในสัมปยุตธรรมที่เหลือก็มี
 นัยเช่นเดียวกันนี้,

สญฺญาสี เสน ปนายํ เทสนา กตาคี แต่เทศนานี้ ฟังทราบวา ทรงยกสัญญาขึ้น
 เวทิตฺตพฺพา. ปตฺตมกฺขน เตลปฺปฏฺฐีหิ จ แสดง. และผู้มีปรีชาฟังทราบความนี้ด้วยขอ
 อูปมาหิ เอสมตฺถโธ^๑ เวทิตฺตพฺโพ^๒ อูปมาเหมือนน้ำมันทาบาตร เป็นต้น.

สามเณโร กิร เตะเลน ปตฺตํ มกฺขेतฺวา มีเรื่องเล่าว่า สามเณรเอาน้ำมันทาบาตร
 จ เปลี. ตํ ยาคูปานกาเล เณโร "ปตฺต-
 มาหฺรา"ติ อาท. โส "ปตฺเต เตลมตฺถิ
 กฺนฺเต"ติ อาท. ตโต "อาหฺร สามเณร,
 เกลํ นาฬิ ปุเรสุสามิ"ติ วุคฺเต, "นคฺถิ
 กฺนฺเต เตะลนฺ"ติ อาท. กลาวว่า "นำมาเถิดสามเณร, เราจักใส่
 น้ำมันให้เต็มทะนาน", จึงเรียนว่า "น้ำมัน
 ไม่มีขอรับ".

ตตฺถ ยถา อนฺโต วุจฺจตุตา ยาคูยา สทฺธิ ในเรื่องนั้นอูปมาว่า "น้ำมันจืดว่ามีอยู่"
 อกฺปิยฺภู เจน "เกลํ อคฺถิ"ติ โหติ, แต่ใช้ประโยชน์กับยาकुไม่ได้ เพราะอยู่ข้าง
 นาฬิปุรณาหิ น อภาวว เสน "นคฺถิ"ติ ใน, แต่จืดว่า "ไม่มี" เพราะไม่มีพอจะ

^๑ ก. เอส อตฺถโธ.

^๒ ฉ. วิภาเวตฺตพฺโพ.

คุณอารีย์ อวัยวานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โหติ. เอวํ สาปิ สณฺญา ปฏฺฐสณฺญา กิจฺจํ
กาตุํ อสมฺตฺตตาย เณวสณฺญา, สงฺขาราว
เสสสุขุมภาเวน วิชฺชมานตฺตา นาสณฺญา
โหติ.

บรรจุให้เต็มทะนานเป็นต้นได้ฉันใด. แม้
สัญญานั้นก็ฉันนั้น ชื่อว่าสัญญาก็ไม่ใช่ เพราะ
ไม่สามารถจะทำกิจของสัญญาให้ชัดเจนได้,
แต่จะว่าไม่มีสัญญาก็หาไม่ได้ เพราะยังจำควา
มีอยู่โดยที่สังขารธรรมที่เหลืออยู่ เป็น
ธรรมชาติละเอียด.

กิ ปเนตฺถ สณฺญา กิจฺจนฺติ ?
อารมฺมณสณฺชานนญฺ เจว วิปสฺสูสนาย จ
วิสยภาวํ อุปกนฺตฺวา นิพฺพิทาชนนํ.

ก็ในเวลานี้ กิจของสัญญามีอย่างไร ?
กิจของสัญญาคือจำหมายอารมณ์ และเข้าถึง
ความเป็นอารมณ์แห่งวิปัสสนา แล้วให้เกิด
ความเบื่อหน่าย.

ทหนกิจฺจมิว หิ สุโขทเก เตโชธาตุ
สณฺชานนกิจฺจมุเปสา ปฏฺฐํ กาคูํ น
สกุโกติ, เสสสฺมาปตฺตีสสุ สณฺญา วิย
วิปสฺสูสนาย วิสยภาวํ อุปกนฺตฺวา นิพฺพิทา-
ชนนมุปี กาคูํ น สกุโกติ.

ก็สัญญานั้นไม่อาจทำกิจ คือ ความหมายรู้
ให้ชัดเจนได้ ดุจเตโชธาตุในน้ำร้อน ไม่
สามารถทำกิจ คือการเผา(หุง, ต้ม) ได้,
สัญญานี้ ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นอารมณ์
แห่งวิปัสสนาแล้วทำนิพิพิทาให้เกิดขึ้นเหมือน
สัญญาในสมาบัติที่เหลือได้.

อญฺเณสุ หิ ขนฺุเชสุ อกตานิ เวโส ภิกฺขุ
เณวสณฺญานาสณฺญา ยตฺนกุขนฺุเช สฺมุสมฺมตีตฺวา
นิพฺพิทํ ปตฺตํ สมฺตฺโต นาม นฺตฺถิ.

แท้จริง ภิกษุผู้ไม่ได้ทำความสังสมในชั้นอื่น
ไว้ชื่อว่าสามารถเพื่อพิจารณาในชั้นนี้คือแนว
สัญญานาสณฺญา ยตฺนแล้วถึงนิพิพิทาไม่มีเลย

คุณอารีย์ อวัยวานนท์
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อปิ จ อายสฺมา สาริปฺตโต ปกฺติวิปสฺสโก
 ปน มหาปณฺโณ สาริปฺตตสฺสทิสฺสว
 สกฺกฺเขยฺย, โสปี "เอวํ กิริเม ธมฺมา
 อหฺตฺวา สมนฺโณติ, หฺตฺวา ปฏฺิเวณฺตี"^๑
 เอวํ กลาปสมฺมสนฺวเสเนว, โน อนุปท-
 ธมฺมวิปสฺสนาวเสน. เอวํ สุขุมตฺตํ คตา
 เอสา สฺมาปตฺติ.

ยถา จ ปตฺตมกฺขนเตลูปมาย, เอวํ
มคฺคทกฺกูปมายปิ อยมตฺโต วิภา เวตพฺโพ.

มคฺคทกฺกูปนฺนสฺส กิร เถรสฺส ปฺรโต
 กจฺจนฺโต สามเณโร โลกมฺหํ ทิสฺวา
 "อุทกํ ภาณฺเต, อุปาหนา โอมุญฺจธา"^๑ติ
 อาห. ตโต เถเรน "สฺเจ อุทกมตฺถิ,
 อาหาร นฺทานสาฎกํ, นฺทายิสฺสามิ"^๑ติ
 วุตฺเต "นตฺถิ ภาณฺเต"^๑ติ อาห.

แต่ท่านพระสารีบุตร และผู้เจริญวิปัสณาอยู่
 ตามปกติ มีปัญญามาก เช่นกับพระสารีบุตร
 เถานั้น ฟังสามารถ, เมื่อนั้นก็สามารถ
 เห็นได้เพียงพิจารณาเป็นกลาปเท่านั้น ว่า
 "นัยว่าธรรมเหล่านี้ ไม่มีแล้วกลับมี, มีแล้ว
 กลับแปรปรวนหายไป", มิใช่สามารถ
 คว้าเห็นแจ้งชัดตามลำดับ. สมาสตินี้ถึง
 ความเป็นสภาพละเอียดอย่างนี้.

และผู้มีปรีชาฟังอธิบายเนื้อความนี้แม้
ควยการอุปมาควยนำในหนทาง เหมือนอย่าง
 อุปมาควยนำนั้นทาบาคตร.

มีเรื่องเล่าว่า สามเณรเดินไปข้างหนา
 พระเถระผู้เดินทางพบน้ำหนอยหนึ่งจึงเรียน
 ว่า "น้ำขอรับ, นิมนต์ถอดรองเทา". ต่อ
 จากนั้น เมื่อพระเถระกล่าวว่า "สามเณร
 ถามีน้ำ, จงนำผ้าอาบน้ำมา, เราจักอาบ"
 จึงเรียนว่า "ไม่มีขอรับ".

^๑ ม. ฉ. ๑๔/๑๑๗.

ตฤณ ยถา อุปาหนเตมนมตฤณเจเน "อุทกั
 อตุถี"ติ โหติ, นุหानญ เจเน "นตุถี"ติ
 โหติ. เอวมปิ สา ปฏุสญญา กิจจํ กาคุ
 อสมตฤตตาย เนวสญญา, สงฺขาราวเสส-
 สุขุมภาเวเน วิชฺชमानตฺตา นาสญญา โหติ.

พึงเห็นความข้อนั้นดังต่อไปนี้"น้ำจืดว่ามีอยู่"
 โดยพอที่จะเปียกรองเท้าได้, แต่จืดว่า
 "ไม่มี" เพราะไม่มีพอที่จะอาบได้ ฉะนั้น
 แม้สัญญาที่ฉันนั้น จืดว่าไม่มีสัญญา เพราะ
 ไม่สามารถจะทำกิจของสัญญาให้ชัดเจนได้,
 แต่จะไม่มีสัญญาก็หาไม่ เพราะมีอยู่โดย
 สังขารธรรม ที่เหลืออยู่เป็นธรรมชาติ
 ละเอียด.

น เกวลญจ เอตาเหว, อญญาหิปี
 อนรุปาหิ อุปมาหิ เอส อตุโก
 วิภาเวตพุโพ. อิติ อิมาย เนวสญญา-
 นาสญญาตเน ปวตฺตตาย สญญา,
 เนวสญญานาสญญาตนญฺตตาย วา สญญา
 สหคตฺติ เนวสญญานาสญญาตนสญญา-
สหคตํ, อากิญจญฺญาตนสมาปตฺติ-
 อารมฺมณสฺส ฌานสฺสเสตํ อธิวจัน.

และมีใช้จะเปรียบด้วยข้ออุปมาเหล่านี้เท่า-
 นั้น, พึงอธิบายความนี้ ด้วยอุปมาที่เหมาะสม
 แมื่อนี้. ตามที่กล่าวมานี้ ฌานชื่อว่า
เนวสญญานาสญญาตนสญญาสหคต เพราะ
 สหคต ด้วยสัญญาที่เป็นไปในเนวสญญานา-
 สญญาตนะนี้, หรือด้วยสัญญาที่เป็นไปใน
 เนวสญญานาสญญาตนะ, คำนี้เป็นชื่อของ
 ฌานที่มีอากิญจัญญาตนสมาบัติเป็นอารมณ์.

อิธ อากิญจญฺญาตนสมาปตฺติยา
 นิกนฺติปริยาทานทุกฺขตาย ทุกฺขา ปฏฺิปปทา,
 ปริยาทินฺนนิกนฺตีกสฺส อปฺปนาปริวาส-
 ทนฺธตาย ทนฺธาภิญฺญา.

ในฌานนี้ปฏิบัติลำบาก เพราะลำบาก
 ด้วยติดความยินดี ในอากิญจัญญาตน-
 สมาบัติ, และรูชา เพราะสำหรับผู้ติดความ
 ยินดี อบรมอุปฺปนาได้ช้า.

วิปริยาเยน สุขา ปฏิปทา ชีบุปภาภิญญา ส่วนขอปฏิบัติที่สะดวกและรู้ได้เร็ว ฟังทราบ
จ, โดยบรรยายตรงกันข้าม,

ปริตฺตกสิณฺคฺขมาภิมากาเส ปวตฺติต- ฟังทราบว่า ฉานนี้มีอารมณ์เล็กน้อย เพราะ
วิญญาณาปคมารมฺมณํ สมาปตฺตึ อารพฺภ ปรรามสฺมาบตฺติ มีการไปปราศแห่งวิญญาณ
ปวตฺติตาย ปริตฺตารมฺมณตา, วิปริยาเยน อันเป็นไปในอากาศเพื่อกสิณเล็กน้อย เป็น
อุปฺปมาณารมฺมณตา เวทิตพฺพา. เสสํ อารมณฺ, ฟังทราบว่า มีอารมณ์หาประมาณ
ปุริมสทิสฺสเมว. มิได้ โดยบรรยายตรงกันข้าม. คำนอกจาก
นี้เช่นเดียวกับข้างตน.

อสทิสฺรุโป นาโถ
อารูปํ ยํ จตฺตพฺพิธํ อาท
คํ อิติ ฌตฺวา ตสฺมี
ปกิณณกถาปิ วิญเญยฺยา?

พระพุทฺธเจ้า ผู้ทรงเป็นนาถะ มี
พระรูปไม่มีใครเปรียบ ตรัสอรู-
ปสมาบตฺติ ๔ ชนิดอันใด บัณฑิตทราบ
อรูปรสมาบตฺตินั้นคั้งนี้แล้ว ก็ควร
ทราบถอยแกลง เบ็ดเตล็ดในอรูปร-
สมาบตฺตินั้นด้วย.

อรูปรสมาปตฺตโย หิ
อารมฺมณาติกฺกมโต
จตฺสโสภา ภวนฺตึมา
องฺคาคติกฺกมเมตาสํ
น อิจฺฉนฺตึ วิภาวิโน^๑

จริงอยู่ อรูปสมาบตฺติทั้งหลาย
เหล่านี้มีครบทั้ง ๔ โดยการลวง
อารมณ์ นักปราชัญญผู้มีปรีชาไม่
ประสงค์การลวงองฺคฺ แห่งอรูปร-
สมาบตฺติเหล่านี้.

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๕๑.

เอตาสู หิ รูปนิमितฺตาทิกฺกมโต แท้จริง พึงทราบว่ อรูปสมาบัติ
 ปจมา, อากาสาทิกฺกมโต ทุตฺติยา, เหล่านี้ แม้ ๔ ก็โดยก้าวล่วงอารมณ์โดย
 อากาเส ปวตฺตติวิญญาณาติกฺกมโต ตุตฺติยา, ประการทั้งปวง คือในอรุปสมาบัติ ๔ เหล่านี้
 อากาเส ปวตฺตติวิญญาณสุส อปคมาติก- สมบัติที่ ๑ ก้าวล่วงรูปนิमित, ที่ ๒ ก้าวล่วง
 กมโต จตฺตฤตติ สพฺพธา อารมฺมณาติก- อากาศ, ที่ ๓ ก้าวล่วงวิญญาณที่เป็นไปใน
 กมโต จตฺสโสปี ภวนฺตฺติมา อรูป- อากาศ, ที่ ๔ ก้าวล่วงการปราศจากวิญญาณ
 สมาปตฺตติโยติ เวทิตฺตพฺพา. ที่เป็นไปในอากาศ.

องฺคตติกฺกมํ ปน เอตาสํ น อิจฺจนฺตติ แต่บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่ประสงค์การก้าว-
 ปญฺหิตตา. ล่วงองค์แห่งอรุปสมาบัติเหล่านี้.

น หิ รูปาวจรสมาปตฺตติสุ วีย เอตาสู อันที่แท้ สมาบัติเหล่านี้ไม่มีการก้าวล่วงองค์
 องฺคตติกฺกโม อตฺถิ. สพฺพาสูปี หิ เอตาสู ดุจในรูปาวจรสมาบัติ. คือในสมาบัติเหล่านี้
 อู เปกฺขชา, จิตฺเตกฺกตฺตาทิ เทว เอว ทั้งหมด มีองค์ฉานเพียง ๒ เท่านั้น คือ
 ฉานงฺคานิ โหนฺตติ. อูเบกฺขชา ๑, จิตฺเตกฺกตฺตา ๑.

เอวํ สนฺเตปิ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น

สุบฺบปณีตตรา โหนฺตติ	ในอรุปสมาบัติทั้งหลายนี้ อรูป-
ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อธิ	สมาบัติหลัง ๆ เป็นสภาพที่ประณีตดี
อุปมา ตคฺค วิญฺเญยฺยา	ยิ่งขึ้น พึงทราบอุปมาในสมาบัตินั้น
ปาสาทตลสาฎิภา?	ดังพื้นปราสาทและผาสาฎก.

วิสุทธิมคฺค. ๒/๑๕๑.

ยถา หิ จตุภูมิกลุส ปาสาทสุส เปรียบเหมือนกามคุณทั้ง ๕ ที่ประณีต
 เหมุจิมตเล ทิพพนจจกัิตวาทิตสุรภิ- ด้วยสามารถแห่งการพอน การขั้บ การ
 คนุธมาลาสาธุรสปานโกชนสยนจุฉาทนาทึ- ประโคม กลิ่นดอกไม้อันน่าพิงใจ เครื่องคั้ม
 วเสณ ปณีตา ปญจ กามคุณา อาหารมีรสดี ที่นอนและเครื่องนุ่งห่มอันเป็น
 ปจจุปฏิจิตา อสุสุ, ทุติเย ตโต ทิพยั ปราภฏในปราสาทชั้นล่าง บรรดา
 ปณีตตรา, ตติเย ตโต ปณีตตรา, ปราสาท ๔ ชั้น, ในชั้นที่ ๒ ยังประณีตขึ้นไป
 จตุตเถ สพพปณีตา. ในชั้นที่ ๓ ยังประณีตขึ้นไปกว่านั้น,
 ในชั้นที่ ๔ ประณีตกว่าทุก ๆ ชั้น.

ตตุถ กิณจาปี ตานิ จตุตาริปี ปาสาท- ในบรรดาพื้นปราสาทนั้น พื้นปราสาทแม่มี ๔
 ตลาเนว, นตุถิ เตสั ปาสาทตลภา เวณ ชั้นนั้น, แต่ภาวะของพื้นปราสาทนั้นหาวิเศษ
 วิเสโส, ปญจกามคุณสมิทุธิวิเสเสณ ปน กว่ากันไม่, แต่เพราะความวิเศษกว่ากัน
 เหมุจิมโต เหมุจิมโต อุปริมั อุปริมั แห่งความสำเร็จแห่งกามคุณทั้ง ๕ ชั้นบนๆ
 ปณีตตรั โหติ. จึงประณีตกว่าชั้นล่าง ๆ.

ยถา จ เอกาย อิตุถิยา กนุติต- อีกอย่างหนึ่ง เหมือนอย่างผาสำภูก
 ภูลสนุหสนุหตรสนุหตมสุตุดานัน จตุปล- ๔-๓-๒-๑ ชั้น ทอจากคายทั้งหลายซึ่ง
 ตีปลทุปลเอกปลสาฎิกกา อสุสุ อายาเมน หยาบบ้าง ละเอียบบ้าง ละเอียดยิ่งบ้าง
 จ, วิตุถาเรน จ สมปปมาณา. ละเอียดยิ่งที่สุดบ้าง ซึ่งหญิงคนหนึ่งทอแล้ว
 ว่าโดยส่วนยาวและกว้างมีประมาณเท่ากัน.

๑ ฉ. ปณีตตมา. ๒ ฉ. ...ทวิปล...

ตตถ กิณฺจาปี ตา ส่าฎีกา จตฺสฺโสปี
 อายามโต จ วิตุถารโต จ สม่ปฺปมาณา,
 นตฺถิ ตาสํ ปมาณโต วิเสโส,
 สุขสมฺผลสฺสุขุมภาวมหคฺขมา เวหิ ปน
 ปุริมาย ปุริมาย ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา
 ปณีตตรา โหนฺติ,

พึงเห็นความในข้อนี้ว่า ผ่าสาฎกทั้ง ๔ ชนิด
 นั้น โดยยาวและกว้างมีประมาณเท่ากัน,
 ว่าโดยประมาณ ผ่าสาฎกเหล่านั้นไม่มีความ
 ต่างกันเลยก็จริง, ถึงอย่างนั้น ผ่าที่ทอที่
 หลัง ๆ (คือที่ทอด้วยด้ายละเอียด) ย่อม
 ประณีตกว่าผ่าที่ทอก่อน ๆ (คือผ่าที่ทอด้วย
 ด้ายหยาบ) โดยที่มีสัมผัสนุ่มนวล และเป็นผ่า
 เนื้อละเอียดและมีความมาก ฉันท,

เอว เมว กิณฺจาปี จตฺสฺสุปี เอตาสุ
 อฺเปกฺขา จิตฺเตกคฺคตาติ เอตานิ
 เทวเยว อํกานิ โหนฺติ, อถโข
 ภาวนาวิเสเสน เตสํ อํกานํ ปณีต-
 ปณีตตราเวน สุปณีตตรา โหนฺติ ปจฺฉิมา
 ปจฺฉิมา อีธาปี เวทิตพฺพา,

แม่ในอรุปสมบัติทั้ง ๔ เหล่านี้ ก็ฉันท
 อฺเปกขาและจิตเตกคฺคตาทั้ง ๒ เหล่านี้ จัด
 เป็นองค์ในอรุปสมบัติทั้ง ๔ แม่โดยแท้, ถึง
 อย่างนั้นพึงทราบว่แม่ในอรุปสมบัติเหล่านี้
 อรุปสมบัติองค์หลัง ๆ ก็ประณีตกว่ากัน โดย
 ที่องค์เหล่านั้นประณีตกว่ากัน เพราะอบรม
 วิเศษกว่ากัน,

เอว อนุพุเพน ปณีตปณีตา เจตา :

ก็สมบัติเหล่านี้ประณีตกว่ากันเป็นชั้น ๆ โดย
 ลำดับตั้งบรรยายมา :

อสุจิมฺหิ มณฺทเป ลคฺโค
 เอโก ตนฺนีสฺสีโต ปโร

บุรุษคนหนึ่ง เกาะอยู่ที่มณฑปไม้สะอาด
 อีกคนหนึ่งอาศัยคนนั้น อีกคนหนึ่ง

อญฺโณ พหิ อนิสฺสาย
 ตํ ตํ นิสฺสาย จาปโร.
 จิตฺโต จตุหิ เอเตหิ
 ปุริเสหิ ยถากุภมํ
 สมานตาย ณาตพฺพา
 จตฺสโสปี วิภาวึนา?

ตตฺตฺรายนมตฺตโยชนา :

อสฺสุจิมฺหิ กิร เทเส เอโก มณฺทโป.
 อเถโก ปุริโส จตุหิ เอเตหิ ปุริเสหิ
 ยถากุภมํ อากนฺตฺวา ตํ อสฺสุจึ ชีคุจฺจมาโน
 ตํ มณฺทปํ หตฺถเอหิ อาลมฺพิตฺวา ตตฺถ
 ลคฺโค ลคฺคิโต วิย อฏฺฐาสี. อถาปโร
 อากนฺตฺวา ตํ มณฺทปฺลคฺคํ ปุริสํ นิสฺสึโต.

อญฺโณ อากนฺตฺวา จินฺเตสิ "โย เอโส
 มณฺทเป ลคฺโค, โย จ ตํ นิสฺสึโต,
 อุกฺโกเปเต ทฺฐจิตฺตา, ฐโว จ เนสํ

ไม่อาศัย ยืนอยู่ภายนอก แต่อีกคน-
 หนึ่งกลับอาศัยคนที่ยืนอยู่ภายนอกนั้น.
 ผู้มีปรัชญาฟังทราบอุปมาบัตินี้ทั้ง ๔
 โดยความเป็นสภาพเสมอกันกับบุรุษ ๔
 คนเหล่านั้นโดยลำดับ.

ในคาดานั้น ฟังทราบการขยายความ
 ดังต่อไปนี้ :

มีเรื่องเล่าว่า มณฑปหลังหนึ่งตั้งอยู่
 ในที่ไม่สะอาด. สมัยนั้นมีบุรุษ ๔ คน บุรุษ
 หนึ่งเดินมาตามลำดับ รังเกียจของไม่
 สะอาดนั้น เอามือเหนี่ยวมณฑปนั้นขึ้นอยู่ จุจ
 ว่าคิคอยู่ที่มณฑปนั้น. ที่นั้น บุรุษอีกคนหนึ่งมา
 แล้วขึ้นฟังบุรุษผู้เหนี่ยวมณฑปนั้นอยู่.

ทันใดนั้น ยังมีบุรุษอีกคนหนึ่งมา แล้วคิดว่า
 "ชายที่เหนี่ยวมณฑปอยู่, และชายที่ฟังชายนั้น
 อยู่, ทั้ง ๒ คนนี้ยืนไม่คิ, เพราะเขาทั้ง ๒ นี้

* วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๔๒.

มณฑปปาเต ปาโต, หนุทาหิ พหิเยว
ติฏฐามิ"ติ. โส ตํ นิสฺสิตํ อนิสฺสาย
พหิเยว อฏฺฐาสี.

จะตกบ่อใกล้มณฑปเป็นแน่, ฉะนั้น เราขึ้น
ข้างนอกดีกว่า". เขาจึงขึ้นเสี้ยข้างนอก
ไม่ฟังบุรุษซึ่งฟังบุรุษนั้น.

อถาปโร อากนฺตฺวา มณฑปฺลคฺคฺสฺส
ตํ นิสฺสิตฺสฺส จ อเชมภาวํ จินฺตฺเตตฺวา
พหิทฺธา จิตฺว "สุฏฺฐิต"ติ มนฺตฺวา ตํ
นิสฺสาย อฏฺฐาสี.

ต่อมา มีบุรุษอีกคนหนึ่งมาแล้วกิดเห็นว่าชาย
ที่ขึ้นเหนี่ยวมณฑป และชายที่ฟังเขานั้นไม่
ปลอดภัยเลย ตกลงใจว่าคนที่ขึ้นข้างนอกนี้
แหละ "ขึ้นดีแล้ว" จึงได้ขึ้นฟังชายคนที่ขึ้น
ข้างนอกนั้นอยู่.

ตตฺถ อสุจิมฺหิ เทเส มณฑปโ ป วีย
กสิณฺคฺฆาฏิมากาสํ ทฏฺฐพฺพํ.

ในข้ออุปมานั้น บัณฑิตพึงเห็นอากาศ
เพิกกสิณ ฤจฺมณฑปในที่ไม่สะอาด.

อสุจิชิกฺขจฺฉาย มณฑปฺลคฺคฺโค ปุริโส
วีย รูปนิมิตฺตชิกฺขจฺฉาย อากาสารมฺมณํ
อากาสานญฺจายตนํ.

อากาศ้านญฺจายตนะ ซึ่งมีอากาศเป็นอารมณ์
เพราะเกลี้ยกรูปนimit ฤจฺบุรุษผู้เหนี่ยวมณฑป
เพราะเกลี้ยกรองไม่สะอาด.

มณฑปฺลคฺคํ ปุริสํ นิสฺสิตฺโต วีย
อากาสารมฺมณํ อากาสานญฺจายตนํ
อารพฺภ ปวตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนํ.

วิญฺญาณญฺจายตนะ ซึ่งปรารภอากาศ้านญฺจา-
ยตนะ อันมีอากาศเป็นอารมณ์เป็นไปแล้
ฤจฺบุรุษผู้ฟังบุรุษเหนี่ยวมณฑป.

๑ ส. ก. "สุฏฐิตน"ติ.

อฏฐาสี. ป-ท. ๓-๑๒

คุณแบบ แจ่มสาคกร

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เตสํ ทฺวินฺนํปิ อเขมภาวํ จินฺนเตตฺตฺวา อากิญจัญญายตนะ ไม่ทำอากาสานัญญาตนะ
อนิสฺสํายํ ตํ มณฺทปฺลคฺคํ พหิจิโต วิว ให้เป็นอารมณ์ มีความไม่มั่นคงนั้นแหละเป็น
อากาสานัญญาตนะ อารมฺมณํ อกตฺตฺวา อารมณํ จุจบุรุษผู้คิดเห็นว่าชนทั้ง ๒ เหล่า-
ตทภาวารมฺมณํ อากิญจัญญายตนะ, นั้นไม่ปลอดภัย จึงยื่นเสียข้างนอก ไม่เข้า

ไปพึ่งบุรุษผู้เหนี่ยวมณฑปนั้น,

มณฺทปฺลคฺคํ ตํนิสฺสํิตํสํสํ จ เตสํ เนวสํญฺญานาสํญฺญายตนะ ซึ่งเป็นไปปรารภ
ทฺวินฺนํปิ อเขมํ จินฺนเตตฺตฺวา พหิจิตฺตํ อากิญจัญญายตนะตั้งอยู่ในที่ภายนอก กล่าวคือ
"สุญฺนิจิโต"ติ มนฺทฺตฺวา ตํ นิสฺสํายํ จิโต วิว ความไม่มีแห่งวิญญาณ พึ่งเห็นจุจบุรุษผู้เห็น
วิญญาณาภาวสงฺขาเต พหิปเทเส จิตฺตํ ว่าบุรุษผู้เหนี่ยวมณฑป และบุรุษผู้พึ่งบุรุษนั้น
อากิญจัญญายตนะ อารพฺภ ปวตฺตํ เนว- ทั้ง ๒ คน ไม่ปลอดภัย ตกลงใจว่า คนที่ยื่น
สํญฺญานาสํญฺญายตนะ ทฏฺฐพฺพํ. อยู่ข้างนอกนั้นแหละ "ยื่นค้แล้ว" จึงยื่นพึ่ง
บุรุษผู้นอนอยู่ข้างนอกนั้น.

เอวํ ปวตฺตฺมานญฺจ :

ก็เนวสํญฺญานาสํญฺญายตนะ ซึ่งเป็นไปอย่าง
นี้ว่า :

อารมฺมณํ กโรเตว
อณฺฎาภาเวนํ ตํ อิทํ
ทฏฺฐโทสมฺปิ ราชานํ
วตฺตฺติเหตุ ยถา ชโน?

ยังต้องทำรูปฌานที่ ๓ นี้แหละให้
เป็นอารมณ์ เพราะไม่มีสิ่งอื่น เช่น
เดียวกับประชาชน อาศัยพระราชา
แม่ที่ตนเห็นว่าไม่ค้ เพราะเหตุแห่ง
การเป็นอยู่.

๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๕๓.

คุณปิยาภา เย็นสมุทร อุทิศส่วนกุศลให้กับ
คุณแม่กิมลี เย็นสมุทร ญาติ พี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

เอวี่ กุรุมานัญจ :

อารุโฬห ที่สนิสฺเสถี
 ยถา นิสฺเสถีพาหุกั
 ปพฺพตคฺคณฺจ อารุโฬห
 ยถา ปพฺพตมตฺถกั.
 ยถา วา คิริมารุโฬห
 อตฺตโนเยว ชนฺนุกั
 โอลุพฺภติ ตเถเวตั
 ฌานโมลฺลพฺภ วตฺตตีตี^๑

อรุปาวจรกุสลกถา นิฏฺฐิตา.

บุรุษผู้ขึ้นสู่บันไดยาว จะต้องเกาะ
 ยึดแม่บันไดไว้ ฉันทิ และบุคคล
 ขึ้นสู่ยอดภูเขา จักต้องเกาะยอด
 ภูเขาฉันทิ อนึ่ง คนขึ้นสู่ยอดภูเขา
 คีลาลวน จักต้องอาศัยเขาของตน
 ยันไว้ ฉันทิ เหนวสัญญาณาสัญญา-
 ยตนะฉานนี้ เมื่อกระทำให้เป็น
 อารมณฺ์อย่างนี้ฉันทิ จักต้องอาศัย
 อรูปฌานที่ ๓ เป็นเครื่องหน่วง-
 หนี่ยว (เป็นอารมณฺ์) ดังนี้แล.

อรุปาวจรกุสลกถา จบ.

^๑ วิสฺสุทฺธิมคฺค. ๒/๑๕๔.

เตภูมิกกุสลวณฺณา

๒๖๘. อิทานิ ยสุมา สพุพานิ เป-
ตานิ เตภูมิกกุสลานิ หีนาทินา ปภเวทน
วคฺคณฺติ, ตสุมา เนสํ ตํ ปภทํ ทสฺเสตฺถ
ปุณ "กตเม ฐมฺมา กุสลา" ตีอาทิ
อารทฺธ.

ตตถ หีนนฺติ ลามกํ โอฟาริกํ, ตํ
อายุหนว เสน เวทิตพฺพ.

หีนุคฺคมานํ มชฺเฌ ภวํ มชฺฉิมํ. ปธานภาวํ
นิตํ ปณฺธิ, อุตฺตมณฺติ อตฺโถ.

ตานปิ อายุหนว เสนเว เวทิตพฺพานิ.

ยสุสํ หิ อายุหนกฺขณฺเฌ ฉนฺโท วา หีนโน
โหติ วีริยํ วา จิตฺตํ วา วิมฺสา วา,

อธิบายกุศลเป็นไปในภูมิ ๓

๒๖๘. บัดนี้ เพราะกุศลจิตที่เป็นไป
ในภูมิ ๓ แม้ทั้งหมดนี้ยอมเป็นไปโดยจำแนก
เป็นประเภทต่ำเป็นต้น, ฉะนั้น เพื่อจะทรง
แสดงประเภทแห่งกุศลเหล่านั้น จึงทรงเริ่ม
พระพุทธวจนะว่า "กตเม ฐมฺมา กุสลา"
เป็นต้นอีก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า หีนํ ได้แก่ ลามก
คือหยาบ, คำนี้พึงทราบโดยการประมวล
กุศล.

กุศลจิตที่มีในท่ามกลางของกุศลจิตที่ต่ำ และ
สูงสุด ชื่อว่า มชฺฉิมะ. กุศลจิตที่นำเข้าสู่
ความเป็นประธาน ชื่อว่า ปณฺธิ, ได้แก่
สูงสุด.

แม้กุศลจิตเหล่านั้นก็พึงทราบว่า จัดประมวล
กุศลไว้ตามลำดับ.

ก็ในขณะที่ประมวลกุศล กุศลจิตใดมีฉันทะ
วีริยะ จิตตะ หรือวิมังสาต่ำ, กุศลจิตนั้น

คุณปิยาภา เย็นสมุทร อุทิศส่วนกุศลให้กับ

คุณแม่กิมลี เย็นสมุทร ญาติ พี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว

คัม หีนัน นาม. ยสุส เต ธมฺมา มชฺฌิมา ชื่อว่าคัม(หีนะ). กุศลจิตใดมีธรรมเหล่านั้น
 เจว ปณฺีตา จ, คัม มชฺฌิมญฺเจว ปณฺีตญฺจ. ปานกลางและประณีต, กุศลจิตนั้นชื่อว่า
 มชฺฌิมะและปณฺีตะ.

ยํ ปน กตฺตुकมฺยตาสงฺขาตํ^๑ ฉนฺทํ ธฺรํ ก็กุศลจิตใดทำฉันทะ คือความเป็นผู้ใคร่เพื่อ
 ฉนฺทํ เชฏฺฐกํ ฉนฺทํ ปุพฺพกมํ กตฺวา จะทำให้เป็นธุระ ให้เป็นใหญ่ ทำฉันทะ ให้
 อายุหิตํ, คัม ฉนฺทาธิปตฺติโต อากตฺตฺตา เป็นหัวหน้าแล้วประมวลมา, กุศลจิตนั้นชื่อว่า
ฉนฺทาธิปเตยฺย นาม. วีริยาธิปเตยฺยา- ฉนฺทาธิปไตยยะ เพราะมาจากฉันทะเป็น
 ที่สุปี เอเสว นโย. ใหญ่. ในวีริยาธิปไตยยะ เป็นต้น ก็มีนัย
 เหมือนกัน :

อิมสฺมี ปน จาเน จตฺวา นยา
 คเณตพฺพา^๒:

ก็ในที่นี้ พึงกำหนดนับตั้งต่อไปนี้ :

สพฺพปจฺมํ วิภคฺโต หิ เอโก นโย, หีนนฺติ นัยที่จำแนกไว้ตอนต้นทั้งหมด เป็นนัยหนึ่ง,
 เอโก, มชฺฌิมนฺติ เอโก, ปณฺีตนฺติ เอโก, คำว่า หีน เป็นนัยหนึ่ง, คำว่า มชฺฌิม เป็น
 ฉนฺทาธิปเตยฺยนฺติ เอโก, อิเม ตาว นัยหนึ่ง, คำว่า ปณฺีต เป็นนัยหนึ่ง, คำว่า
 ฉนฺทาธิปเตยฺเย ปญฺจ นยา, เอวํ ฉนฺทาธิปเตยฺย ก็เป็นนัยหนึ่ง, ในฉนฺทาธิป-
 วีริยาธิปเตยฺยาที่สุปีติ จตฺตาโร ปญฺจกา ไตยยะ มีนัย ๕ นัยเพียงเท่านั้นก่อน, แม้ใน
 วีสฺติ โหนฺติ. วีริยาธิปไตยยะ เป็นต้นก็อย่างนี้ ตั้งนั้นบัญญัติ
 นัย ๕ หมวดจึงเป็น ๒๐ นัย.

^๑ ฉ. กตตุกามตาสงฆาตํ.

^๒ ก. ค. เหตุพพา.

ปุริโม วา เอโก สุทธิกนโย, หีนนุติ-
อาทโย ตโย, ฉนุทาธิปเตยฺยนุติอาทโย
จตุตาโร, ฉนุทาธิปเตยฺยํ หีนนุติอาทโย
ทฺวาทสาติ เอวมุปี วีสติ นยา โหนติ.

อีกอย่างหนึ่ง สุทธิกนัยเบื้องต้นเป็นนัยหนึ่ง
นัย ๓ มีหีนะเป็นต้น, นัย ๔ มีฉนุทาธิปไตยยะ
เป็นต้น, นัย ๑๒ มีฉนุทาธิปไตยยะที่ต่ำเป็นต้น
แมควยการรวบรวมตั้งกล่าวมานี้จึงมีนัย ๒๐.

อิเม ทาว วีสติ มหานยา กตุล
วิกตฺวาคี ? มหาปกรณ หีนนุติเก^๑
วิกตฺวาคา.

มหานัย ๒๐ ประการนี้ ทรงจำแนก
ไว้ในที่ไหน ? ทรงจำแนกไว้ในหีนนุติกะใน
มหาปกรณ.

อิสมฺมี ปน จาเน หีนนุติกโต มชฺฉิมราสี
คเหตุวา หีนมชฺฉิมปณีตวเสน ตโย
โกฏจาสา กาทพฺพา.

อนึ่ง ในที่นี้ พึงนำหมวดแห่งมชฺฉิมะออกมา
จากหีนนุติกะแล้วแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ หีนะ
มชฺฉิมะ และปณีตะ.

ตโตปิ มชฺฉิมราสี จเปตฺวา หีนปณีเต
คเหตุวา นว นว โกฏจาสา กาทพฺพา.

พึงเว้นหมวดแห่งมชฺฉิมะจากส่วนทั้ง ๓ แม้นั้น
แล้วถือเอาแต่หีนะและปณีตะ แล้วแบ่งเป็น
อย่างละ ๔ ส่วน.

หีนสมฺมีเยว หิ หีนํ อตุถิ, มชฺฉิมํ อตุถิ,
ปณีตํ อตุถิ. ปณีตสมฺมีมุปี หีนํ อตุถิ, มชฺฉิมํ
อตุถิ, ปณีตํ อตุถิ.

ก็ในส่วนที่ต่ำนั้นแหละ กุศลจิตที่ต่ำก็มี, ที่
เป็นปานกลางก็มี, ที่ประณีตก็มี. แม้ในส่วน
ที่ประณีตจิตที่ต่ำก็มี, ที่เป็นปานกลางก็มี, ที่
ประณีตก็มี.

^๑ อภ. ป. ๔๑/๔๗๕.

คุณสุรทิน สุทธิเรื่องวงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
นางเลื่อม สุทธิเรื่องวงศ์ และนางอบ-นายชื่น นีร เสรี

ตลา หีนหีนสุมี หีน, หีนหีนสุมี มชฺฉิม, อนึ่ง ในส่วนที่คำในจำพวกที่คำ กุศลจิตที่คำ
 หีนหีนสุมี ปณิต. หีนมชฺฉิมสุมี หีน, กัม, ที่เป็นปานกลางกัม, ที่ประณีตกัม.
 หีนมชฺฉิมสุมี มชฺฉิม, หีนมชฺฉิมสุมี ปณิต. ในส่วนปานกลางในจำพวกที่คำ กุศลจิตที่คำ
 หีนปณิตสุมี หีน, หีนปณิตสุมี มชฺฉิม, กัม, ที่เป็นปานกลางกัม, ที่ประณีตกัม.
 หีนปณิตสุมี ปณิตนฺติ อย เมโก นวโก. ในส่วนที่ประณีตในจำพวกที่คำ กุศลจิตที่คำ
 กัม, ที่เป็นปานกลางกัม, ที่ประณีตกัม
 ดังที่กล่าวมานี้ เป็นนวกะ ๑.

ปณิตหีนสุมีปิ หีน นาม อตุถิ, ปณิตหีนสุมี แม้ในส่วนที่คำในจำพวกที่ประณีต กุศลจิต
 มชฺฉิม, ปณิตหีนสุมี ปณิต. ที่คำกัม, ที่เป็นปานกลางกัม, ที่ประณีตกัม.

ตลา ปณิตมชฺฉิมสุมี หีน, ปณิตมชฺฉิมสุมี อนึ่ง ในส่วนที่ปานกลาง ในจำพวกที่ประณีต
 มชฺฉิม, ปณิตมชฺฉิมสุมี ปณิต. ปณิตปณิตสุมี กุศลจิตที่คำกัม, ที่เป็นปานกลางกัม. ที่
 หีน, ปณิตปณิตสุมี มชฺฉิม, ปณิตปณิตสุมี ประณีตกัม. ในส่วนที่ประณีตในจำพวก
 ปณิตนฺติ. อัย หุติโย นวโกติ เทว นวกา ประณีต กุศลจิตที่คำกัม, ที่เป็นปานกลาง
 อฏฺฐารส. กัม, ที่ประณีตกัม ดังที่กล่าวมานี้จัดเป็น
นวกะที่ ๒ นวกะ ๒ หมวด จึงรวมเป็น
 ๑๘ ส่วน

อิมานิ อฏฺฐารส กมฺมทวารานิ นาม. ทั้ง ๑๘ ส่วนเหล่านี้ ชื่อว่า กรรมทวาร. ว่า
 อิเมหิ ปภาวิตตฺตา อิเมสํ วเสน โดยกรรมทวารเหล่านี้ จึงพึงทราบกษัตริย์
 อฏฺฐารส ขตฺติยา, อฏฺฐารส พุราหุมนฺนา, ๑๘, พุราหุมน ๑๘, แพทย์ ๑๘, กุุทร ๑๘,

คุณสุรทิน สุทธิเรื่องวงศ์ ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่

นางเลื่อม สุทธิเรื่องวงศ์ และนางอบ-นายชื่น นีร เสรี

อฏฐารส เวสุสา, อฏฐารส สุททา, โคตจรรยา ๔๘ เพราะเกิดจากกรรมทวาร
อฏฐจตุตาฬีส โคตจรรยาณี เวทิตพพานิ. ๔๘ เหล่านี้.

อิมะสุ จ ปน เตภูมิเกสุ กุสเลสุ
กามาวจรกุสลั ติเหตุกมุปี ทุเหตุ-
กมุปี โหติ ฌาณสมุปยุตฺตวิปยุตฺตวเสณ.
รูปาวจรรูปาวจรั ปน ติเหตุกเมว
ฌาณสมุปยุตฺตเมว.

บรรดากุศลจิตที่เป็นไปในภูมิ ๓ เหล่านี้
กามาวจรกุศลเป็นติเหตุกะบ้าง เป็นเหตุกะ
บ้าง โดยเป็นฌาณสัมปยุตและฌาณวิปยุต.
ส่วนรูปาวจรกุศล และอรูปาวจรกุศลเป็น
ติเหตุกะอย่างเดียวกัน เป็นฌาณสัมปยุต
เท่านั้น.

กามาวจรญฺเจตฺถ อธิปตินา สหาปี
อุปฺปชฺชติ วินาปี. รูปาวจรรูปาวจรั
อธิปติสมุปยุตฺตเมว^๑ โหติ.

และในกุศลเหล่านี้ กามาวจรกุศลย่อมเกิด
ร่วมกับอธิปัตย์บ้าง เว้นบ้าง. รูปาวจรกุศล
และอรูปาวจรกุศล สัมปยุตด้วยอธิปัตย์แท้.

กามาวจรกุสฺสเล เจตฺถ อารมฺมณาธิปติ
สหชาตาธิปตีติ เทวปี อธิปตโย ลพฺภนฺติ.
รูปาวจรรูปาวจเรสุ อารมฺมณาธิปติ น
ลพฺภติ, สหชาตาธิปติเยว ลพฺภติ.

ก็ในกามาวจรกุศลจิตนี้ได้อธิปัตย์ ๒ ประการ
คือ อารัมมณาธิปัตย์ ๑ สหชาตาธิปัตย์ ๑. ใน
รูปาวจรกุศลและอรูปาวจรกุศล ไม่ได้อา-
รัมมณาธิปัตย์, ได้เฉพาะสหชาตาธิปัตย์เท่านั้น.

ตตฺถ จิตฺตสฺส จิตฺตาธิปเตยฺยภาโว
สมุปยุตฺตธมฺมานํ วเสณ วุตฺโต. ทฺวินฺนํ
ปน จิตฺตानํ เอกโต อภาเวน สมุปยุตฺต-

ในรูปาวจรกุศลและอรูปาวจรกุศลนั้น ตรีส
ความที่จิตเป็นจิตตาธิปัตย์ด้วยอำนาจสัมปยุต-
ธรรม. แต่เพราะจิต ๒ ดวง ไม่มีร่วมกัน

^๑ ฉ. อธิปัตติสมฺปนฺนเมว.

จิตตสุส จิตตาทิปตี นาม นตฺถิ. ตถา
ฉนฺทาทีนํ ฉนฺทาทิปตีอาทโย.

จิตตาทิปตีแห่งสัมปยุตจิตจึงไม่มี. ฉนฺทาทิปตี
เป็นต้น แห่งฉนฺทะเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน.

เกจิ ปน "สเจ จิตฺตวโต กุสลํ โหติ,
มยฺหํ ภวิสฺสตีติ เอวํ ยํ จิตฺตํ ฐํ กตฺวา
เชฏฺฐกํ กตฺวา อปรํ กุสลจิตฺตํ อายุหิตํ,
ตสุสํ ตํ ปุริมํ จิตฺตํ จิตฺตาทิปตี นาม
โหติ. ตโต อากตฺตฺตา อิทํ จิตฺตาทิปเตยฺยํ
นามา"ติ เอวํ อากมนวเสนาปิ
อธิปตินามํ^๑ อิจฺฉนฺติ.

แต่อาจารย์บางพวกยอมประสงคฺชื่อว่าอธิปตี
โดยหลักฐานอย่างนี้ว่า "กุสลจิตตวงอื่นที่
เป็นหัวหน้ากระทำจิตใดให้เป็นฐระ คือ
เป็นหัวหน้าประมวลมาอย่างนี้ว่า ถ้ากุสล-
จิตยอมมีแก่ผู้มีจิต, กุสลก็จักมีแก่เรา ดังนี้,
จิตตวงเดิมมันของผู้นั้น ชื่อว่า จิตตาทิปตี.
จิตนี้ชื่อว่า จิตตาทิปไตยยะ เพราะมาจาก
จิตที่เป็นอธิปตีคฺววงเดิมมัน".

อัย ปน นโย เนว ปาฬิยํ, น อฏฺฐกถายํ
ทิสฺสตี. ตสุมา วุตฺตนเยเนว อธิปตีภาโว
เวทิตฺตฺโพ.

ก็นัยนี้มีได้ปรากฏในพระบาลี, และในอรรถ-
กถา. ฉะนั้น ฟังทราบความเป็นอธิปตี ตาม
นัยที่กล่าวแล้วเท่านั้น.

อิมेषุ ปน เอกุณวีสติยา มหฺนเยสุ
ปุริเม สุตฺถิกนเย วุตฺตปริมาณา เนว
จิตฺตานิ จ นวกา จ ปาจวารา จ โหนฺติ.
ตสุมา ฅาณสมฺปยุตฺเตสุ วุตฺตปริมาณโต

ก็ในมหานัย ๑๘ เหล่านี้มีจิต นวกะและวาระ
พระบาลี มีประมาณดังกล่าวแล้วในสุตฺถิกนัย
นัยต้น. เพราะฉะนั้นควรทราบประเภทแห่ง
จิตนวกะและวาระ ซึ่งคุณคฺวย ๒๐ โดย

^๑ ฉ. อธิปตี นาม อิจฺฉนฺติ.

กัณฑ์)

พรรณนาเตภูมิกุศล

๑๘๕

วิสตึคุโณ จิตฺตทวํวาทเมโท เวทิตพฺโพ. ประมาณที่กล่าวไว้แล้ว ในญาณสัมปยุตจิต.
จตุสฺ ญาณวิปฺปยุตฺเตสฺ โสฬสคุโณติ อัยฺ และคุณทวย ๑๖ ในญาณวิปยุตจิต ๔ ปกิณกกถา
เตภูมิกุสฺเส ปกิณกกถา นามาติ. ในกุศลจิตที่เป็นไปในภูมิ ๓ มีนัยดังกล่าวมานี้.

เตภูมิกุสลํ.

กุศลที่เป็นไปในภูมิ ๓ จบ.

พลตรีเสรี - คุณจรัสพรรณ ภัคดีสงคราม สร้างถวายเป็นพุทธบูชา
และน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
โดยเสด็จพระราชกุศล

โลกุตตรกุสลวณฺณนา

๒๗๗. เอวํ ภวตฺตยสมฺปตฺติ-
นิพฺพตฺตํ กุสลํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ
สพฺพภาวสมตฺติกมฺนาย โลกุตฺตรกุสลํ
ทสฺเสตฺํ ปุณ "กตเม ฐมฺมา กุสฺลา" ตีอาทิ
อารทฺธํ.

ตตฺถ

โลกุตฺตรนฺติ เณญฺเจเน โลกุตฺตรํ ?
โลกํ ตรตีติ โลกุตฺตรํ, โลกํ อุตฺ-
ตรตีติ โลกุตฺตรํ, โลกํ^๑ สมตฺติกมฺม
อภิภฺยฺย ติฏฺฐตีติ โลกุตฺตรํ^๒

อธิบายโลกุตตรกุศล

๒๗๗. พระผู้มีพระภาค ครั้นทรง
แสดงกุศลอันยังสมบัติในภพทั้ง ๓ ให้บังเกิด
อย่างนี้แล้ว บัดนี้ ทรงประสงค์จะแสดงกุศล
ฝ่ายโลกุตระเพื่อกล่าวดวงภพทั้งปวง จึงเริ่ม
พระบาลีต่อไป มีอาทิว่า "ธรรมเป็นกุศล
เป็นไฉน".

จะได้อธิบายความในพระบาลีนั้นต่อไป

คำว่า เป็นโลกุตระ หมายความว่า ฌานชื่อว่า
โลกุตระ ควยอรรถวาอย่างไร ? ตอบว่า
ชื่อว่าโลกุตระ ควยอรรถวาข้ามโลก, ชื่อว่า
โลกุตระ ควยอรรถวาก้าวล่วง คือครอบงำ
โลกทั้ง ๓ ตั้งอยู่.

^๑ ก. โลกตตยํ.

^๒ ข. ป. ๓๑/๕๓๗.

ฌานั ภาเวตตี เอกจิตตทุกขณิกั อปฺปนา-
 ฌานั ภาเวติ ชเนติ วทฺเขตฺติ.

คำว่า โยคาวจรบุคคลเจริญฌาน ไต่แก
 ยังอัปนาฌานอันเป็นไปชั่วขณะจิตเดียว ให้
 มี ให้เกิดคือให้เจริญ.

โลกโต นิยุยาคี, วฏฺฏโต
 นิยุยาคีตตี นियฺยานิกั, นิยุยาคี วา
 เอเตนาคี นิยุยานิกั.

ฌาน ชื่อว่า นियฺยานิกะ ควฺยอรรถวา
 ออกไปจากโลก, ออกไปจากวัฏฏะ, หรือ
 ควฺยอรรถวา เป็นเครื่องออกไปจากโลก
 ออกไปจากวัฏฏะ.

ตํสมํจฺจึ หิ ปุคฺคโล ทุกฺขั ปริชานนฺโต
 นิยุยาคี, สมุทฺถั ปชหนฺโต นิยุยาคี,
 นิโรธั สจฺฉิกโรนฺโต นิยุยาคี, มคฺคั
 ภาเวนฺโต นิยุยาคีตตี นิยุยานิกั.

จริงอยู่โยคาวจรบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียง
 ควฺยฌานเป็นโลกุตระ อันเป็นนियฺยานิกะนั้น
 เมื่อกำหนดรู้ทุกขั ชื่อว่าย่อมออกไป, เมื่อละ
 สมุทฺถั ชื่อว่าย่อมออกไป, เมื่อกระทำให้แจ้ง
 ซึ่งนิโรธ ชื่อว่าย่อมออกไป, เมื่อยังมรรคให้
 เกิด ชื่อว่าย่อมออกไป เหตุนั้น ฌานเป็น
 โลกุตระนั้นจึงชื่อว่า เป็นนियฺยานิกะ.

ยถา จ ปน เตภูมิกกุสลั วฏฺฏสุมี
 จุติปฏิสนฺธิโย อาจนาจิตี วทฺเขตฺตี
 อาจยคามิ นาม โหติ, น ตถา อิทฺ.

เหมือนอย่างว่า กุศลอันเป็นไปในภูมิ ๓
 ย่อมก่อจุติและปฏิสนธิคือทำให้เจริญในวัฏฏะ
 เพราะฉะนั้น กุศลอันเป็นไปในภูมิ ๓ จึงชื่อ
 ว่าเป็นอาจยคามิ, โลกุตรกุศลนี้ไม่เหมือน
 อย่างนั้น.

พลตรี เสรี - คุณจรัสพรรณ ภัคตีสงคราย สร้างถวายเป็นพุทฺธบูชา
 และน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
 โดยเสด็จพระราชกุศล

อิหํ ปน ยถา เอกสุมี ปุริเส อฏฺจารส-
 หตุถํ ปาการํ อุปจินนเต^๑ อปโร
 มหามุคฺครํ คเหตุวา เตน จิตฺตจิตฺตญานํ
 อปจินนโต วิหฺตํ เสนฺโต เอว กจฺเจยฺย,
 เอว เมว เตภูมิกกุสฺเลน อาจิตา^๒
 จุติปฏิสนฺธิโย ปจฺจยเวกฺกลลกรณณ
 อปจินนตํ วิหฺตํ เสนฺตํ กจฺจตฺตีติ อปจฺยคามิ.

ก็โลกุตระกุศลนี้ รื้อทำลาย จุติและปฏิสนธิที่
 กุศลอันเป็นไปในภูมิ ๓ ก่อไว้แล้ว ทวยการ
 กระทำปัจจัยให้บกพร่อง,อุปมาเหมือนอย่าง
 เมื่อบุรุษคนหนึ่งก่อกำแพงสูง ๑๘ ศอก บุรุษ
 อีกคนหนึ่งจะพึงจับก้อนใหญ่ แล้วรื้อทำลาย
 สถานที่ที่บุรุษผู้นั้นก่อก่อไว้แล้ว ๆ ไปฉะนั้น เหตุนี้
 ฉานเป็นโลกุตระนี้จึงชื่อว่า เป็นอปจยคามิ.

ทิวฺฐิตตานํ ปหานายาติ เอตฺถ :

ในคำว่า เพื่อละทิ้ง นี้ มีวินิจฉัย
 ดังต่อไปนี้ :

ทิวฺฐิโย เอว ทิวฺฐิตตานิ "กฺกคตํ
 มุตฺตคตฺนุ" ตีอาทีน^๓ วีย.

ทิวฺฐิตถ์ทั้งหลายนั้นแหละชื่อว่า ทิวฺฐิตตานิ
 เหมือนคำว่า "กฺกคตํ แปลว่า กฺก มุตฺตคตํ
 แปลว่า มุตร" เป็นต้น.

ทฺวาสุภฺยิยา วา ทิวฺฐินํ อนฺโตคตฺตฺตา
 ทิวฺฐิสฺสุ คตานํตีปิ ทิวฺฐิตตานิ.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติชื่อว่า ทิวฺฐิตตานิ
 เพราะอรรถว่าไปแล้วในทิวฺฐิตถ์ทั้งหลาย เพราะ
 หยั่งลงภายในทิวฺฐิ ๖๒ ดังนี้ก็ไฉน

^๑ ฉ. จินนเต.

^๒ ฉ. จิตา.

^๓ อง. นวก. ๒๓/๓๘๘.

ทิวสิยา วา คตฺ เอเตสนฺติปิ ทิวสิคตานิ,
ทิวสิสทิสคมนานิ ทิวสิสทิสปุตฺตานีติ
อตุโณ.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติชื่อว่า ทิวสิคตานิ
เพราะอรรถว่ามีทิวสิไป, อธิบายว่าธรรมชาติ
ที่มีการไปเช่นเดียวกับทิวสิ คือมีความเป็นไป
เช่นเดียวกับทิวสิ ดังนี้ก็ได้.

กานิ ปน ตานีติ ? สสมฺปยุตฺตานี^๑
สกุทายทิวสิวิจิจฺจนาสีลพฺพตปฺรามาสอพาย-
ทิวสิเหล่านัน ไต่แกอะไร ? ตอบว่า ไต่แก
คมนียราคะโทสะโมหาคุสลานิ.

ถามว่า ก็ธรรมชาติที่มีการไปเช่นเดียวกับ
สกุทายทิวสิวิจิจฺจนาสีลพฺพตปฺรามาสอพาย-
ทิวสิเหล่านัน ไต่แกอะไร ? ตอบว่า ไต่แก
สกุทายทิวสิ วิจิจฺจนา สีลพฺพตปฺรามาส และ
อกุศล คือ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งจะพึงยัง
สัตว์ให้ไปสู่อบายพร้อมทั้งสัมปยุตธรรม.

ตานิ หิ ยาว ปจฺมมกฺคภาวนา, ทาว
ปวตฺตีสพฺภาวโต ทิวสิสทิสคมนานีติ
วจฺจนฺติ.

จริงอยู่ สกุทายทิวสิเป็นต้นเหล่านัน เรียกว่า
มีการไปเช่นเดียวกับทิวสิ เพราะมีความเป็น
ไปตราบเท่าถึงปฐมมรรคเกิด.

อิตฺติ ทิวสิโย จ ทิวสิคตานิ จ ทิวสิ-
คตานิ, เตสํ ทิวสิคตานิ. ปหานายาติ
สมฺมุจฺเจทวเสเนว ปชฺชนฺตถาย.

ทิวสิทั้งหลายด้วย ธรรมชาติที่มีทิวสิไปทั้งหลาย
ด้วย ชื่อว่าทิวสิคตานิ, เพื่อละทิวสิคตะ
เหล่านัน ด้วยประการฉะนี้. คำว่า เพื่อละ
ไต่แกเพื่อประโยชน์แก่การละ ด้วยอำนาจ
สมฺมุจฺเจทพฺพาน.

^๑ ก. สสมฺปยุตฺตานิ.

ปรมาชาติ คณว เสนปี ปจมุปฺปคฺติ-
วเสนปี ปจมาย.

คำว่า เบ็องตน ไต่แก เป็นเบ็องตนเกี่ยวกับ
การนับข้าง เกี่ยวกับการอุบัติครั้งแรกข้าง.

ภูมียาติ "อนนฺตรหิตาย ภูมียา"^๑ติ
อาทีสุ ทาว อัย มหาปจวี "ภูมิ"^๒ติ
วุจฺจติ. "สุขภูมิยํ กามาวจเร"^๒ติอาทีสุ^๒
จิตตูปปาโท. อธิ ปน สามัญญผล
อธิปฺเปตฺ.

คำว่า ภูมิ อธิบายว่า แผ่นดินใหญ่เรียกว่า
"ภูมิ" ก่อน เช่นในคำว่า "บนแผ่นดินอันไม่มี
เครื่องลาด". จิตตูปบาท ก็เรียกว่า ภูมิ
เช่นในคำว่า "ในกามาวจรจิต อันเป็นภูมิที่
เกิดแห่งสุข". แต่ในอธิการนี้ ทรงประสงค์
เอาสามัญผล.

ตถฺหิ สัมปยุตฺตานํ นิสฺสยภาวโต เต
ธมฺมา ภวนฺติ เอตฺถาติ ภูมิ.

ควยว่าสามัญผลนั้น ชื่อว่า ภูมิ เพราะอรรถ
ว่าเป็นที่เกิดของธรรมเหล่านั้น โดยเป็นที่
อาศัยของสัมปยุตธรรมทั้งหลาย.

ยสุมา วา สมานปี โลกุตฺตรภาเว
สยมุปี ภาวติ อุปฺปชฺชติ, น นิพฺพานํ วิย

อีกอย่างหนึ่ง เพราะเมื่อโลกุตรภาวะ
แม้อยู่ สามัญญผลยอมเกิดปรากฏไต่ตาม
ลำพังตน,

^๑ วิ. มหาวีรยค. ๑/๒๔, ม. ม. ๑๓/๓๔๒.

^๒ อภี. ลี. ๓๔/๒๔๔.

อปาตุภาวํ, ตสฺมาปิ "ภูมี"ติ วุจฺจติ, หาใช้ไม่เกิดเหมือนอย่างพระนิพพาน ซึ่ง
 ตสฺสา ปจฺมาย ภูมียา. เป็นภาวะไม่ปรากฏ, แม้จะนั้นจึงเรียกว่า
 "ภูมี", เพื่อบรรลุมิเบื่องตนนั้น.

ปตฺติยาติ โสตาปตฺติผลสงฺขาตสฺส ปจฺมสฺส คำว่า เพื่อบรรลุ คือเพื่อประโยชน์แก่การ
 สามณฺณผลสฺส ปตฺตตฺถาย ปฏิลาภตฺถายาติ ถึง ไต่แกเพื่อประโยชน์แก่การใดเฉพาะ
 เอวเมตฺถ อตฺถโถ เวทิตฺพฺโพ. สามัญผลเบื่องตนกล่าวคือโสตาปัตติผล ใน
 อธิการนี้ ฟังทราบใจความดังกล่าวมานี้.

วิวิจฺจาติ สมฺมุจฺเจทฺวิเวกฺวเสณ วิวิจฺจิตฺวา คำว่า สังัด ไต่แก สังัด คือ พรากไปทวย
 วินา หุตฺวา. อำนาจสมฺมุจฺเจทฺวิเวก.

อิทานิ กิณฺจาปิ โลกียชฺฌานมฺปิ คราวนี้ถึงแม้ว่าโลกียฌานเว้นจาก
 น วินา ปฏิปทาย อิชฺฌติ, เอวํ สนฺเตปิ ปฏิปทา คือการปฏิบัติย่อมจะสำเร็จมิได้
 อิชฺ สุตฺธิกนฺยํ ปทาย โลกุตฺตรชฺฌานํ ก็ตามที่, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นในอธิการแห่ง
 ปฏิปทาย สทฺธิเยว ครุํ กตฺวา เทเสตฺต- โลกุตระกุศลนี้ เหตุที่พระผู้มีพระภาคทรง
 กามตาย "ทุกขปฏิบัติ ทนฺธาภินฺญา"ติ- ประสงค์จะทรงละสุทธิกนฺย คืออันยลวณ ๆ
 อาทิมาน. เสีย แล้วทรงแสดงโลกุตระฌาน ทำให้หนัก
 โดยรวมกับปฏิปทานั้นเอง จึงตรัสพระบาลี
 ว่า "บรรลุปฐมฌานเป็นทุกขาปฏิบัติ-
 ทนฺธาภินฺญา" ดังนี้เป็นอาทิ.

อภิมุขสถิติน.ป-ท.๓-๑๓

พลตรีเสรี - คุณจรัสพรรณ ภักดีสงคราม สร้างถวายเป็นพุทธบูชา
 และน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
 โดยเสด็จพระราชกุศล

ตตถ โย อาทีโตว กิเลสเส
 วิกขมฺเภนโต ทุกฺเคน สสงฺขาเรน
 สปปโยเคน กิลมนฺโต วิกขมฺเภติ,
 ตสฺส ทุกฺขา ปฏิปทา โหติ.

ในพระบาลีนั้น มีอรรถาธิบายตั้ง
 ต่อไปนี้ โยคาวจรบุคคลใดในเบื้องต้น เมื่อ
 ขมกิเลสไว้ได้ ต้องลำบากอยู่ด้วยความ
 ขวนขวายของตน พร้อมด้วยสังขารอัน
 ยากเข็ญจึงจะขมกิเลสไว้ได้, การปฏิบัติของ
 โยคาวจรบุคคลนั้นจัดเป็นทุกขาปฏิบัติ.

โย ปน วิกขมฺภิตฺทิลโส วิปสฺสนา-
 ปริวาสํ วสนฺโต จิเรน มคฺคปาตุภาวํ
 ปาปฺณาติ, ตสฺส ทนฺธาภิญญา โหติ.

ส่วนโยคาวจรบุคคลใด ผู้มีกิเลสอันขมไว้ได้
 แล้ว เขาอบรมวิปัสสนาอยู่ ต่อไปเวลานาน
 จึงถึงความปรากฏแห่งมรรค, การปฏิบัติของ
 โยคาวจรบุคคลนั้นจัดเป็นทันธาภิญญา.

อิตฺติ โย โภจึ วาโร ทุกฺขาปฏิบัติโท
 ทนฺธาภิญฺโญติ^๑ นาม กโต.

ตามที่ว่ามานี้ วาระใดวาระหนึ่งก็ตาม ท่าน
 ตั้งชื่อว่าเป็นทุกขาปฏิบัติทันธาภิญญา.

กตรํ ปน วารํ โรเจสฺสูนฺติ ?

ถามว่า ก็พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
 ชอบใจวาระไหน ?

^๑ ฉ. ทุกขปฏิบัติทันธาภิญโญ,

สี. ทุกขาปฏิบัติทันธาภิญโญ.

ยตุถ สักกี วิภขมฺภิตา กิเลสํ สมุททา-
 จริตฺวา ทุติยมุปี วิภขมฺภิตา ปุน
 สมุททาจรนฺติ, ตติยํ วิภขมฺภิตเ ปน
 ตถาวิภขมฺภิตเว กตฺวา มคฺเคน
 สมุคฺฆาตํ ปาเปติ, อิมํ ปน วารํ
 โรเจสุ. อิมสฺส วารสฺส ทุกฺขาปฺปฏิปทา
 ทนฺธาภิญญาตี นามํ กตํ.

เอตฺตเคน ปน น ปากฺกํ โหติ. ตสฺมา
 เอวเมตฺถ อาทิโต ปฏฺจาย วิภาวนา
 เวทิตพฺพา :

โย หิ จตฺตารี มหาภูตานิ ปริคฺคเหตฺวา
 อฺปาหารูปํ ปริคฺคณฺหาตี, อรูปํ
 ปริคฺคณฺหาตี. รูปรูปํ ปน ปริคฺคณฺหนฺโต
 ทุกฺเชน กสิเรน กิลมนฺโต ปริคฺคเหตฺ
 สกฺโกตี, ตสฺส ทุกฺขา ปฺปฏิปทา นาม
 โหติ.

ตอบว่า ในวาระใดกิเลสที่โยคาวจรบุคคล
 ข่มไว้ได้ครั้งเดียว ฟุ้งซ่านแล้วถูกข่มแม่ครั้ง
 ที่ ๒ ก็ยังฟุ้งซ่านอีก, แต่เมื่อข่มครั้งที่ ๓
 โยคาวจรบุคคลกระทำให้เป็นอันข่มไว้อย่าง
 นั้นทีเดียว แล้วให้ถึงการเพิกถอนได้ด้วย
 มรรค, ก็วาระนี้พระอรธกถาจารย์ทั้งหลาย
 ชอบใจ. วาระนี้ท่านตั้งชื่อว่า ทุกขาปฏิปทา
 ทันธาภิญญา.

ก็ด้วยคำเพียงเท่านั้นยังไม่ชัดเจน. ฉะนั้น
 ในอธิการนี้ ฟังทราบคำอธิบายตั้งแต่ต้น
 อย่างนี้ :

ก็โยคาวจรบุคคลใดกำหนดมหาภูตรูป ๔ แล้ว
 จึงกำหนดอุปาทายรูป, กำหนดนาม(อรูป)
 ได้. อนึ่ง เมื่อกำหนดรูปนามลำบากอยู่ด้วย
 ความขวนขวายของตน อันยากเข็ญฝืดเคือง
 จึงสามารถกำหนดได้, การปฏิบัติของโยคา-
 วจรบุคคลนั้นจัดเป็นทุกขาปฏิปทา.

คุณนัส-คุณสุนา-ค.ช.สุรพงศ์-ค.ช.พงศธร ธนานุรักษ์วงศ์
 และคุณขจรศักดิ์-คุณขจรเดช อาจอ่าววงศ์กุล
 ขออุทิศส่วนกุศลให้ คุณแม่ฟองหยิน แซ่เซียว

ปริศนาคิทรูปารูปสฺส ปน วิปัสสนาปริวาสเส
มคฺคปาตุภาวทฺนุชทาย ทฺนุชาภิญญา นาม
โหติ.

โยปี รูปารูปํ ปริศนเหตุวา นามรูปํ
ววตฺตเปนฺโต ทุกฺเคน กสิเรน กิลมนฺโต
ววตฺตเปติ, ววตฺตทาปีเต จ นามรูปเป
วิปัสสนาปริวาสํ วสนฺโต จิเรน มคฺคํ
อุปาเทติ สกฺโกติ, ตสฺสาปี ทุกฺขา
ปฏิบัติทา ทฺนุชาภิญญา นาม โหติ.

อปโร นามรูปมฺปิ ววตฺตเปตฺวา
ปจฺจเย ปริศนคฺคทฺนฺโต ทุกฺเคน กสิเรน
กิลมนฺโต ปริศนคฺคทาติ, ปจฺจเย จ
ปริศนเหตุวา วิปัสสนาปริวาสํ วสนฺโต
จิเรน มคฺคํ อุปาเทติ, เอวมฺปิ ทุกฺขา
ปฏิบัติทา ทฺนุชาภิญญา นาม โหติ.

ส่วนสำหรับโยคาวจรบุคคล ผู้มีรูปนามอัน
กำหนดได้แล้ว ความรทจะปรากฏในการ
เข้าอบรมวิปัสสนาก็ช้านาน ฉะนั้นจึงจัดเป็น
ท้นธาภิญญา.

อนึ่ง โยคาวจรบุคคลใดกำหนดรูปนาม
ได้แล้ว เมื่อจะกำหนดนามและรูป ต้อง
ลำบากอยู่ด้วยความขวนขวายของตน อัน
ยากเข็ญผิดเคื่องจึงจะกำหนดได้, และเมื่อ
กำหนดนามและรูปได้แล้ว เข้าอบรม
วิปัสสนาอยู่ ต้องใช้เวลานาน ๆ จึงจะ
สามารถยังมรรคให้เกิดขึ้นได้, การปฏิบัติ
และการตรัสรู้ของโยคาวจรบุคคลเมื่อนั้น จัด
เป็นทุกขาปฏิบัติทาท้นธาภิญญา.

โยคาวจรบุคคลอื่นอีก กำหนดแม่
นามรูปแล้วกำหนดปัจจัยได้ เมื่อลำบากอยู่
ด้วยความขวนขวายของตน ซึ่งยากเข็ญ
ผิดเคื่องจึงกำหนดได้, และเมื่อกำหนดปัจจัย
ได้แล้วเข้าอบรมวิปัสสนา ต้องใช้เวลานาน
จึงยังมรรคให้เกิดขึ้นได้, แม่เช่นนี้จัดเป็น
ทุกขาปฏิบัติทา ท้นธาภิญญา.

คุณยายประทีน-คุณแม่บุญช่วย วิไลแก้ว และคุณสุมิตร ธัญญพันธ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อปโร ปัจจเยปิ ปริคฺคเหตฺวา
 ลกฺขณานิ ปฏิวิชฺฌนฺโต ทุกฺเคน กสิเรน
 กิลมฺนฺโต ปฏิวิชฺฌติ, ปฏิวิทฺตลกฺขโณ จ
 วิปัสสนาปริวาสํ วสนฺโต จิเรน มคฺคํ
 อูปฺปาเทติ, เอวมฺปิ ทุกฺขา ปฏิปทา
 ทนฺธาภิญญา นาม โหติ.

อปโร ลกฺขณานิปิ ปฏิวิชฺฌิตฺวา
 วิปัสสนาญาณเณ ติกฺขเณ สฺฐเร ปสนฺเน
 วหนฺเต อูปฺปนฺนํ วิปัสสนานิกฺขนฺตี ปริ-
 ยาทิยมาโน ทุกฺเคน กสิเรน กิลมฺนฺโต
 ปริยาทิยติ, นิกฺขนฺตึจฺจ ปริยาทิยิตฺวา
 วิปัสสนาปริวาสํ วสนฺโต จิเรน มคฺคํ
 อูปฺปาเทติ, เอวมฺปิ ทุกฺขา ปฏิปทา
 ทนฺธาภิญญา นาม โหติ.

โยคาวจรบุคคฺลอื่นอีก กำหนดแม่
 ปัจจัยแล้ว เมื่อแทงตลอดลักษณะลำบากด้วย
 ความขวนขวายของตน อันยากเข็ญฝืดเคือง
 จึงแทงตลอดได้, และโยคาวจรบุคคฺล ผู้มี
 ลักษณะอันแทงตลอดได้แล้ว เมื่อเข้าอบรม
 วิปัสสนาอยู่ ต้องใช้เวลานาน จึงยังมรรค
 ให้เกิดขึ้นได้, แม่เช่นนี้ ก็จัดเป็นทุกขา-
 ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา.

โยคาวจรบุคคฺลอื่นอีก แแทงตลอดแม่
 ลักษณะทั้งหลาย ครอบงำวิปัสสนานิกันติคือ
 ความติดใจในวิปัสสนา ซึ่งเกิดขึ้นใน
 วิปัสสนาญาณ อันกล้าหาญผ่องใส เป็นไปอยู่
 ลำบากอยู่ด้วยความขวนขวายของตนอันยาก-
 เข็ญฝืดเคือง จึงครอบงำได้, และครั้น
 ครอบงำนิกันติ คือความติดใจในวิปัสสนา
 ได้แล้ว เข้าอบรมวิปัสสนา ใช้เวลานาน
 จึงยังมรรคให้เกิดขึ้น, แม่เช่นนี้ ก็จัดเป็น
 ทุกขาปฏิบัติ ทนฺธาภิญญา.

พระภิกษุชอบ จตุตสฺสโล

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิมิ ปน วาริ โโรเจสุ, อิมิสฺส วาริสฺส
เอตํ นามํ กตํ, อิมินาว อูปาเยน
ปรโต^๑ คิสฺโส ปฏิปทา เวทิตพฺพา.

ก็พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ชอบใจวาระ
นี้, ท่านจึงได้ตั้งชื่อวาระนี้ไว้ดังนี้, ฟังทราบ
ปฏิบัติ ๓ ข้อเบื้องต้นนี้โดยท่านเองนี้แหละ.

ผลโส โหดิตฺตอาทิสฺ :

ในคำว่า ยอมเกิดผัสสะ เป็นต้น
ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :

อนนฺตฺวาตณฺณสฺสามิตินฺทริยํ สมนฺวาจา
สมฺมากมฺมนฺโต สมนฺวาอาชีโวติ จตฺตารี
ปทานิ อธิกานิ. นิตฺเตสวาเร จ
วิตกฺกาทีนิตฺเตสฺส มคฺคจฺกนฺตอาทินิ
ปทานิ อธิกานิ.

บททั้ง ๔ คืออนันฺตฺวาตณฺณสฺสามิตินฺทริยํ สมนฺวา-
จา สมนฺมากมฺมนฺตะ สมนฺวาอาชีวะ เป็นบท
ที่สำคัญ. และบทว่าเป็นองค์แห่งมรรค
เป็นต้น ในนิตฺเตสฺสแห่งธรรมมีวิตกเป็นต้น
ในนิตฺเตสฺวาร เป็นบทสำคัญ.

เสสํ สพฺพิ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสฺสเมว.
ภฺมฺนฺตรวเสน ปน โลกุตฺตรตาวิ อธิ
วิเสโส.

คำที่เหลือทั้งหมดเหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วใน
บทเหล่านั้นเอง. แต่ในอธิการนี้ด้วยอำนาจ
เป็นภูมิพิเศษ ต่างกันเฉพาะความเป็น
โลกุตระเท่านั้น.

ตตฺถ อนนฺตฺวาตณฺณสฺสามิตินฺทริยนิ
"อนมตฺตฺเค สํสารวฏฺเฐ อนนฺตฺวาตํ อมตํ
ปทํ, จตฺตฺจจฺจมฺมเมว วา ปชานิสฺสามิตี"^๒

บรรดาบททั้ง ๔ นั้น บทว่า อนันฺตฺวา-
ตณฺณสฺสามิตินฺทริยํ ได้แก่นิทรียอันเกิดขึ้นโดย
อาโภคคือการนึกในเบื้องต้นนี้แก่โยคาวจร-

^๑ ก. ปรโต.

^๒ ฉ. ชานิสฺสามิตี.

ปฏิบัติปณฺสฺส อิมินา ปุพฺพาทโกเคน^๑ อุปฺปนฺนํ
อินฺทริยํ.

บุคคลผู้ปฏิบัติตั้งใจไว้ว่า "เราจักรู้มตฺตท,
หรือสังขารทั้ง ๔ นั้นแหละ ที่เรามีใคร่ทั่ว
ถึงในสังสารวัฏ อันมีเบื้องตนและที่สุดซึ่ง
บุคคลผู้คิดคนตามอยู่รู้ไม่ได้แล้ว".

ลกฺขณาทินิ ปนฺสฺส เหาจฺจา^๒ ปญฺณินฺทริเย
วุตฺตนเยเนว เวทิตฺตพฺพานิ.

ส่วนข้อปกิณกะ มีลักษณะเป็นตน ของบท
อนัญญาตัญญูสี่สามิตนฺทริยํนั้น พึงทราบตามนัย
ที่ใดกล่าวไว้แล้ว ในปญฺณินฺทริยํในหนหลัง
นั้นแหละ.

สุนฺทรา, ปสฺสุจฺจา วา วาจา
สํมาวาจา, วจฺจุจฺจริตฺตสมฺมุขมาฏิกาย
มิจฺฉาวาจาวิรติยา เอตํ อธิวจฺนํ. ส่า
ปริกฺคทลฺกฺขณา, วิรมณฺรสา, มิจฺฉา-
วาจาปฺปหฺวานปจฺจุปฺปฏฺฐานา.

วาจาดี, หรือประเสริฐ ชื่อว่า สํมา-
วาจา, คำว่าสํมาวาจานั้นเป็นชื่อของการ
งดเว้นจากมิจฺฉาวาจา ซึ่งเพิกถอนวจฺ-
จุจฺจริต. สํมาวาจานั้น มีการกำหนดถือเอา
เป็นลักษณะ, มีการงดเว้นเป็นรส, มีการ
ละมิจฺฉาวาจาเป็นปัจจุปฺปฏฺฐาน.

สุนฺทโร, ปสฺสุโจ วา กมฺมมฺนฺโต
สํมากมฺมมฺนฺโต, มิจฺฉากมฺมมฺนฺตสมฺมุจฺเจติ-

การงานดี, หรือประเสริฐ ชื่อว่า สํมา-
กัมมันตะ, คำว่าสํมากัมมันตะนี้เป็นชื่อของ

^๑ ก. ปุพฺพาทโกเคน.

^๒ เหาจฺจา ๒๑๔. ภูมิพโลภิกขุ ๔๗/๒.

กาย ปาณาติปาตาหิวรติยา เอตํ นามํ. โส สมฺภูจฺจานลกฺขโณ, วิรมณฺรโส, มิจฺจจากมฺมตฺตปฺปหฺนปจฺจปฺภูจฺจานโน.

การงคเวณจากปาณาติปาตเป็นต้น อันตัด จากมิจจจากมมันตะ. สัมมากมมันตะนั้นมีความตั้งขึ้นเป็นลักษณะ, มีความงคเวณเป็นรส, มีการละมิจจจากมมันตะเป็นปัจจุปัฏฐาน.

สุนฺทโร, ปสฺสฺสจฺจ วา อาชีโว สฺมมา- อาชีโว, มิจฺจาชีววิรติยา เอตํ อธิวจฺนํ. โส โวทานลกฺขโณ, ฌายาชีวปฺปวตฺติ- รโส, มิจฺจาชีวปฺปหฺนปจฺจปฺภูจฺจานโน.

อาชีพตี, หรือประเสริฐ ชื่อว่า สัมมา- อาชีวะ, คำว่าสัมมาอาชีวะนี้ เป็นชื่อของการงคเวณจากมิจจอาชีวะ. สัมมาอาชีวะนั้นมีความผ่องแผ้วเป็นลักษณะ, มีความเป็นไปแห่งอาชีวะอันชอบธรรมเป็นรส, มีการละมิจจอาชีวะเป็นปัจจุปัฏฐาน.

อปีจ เหมฺจฺจา^๑ วิรติตฺตเย วุตฺต- วเสณเปตฺถ ลกฺขณาทีนํ เวทิตพฺพานิ.

อีกประการหนึ่ง ขอบกิณกะ มีลักษณะเป็นต้น ในบททั้ง ๓ นี้ ฟังทราบแมควยอำนาจขอบกิณกะ ที่ใดกล่าวไว้แล้วในวรรคทั้ง ๓ ในหนหลัง.

อิตฺติ อิมสํ ตินฺณํ ฐมฺมานํ วเสณ เหมฺจฺจา วุตฺตํ มคฺคปญฺจกํ อธิ มคฺคญฺจกํ เวทิตพฺพํ, เขวาปนเกสุ จ อิมสํ อภาโว, ตถา

เกี่ยวกับธรรมทั้ง ๓ ดังกล่าวมานี้ ฟังทราบมรรคทั้ง ๕ ที่ใดกล่าวแล้วในหนหลังว่าเป็นมรรคทั้ง ๘ ในอธิการนี้, และในเขวาปนก-

^๑ เหมจฺจา ๒๒๔. ภูมิพโลภิกขุ ๔๘/๒.

กรุณามุทิตานัน.

อิเม หิ ตโย ธมฺมา อิท ปาฬิยํ
 อากตตฺตาว เยวาปนเกสุ น กหิตา.
 กรุณามุทิตา ปน สตฺตารมฺมณา, อิเม
 ธมฺมา นิพฺพานารมฺมณาติ ตาเปตฺถ น
 กหิตา.

อัยํ ตาว อุตฺเทสฺวาเร วิเสสฺตฺโต.

๒๘๓. นิตฺเทสฺวาเร ปน มคฺคกฺกํ
มคฺคปริยาปนฺนติ เอตฺถ ตาว.

มคฺคสุส อํคฺคฺนฺติ มคฺคกฺกํ, มคฺค-
 โภจฺจาโสติ อตฺโต. ยถา ปน อรฺณฺญเ
 ปริยาปนฺนํ อรฺณฺญปริยาปนฺนํ นาม โหติ,
 เอวํ มคฺเค ปริยาปนฺนติ มคฺค-
 ปริยาปนฺนํ, มคฺคนิสฺสฺสิตฺนฺติ อตฺโต.

ธรรมทั้งหลาย ไม่มีธรรมทั้ง ๓ นี้, กรุณาและ
 มุทิตา ก็ไม่มีเช่นเดียวกัน.

ควยว่าธรรมทั้ง ๓ นี้ เหตุที่มาแล้วในพระบาลี
 ในอธิการนั้นนั่นเอง ท่านจึงมิได้ถือเอาใน
 เยวาปนกธรรมทั้งหลาย. ส่วนกรุณาและ
 มุทิตามีสัตว์เป็นอารมณ์, ธรรมเหล่านี้มี
 พระนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้นแม้
 กรุณาและมุทิตาเหล่านั้นท่านจึงมิได้ถือเอาใน
 เยวาปนกธรรมเหล่านี้. ความที่ต่างกัน
 ในอุเทศวารมีเพียงเท่านี้.

๒๘๓. จะวินิจฉัยในคำว่า มคฺคกฺกํ
 (เป็นองค์แห่งมรรค) มคฺคปริยาปนฺนํ (นับ
 เนื่องในมรรค) นี้ในนิตฺเทสฺวารก่อน.

ที่ชื่อว่า มคฺคกฺกํ ควยอรรถว่าเป็นองค์แห่ง
 มรรค, อธิบายว่าเป็นส่วนแห่งมรรค.
 เหมือนอย่างว่า สิ่งที่น่าเนื่องในป่า ย่อมชื่อ
 ว่า อรฺณฺญปริยาปนฺนํ นับเนื่องในป่า ฉนฺโต,
 ที่ชื่อว่า มคฺคปริยาปนฺนํ ควยอรรถว่านับ-

๑ ฉ. มคฺคสนฺนิสฺสิตฺนฺติ.

เนื่องอยู่ในมรรค, อธิบายว่า อิงอาศัยมรรค
ก็เหมือนฉนั้น.

๒๘๕. ปิตีสัมโพชฌงโคติ เขตต์ :

๒๘๕. ในคำว่า ปิตีสัมโพชฌงค นี้
มีอธิบายดังต่อไปนี้ :

ปิตีเยว สัมโพชฌงโคติ ปิตีสัมโพชฌงโค.
ตตถ โพธิยา, โพธิสสุ วา องโคติ
โพชฌงโค,

ที่ชื่อว่า ปิตีสัมโพชฌงค ด้วยอรรถว่าเป็น
สัมโพชฌงคคือปิตี. ในคำว่าปิตีสัมโพชฌงค
นั้น ที่ชื่อว่า โพชฌงค ด้วยอรรถว่าเป็นองค์
แห่งธรรมสามัคคี เครื่องตรัสรู้, หรือแห่ง
บุคคลผู้ตรัสรู้.

อิท วุตตํ โหติ:

มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้ :

ยา อัย ฌมมสามัคคี ยาย
โลกุตตรมคคกขณ อูปปชชมานาย
สันนุทธจจปตัญญานายูหนกามสุขตตกิลมถา-
นุโยคจเจตสสุตตาทินิเวสาทินิ อเนเกส
อุปทหวานัน ปฏิปกขภูตาย สติฌมมวิจย-
วีริยปิตีปสสุตติสมาธิอุเปกขาสงขาทาย

ธรรมสามัคคีนีไคทานเรียกวา"โพธิ"เพราะ
อธิบายว่า พระอริยสาวกยอมตรัสรู้ไคด้วย
ธรรมสามัคคีไค กล่าวคือ สติ ฌมมวิจยะ
วีริยะ ปิตี ปัสสทธิ สสมาธิ อุเปกขา อันเกิด
ขึ้นอยู่ในขณะโลกุตตรมรรค ซึ่งเป็นขาคีกแก
อุปทวะมากหลาย มีความมหคหุ (ถีนะ)

ก. สันนินุทธจจ...

ธมฺมสามคฺคิยา อริยสาวโก พุชฺฌตීติ อุทฺธัจจะ ปติฏฺฐานะ (คือความตั้งอยู่ด้วย
 กตฺวา "โพธิ"ติ วุจฺจติ. อำนาจกิเลสหรือตัณหา) आयुหนะ (คือ
 ความขวนขวายด้วยอำนาจอิสังขาร หรือ
 ทิฐิ) กามสุขัลลิกานุโยค อตฺตกิลมณานุโยค
 อูจเฉททิฐิ สัสตทิฐิ และอภินิเวส (คือ
 ความยึดมั่น) เป็นต้น.

พุชฺฌตīติ กิเลสสันตानนิตุทาย อฏฺฐหติ, คำว่า ยอมตรัสรู้ คือยอมลุกขึ้นจากความหลับ
 จตฺตาริ วา อริยสจฺจานิ ปฏิพุชฺฌตī, คือกิเลสสันตาน, หรือยอมรุตลอดกอริยสังขัง
 นิพพานเมว วา สจฺฉิกโรติ, ๔, หรือยอมกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน
 นั้นเอง,

ตสฺสา ธมฺมสามคฺคีสงฺขาทาย โพธิยา องค์แห่งโพธิ กล่าวคือธรรมสามัคคีนั้น แม้
 องฺโคติปิ^๑ โพชฌงฺโก, ฌานงฺคมคฺคงฺ- เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าโพชฌงค์, เหมือน
 กาทินิ วีย. อย่างองค์ฌานและองค์มรรคเป็นต้น.

โยเปส ยถาวุตฺตปฺปการาย เอตาย พระอริยสาวกแม้ใด ท่านก็เรียกว่า"โพธิ"
 ธมฺมสามคฺคิยา พุชฺฌตīติ กตฺวา อริย- เพราะอธิบายว่ายอมตรัสรู้ด้วยธรรมสามัคคี
 สาวโก "โพธิ"ติ วุจฺจติ, ตสฺส โพธิสฺส นี้ซึ่งมีประการตามที่กล่าวแล้ว, องค์แห่งโพธิ

^๑ ฉ. ปฏิวิชฺฌติ.

^๒ ก. องฺโคติ.

องฺโกติปิ โปชฌงฺโก, เสนงฺครณฺกาทโย
วีย.

คือพระอริยสาวกผู้ตรัสรู้แน่ แม่เพราะเหตุ
นั้นจึงชื่อว่าโปชฌงฺก, เหมือนองคฺแห่งเสนา
และองคฺแห่งรถเป็นต้น.

เตนาหุ อภฺจกถาจรียา "พฺชฌนฺกสฺส
บุคฺคกสฺส องฺกาคิ วา โปชฌงฺกา"^๑.

ควยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายจึง
กล่าวว่า "อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า โปชฌงฺก
ควยอรรถว่าเป็นองคฺแห่งบุคฺคกผู้ตรัสรู้".

อปิจ "โปชฌงฺกาคิ เกณฺฏเจน
โปชฌงฺกา ? โปธาย สํวตฺตนฺตํ
โปชฌงฺกา, พฺชฌนฺตํ โปชฌงฺกา,
อนุพฺชฌนฺตํ โปชฌงฺกา, ปฏิพฺชฌนฺตํ
โปชฌงฺกา, สมฺพฺชฌนฺตํ โปชฌงฺกา"^๒
อิมินา ปฏิสมฺภิทานเยนาปิ โปชฌงฺกคฺโค
เวทิตฺตพฺโพ.

อนึ่ง พึงทราบอรรถแห่งโปชฌงฺก
แม่โดยนัยแห่งปฏิสมฺภิทานนํนี้ว่า "คำว่า
โปชฌงฺก ถาว่า ชื่อว่าโปชฌงฺก ควยอรรถ
ว่าอะไร ? ตอบว่า ชื่อว่าโปชฌงฺก ควย
อรรถว่า ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความตรัสรู้,
ชื่อว่า โปชฌงฺก ควยอรรถว่าย่อมตรัสรู้, ชื่อ
ว่า โปชฌงฺก ควยอรรถว่าย่อมตรัสรู้ตาม,
ชื่อว่า โปชฌงฺก ควยอรรถว่าย่อมตรัสรู้
ตลอด, ชื่อว่า โปชฌงฺก ควยอรรถว่าย่อม
ตรัสรู้พร้อม".

^๑ สมุโมหวิโนทนี. ๔๐๔.

^๒ ขุ.ป. ๓๑/๔๖๓.

ปสฺสโจ, สุนฺทโร วา โปชฌงฺโกติ
สมฺโปชฌงฺโก. เอวํ ปิตฺติเยว สมฺโปช-
 ฌงฺโก ปิตฺติสมฺโปชฌงฺโกติ. จิตฺเตกคฺคตา-
 นิตฺเตสาทีสุปี อิมินาว นเยน อตุโถ
 เวทิตพฺโพ.

๒๙๖. เตสํ ฅมฺมานนฺติ เย ตสฺมี
 สมฺเย ปฏฺิเวธํ คจฺจนฺติ จตุสฺสจฺจฅมฺมา,
 เตสํ ฅมฺมานํ.

อนนฺตทานนฺติ กิณฺจาปี ปจฺมมคฺเคน เต
 ฅมฺมา ฅาตา นาม โหนฺติ, ยถา ปน
 ปกฺคิยา อนาคตปุพฺพํ วิหารํ อากนฺตฺวา
 วิหารมชฺเฅ สิโตปี ปุคฺคโล ปกฺคิยา
 อนาคตภาวํ อูปาทาย "อนาคตปุพฺพํ
 จานํ อากโตสฺมี"ติ วทฺติ,

ยถา จ ปกฺคิยา อปิลนฺตปุพฺพํ^๑ มาลํ
 ปิลนฺติตฺวา, อนิวตฺตปุพฺพํ วตฺถํ

โปชฌงฺกอนฺนประเสริสฺส, หรือคิ เหตุนี้จึงชื่อ
 ว่าสมโปชฌงค. สมโปชฌงคคือปิตติ จึงชื่อว่า
ปิตติสมโปชฌงค ด้วยประการฉะนี้แล. แม้ใน
 นิตเทแห่งจิตเตกคตาเป็นต้น ก็พึงทราบ
 อรรถโดยนัยนี้แหละ.

๒๙๖. คำว่า ธรรมนั้น ๆ ได้แก่
 ธรรม คือสังขะทั้ง ๔ ที่ถึงการแทงตลอดใน
 สมัยนั้น.

คำว่า ที่ยังไม่เคยรู้ ความว่า แม้ธรรม
 เหล่านั้น จะเป็นอันชื่อว่าโยคาวจรบุคคลรู้
 แล้วด้วยมรรคครั้งแรกก็ตาม, แต่ถึงอย่างนั้น
 ก็อุปมาตั้งบุคคลมาสู่วัด ที่ยังไม่เคยมาตาม
 ปกติ แม้ยืนอยู่ท่ามกลางวัด ก็ย่อมจะพูดว่า
 "ข้าพเจ้ามาสู่สถานที่ที่ยังไม่เคยมา" ดังนั้น
 โดยอากัฏฐภาวะที่ยังไม่เคยมาตามปกติ ขอนี้
 ฉนี้ใด,

และอุปมาตั้งบุคคลประดับดอกไม้ที่ยังไม่เคย
 ประดับตามปกติ, นุ่งผ้าที่ยังไม่เคยนุ่ง,

^๑ ส. อปิลนตปุพพ.

นิวาเสตฺวา, อภุตฺตปฺพหิ โภชนํ ภุชิตฺวา
ปกฺติยา อภุตฺตภาวํ อุปาทาย "อภุตฺตปฺพหิ
โภชนํ ภุตฺโตมฺหิ"ติ วทติ,

บริโภคนาหารที่ยังไม่เคยบริโภค, ย่อม
จะพูดว่า "ข้าพเจ้าบริโภคโภชนาหารที่ยัง
ไม่เคยบริโภค"ดังนี้ โดยอาศัยภาวะที่ยังไม่
เคยบริโภคตามปกติ ฉันท,

เอวมิธาปิ ยสฺมา ปกฺติยา อิมินา
ปุกฺคเลน อิมํ ธมฺมา น ญาตปฺพพา,
ตสฺมา "อนนฺญาตานนฺ"ติ วุคฺคํ.
อทิฏฺฐาที่สุปิ เอเสว นโย.

แม้ในข้อนี้ ก็มีอุปไมยเหมือนฉันทนั้น เพราะ
ธรรมเหล่านี้อันโยคาวจรบุคคลนี้ ไม่เคยรู้
ตามปกติ, ฉะนั้น จึงกล่าวว่า "ธรรมที่ยังไม่
เคยรู้". แม้ในคำว่า ธรรมที่ยังไม่เคยเห็น
เป็นต้น ก็มีนัยดังนี้.

ตตฺถ อทิฏฺฐานนฺติ อิทํ ปุพฺเพ
ปญฺญาจกฺขุณา อทิฏฺฐานํ. อปฺปตฺตานนฺติ
อธฺคมวเสณ อปฺปตฺตานํ. อวิทิตานนฺติ
ญาเณน อปากฺกุกตฺตานํ. อสุจฺฉิกตฺตานนฺติ
อปฺจุจกฺขกตฺตานํ. สุจฺฉิกิริยายาติ ปฺจุจกฺข-
กรณตฺถํ.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ที่ยังไม่เคยเห็น
คือที่ยังไม่เคยเห็นด้วยปัญญาจักขุในกาลก่อน
แต่นี้. คำว่า ที่ยังไม่เคยบรรลุ คือที่ยังไม่
เคยบรรลุ ด้วยอำนาจอธฺคมคือมรรค. คำ
ว่า ที่ยังไม่เคยทราบ คือที่ยังไม่ปรากฏด้วย
ญาณ. คำว่า ที่ยังไม่เคยกระทำให้แจ้ง คือ
ที่ยังไม่ได้กระทำให้ประจักษ์. คำว่า เพื่อ
ทำให้แจ้ง คือเพื่อทำให้ประจักษ์.

ยถา จ อิมินา ปเทณ, เอวํ เสเสหิปี
สทุธิ "อนณณาทานํ ฌาณาย, อธิฏฺจานํ
ทสฺสนาย, อปฺปตฺตานํ ปตฺติยา, อวิทิตานํ
เวทาย, อสจฺฉิกทานํ สจฺฉิกิริยาया"ติ
โยชนา กาทพฺพา.

พึงกระทำคำประกอบความ แมกักับทที่เหลือ
เหมือนกับทนั้นว่า"เพื่อรู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้,
เพื่อเห็นธรรมที่ยังไม่เคยเห็น, เพื่อบรรลุ
ธรรมที่ยังไม่เคยบรรลุ, เพื่อทราบธรรมที่ยัง
ไม่เคยทราบ, เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่
เคยทำให้แจ้ง".

๒๙๙. จตุหิ วจีทฺจจริเตหิ-
อาทิสฺสุ วจีติ วจีวิญญตฺติ เวทิตพฺพา.
ติณฺณํ โทสานํ เยน เกณจิ ทฺฏฺจานิ
จริทานีติ ทฺจจริทานิ. วจีโต ปวตฺตานิ
ทฺจจริทานิ วจีทฺจจริทานิ,

๒๙๙. คำว่า วจี ในคำว่า ทฺจ
วจีทฺจจริททั้ง ๔ เป็นต้น พึงทราบว่า วจี-
วิญญตฺติ. ที่ชื่อว่า ทฺจจริท ทฺจอรรถว่า เป็น
ความประพจน์อันโทษ ๓ อย่าง อย่างใด
อย่างหนึ่งประทุษร้ายแล้ว. ทฺจจริทที่เป็นไป
โดยวจี ชื่อว่า วจีทฺจจริท,

วจิยา วา นิปฺผาทิตานิ ทฺจจริทานิ
วจีทฺจจริทานิ, เตหิ วจีทฺจจริเตหิ.

อีกอย่างหนึ่งทฺจจริทอันวจีให้สำเร็จแล้วชื่อว่า
วจีทฺจจริท, (การงดเว้น) จากวจีทฺจจริท
เหล่านั้น.

อารกา รมตฺตีติ อารติ. วินา เตหิ
รมตฺตีติ วิริติ. ตโต ตโต ปฺภินิวตฺตาว
หุตฺวา เตหิ วินา รมตฺตีติ ปฺภิวิริติ.

ชื่อว่า อารติ (การงด) ทฺจอรรถว่า
เว้นห่าง. ชื่อว่า วิริติ (การเว้น) ทฺจ
อรรถว่า เว้นขาดจากวจีทฺจจริทเหล่านั้น. ชื่อ
ว่า ปฺภิวิริติ (การเลิกละ) ทฺจอรรถว่า

อรรถสารานุกรม. ป-ท. ๓-๑๔

ถอยกลับจากวจีทุจรีตนั้น ๆ แหละ แลวเวณ
ชาคจากวจีทุจรีตเหล่านั้น.

อุปสกุควเสณ วา ปทํ วทตฺตํ.
สพฺพมิตฺติ โอรมณภาวสุเสวาวจฺจนํ.

อีกอย่างหนึ่ง ท่านเพิ่มบทด้วยอำนาจอุป-
สรรค. บททั้งหมดนี้เป็นชื่อแห่งภาวโอรมณะ
คือการงดเว้นนั่นเอง.

เวรี มณฺธิ วินาเสตฺตีติ เวรมณฺธิ.
อิทมปิ โอรมณสุเสว เววจฺจนํ.

ชื่อว่า เวรมณฺธิ ด้วยอรรถว่า ทำลายเวรคือ
ทำให้พินาศ. แม้คำว่า เวรมณฺธิ นี้ก็เป็น
ไวพจน์ของโอรมณะ คือการงดเว้นเหมือน-
กัน.

ยาย ปน เจตนาย มุสาวาทาทินี
ภาสมานโน กโรตฺติ นาม, อยํ โลกุตฺตร-
มคฺควิริตฺติ อุปฺปชฺชิตฺวา ตํ กิริยํ กาคฺตุํ น
เทตฺติ, กิริยาปถํ ปจฺฉินฺนทฺตีติ อกิริยา.

อนึ่ง บุคคลเมื่อกล่าวมุสาวาทเป็นต้น ด้วย
เจตนาใด ชื่อว่า กระทำอยู่, เจตนาอันคือ
โลกุตตรมรรควีรติ เกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ให้เพื่อ
กระทำกิริยานั้น, คือตัดทางแห่งการกระทำ
เหตุนี้จึงชื่อว่า อกิริยา (การไม่กระทำ).

ตถา ตํ กรณํ กาคฺตุํ น เทตฺติ, กรณปถํ
ปจฺฉินฺนทฺตีติ อกรณํ.

ย่อมไม่ให้เพื่อจะกระทำกรรม คือการประ-
กอบนั้น, ย่อมตัดทางแห่งกรรมคือการ
ประกอบเหมือนเช่นนั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า
อกรณ (การไม่ประกอบ).

คุณอรสา เจริญกิจอุคย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยาย จ เจตนาย จตุพิริธ วิสุทธิจริต
 ภาสมานอ อชฎาปชชติ นาม, อัย
 อุปปชชิตวา ตถา อชฎาปชชิตุ น เทตติ
อนชฎาปตติ.

อนึ่ง บุคคลกล่าวววิสุทธิจริต ๔ อย่างด้วย
 เจตนาใด ชื่อว่าดวงละเมิด, เจตนาที่
 ชื่นแล้วยอมไม่ไห้เพื่อจะดวงละเมิดอย่างนั้น
 เหตุนั้น จึงชื่อว่า อนชฎาปตติ (การไม่ดวง
 ละเมิด).

เวลาอนติกกโมติ เอตถ

ในคำว่า เวลาอนติกกโม (การไม่
 ดวงลำเขต) นี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้

"ตาย เวลาชา"ติอาที่สุ^๑ ทาว กาล
 "เวลา"ติ อาคโต.

กาล มาในความหมายว่า "เวลา" เช่นใน
 คำว่า "ตาย เวลาชา" ในกาลนั้น เป็นต้น
 กอน.

"อรุเวลายั วิหริ"ติ^๒ เอตถ ราสิ.

ราสิ มาในความหมายว่า "เวลา" เช่นใน
 ประโยคนี้ว่า "อรุเวลายั วิหริ" ประทับ
 อยู่ที่ตำบล อรุเวลา (กองทราย).

^๑ ที. มหา. ๑๐/๑๐๖, วิ. มหา. ๔/๖,

ข. อ. ๒๕/๗๓ ปัญญาทีสุ "ตาย
 เวลายั" เฑวว ทิสสติ.

^๒ วิ. มหา. ๔/๑, ส. ส. ๑๕/๑๕๑.

พระภิกษุชอบ ชันติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"จิตตมโม เวลํ นาติวตฺตตี"^๑ เอตฺถ
 สี่มา. อธิบาย สี่มาว.

สี่มา(คือเขต)มาในความหมายว่า "เวลา"
 เช่นในประโยคว่า "จิตตมโม เวลํ นาติ-
 วตฺตตี" ผู้ดำรงอยู่ในธรรม ย่อมไม่ประพฤติก
 ลวงเขต. แม้ในที่นี้คำว่า เวลา ก็หมาย
 ถึง สี่มาคือเขตนั่นเอง.

อนตฺถิกมณีนฺยฺญฺเจเน หิ จตฺตารี วจฺ-
 สฺจฺจิตานิ เวลาติ อธิปฺเปตานิ.

จริงอยู่ วจฺสฺจฺจิต ๔ ทรงประสงค์เอาว่า
 เวลา คือเขต ทวยอรรถว่าไม่ควรลวง
 ละเมิด.

อิตฺติ ยาย เจตนาย จตฺตารี วจฺ-
 ทฺจฺจฺจิตานิ ภาสฺมาโน เวลํ อตฺถิกมณฺตี
 นาม, อัย อูปฺปชฺชิตฺวา ตํ เวลํ อตฺถิกมณฺตี
 น เทตฺตีติ "เวลาอนตฺถิกมโม"ตี วุตฺตา.

ทวยประการฉะนี้ บุคคลกล่าววจฺสฺจฺจิต ๔
 ทวยเจตนาใด ชื่อว่าลวงล่าเขต, เจตนา
 เกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ไห้เพื่อจะลวงล่าเขตนั้น
 เหตุนี้จึงตรัสว่า "เวลาอนตฺถิกมโม" การ
 ไม่ลวงล่าเขต.

เวลยตีตี^๒ วา เวลา, เวลยตี^๓
 วิทฺธเสตีตี อตฺถโถ. ก็ เวลยตีตี ?

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า เวลา ทวยอรรถว่า
 ทำให้พินาศ, อธิบายว่า ทำให้เสียหายคือ

^๑ วิ. จ. ๗/๒๘๕, อง. อฏฺจก.

๒๓/๒๐๑, พ. อ. ๒๕/๑๔๓.

^๒ ฉ. เวลายตีตี. ^๓ ฉ. จลยตี.

พระภิกษุชอบ ชันตี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จตุพพิธ^๑ วจีหุจจริต^๑.

ทำลายเสีย. ถ้ามว่า ทำอะไรให้พินาศ ?
ตอบว่า ทำวจีหุจจริต ๔ อย่างให้พินาศ.

อิตี เวลยนโต^๑ เวลา. ปุริสสุส หิตสุข^๑
อนติกกมิตวา ปวตตตีติ อนติกกโม.
เอวเมตถ ปททวยวเสนาปี อตุโถ
เวทิตพโพ.

ด้วยประการฉะนี้ ชื่อว่า เวลา เพราะทำ
วจีหุจจริตให้พินาศ. ส่วนที่ชื่อว่า อนติกกโม
ด้วยอรรถว่า เป็นไปไม่กาวลวงประโยชน์
สุขของบุคคล. พึงทราบอรรถแมด้วยอำนาจ
บททั้ง ๒ นี้ อย่างนี้.

เสตุ^๑ หนตตีติ เสตุมาโต, จตุนัน^๑
วจีหุจจิตานัน ปทมาโต, ปจฺจยมาโตติ
อตุโถ. ปจฺจโย หิ อธิ "เสตุ"ติ
อธิปเปโต.

ชื่อว่า เสตุมาโต (การกำจัดตนเหตุ)
ด้วยอรรถว่า กำจัดเสตุ, โศกกำจัดทาง,
อธิบายว่า กำจัดปัจจัยแห่งวจีหุจจริต ทั้ง ๔.
จริงอยู่ ปัจจัยตรงประสงค์เออว่า "เสตุ"
ในที่นี้.

ตตุรายัน วจนตุโถ :

ในคำว่า เสตุมาโต นั้น มีคำอธิบายตั้ง
ต่อไปนี้ :

ราคาทิโก จตุนัน วจีหุจจิตานัน ปจฺจโย
วภูฏสมิ ปุคฺคลํ สีโนติ พนฺธตตีติ เสตุ,
เสตุสุส มาโต เสตุมาโต, วจีหุจจริต-

ปัจจัยแห่งวจีหุจจริตทั้ง ๔ มีรากะเป็นต้นยอม
ผูกพันบุคคลไว้ในวัฏฏะ เหตุนี้จึงชื่อว่า
เสตุ, การกำจัดเสตุ คือปัจจัยแห่งวจีหุจจริต

^๑ ฉ. เวลายนโต.

ปจฺจยสมฺมุคฺคาฎีกาย วิรติยา เอตํ
อธิวจัน.

อัยํ ปน สมฺมาวาจาสงฺฆาตา วิรติ
ปุพฺพภาเค นานาจิตฺเตสุ ลพฺภติ.

อญฺเณเนว हि จิตฺเตน มุสาวาทา
วิรมติ, อญฺเณน เปสฺสญฺญาตีहि. โลกุตฺตร-
มคฺคกฺขณฺเณ ปน เอกจิตฺตสมฺมึเขว ลพฺภติ,
จตุพฺพิธาย हि วจฺจุจฺจริตเจตนา
ปทฺจเจทฺ^๑ กุรุมาณา มคฺคกฺกํ ปุรยมาณา
เอกาว วิรติ อฺปฺปชฺชติ.

๓๐๐. กายทฺจุจฺจริเตหิ ทายโต
ปวตฺเตหิ, กาเยน วา นิปฺพาตีเตหิ
ปาณาติปาตาตีหิ ทฺจุจฺจริเตหิ. เสสํ
ปุริมฺนเยเนว เวทิตพฺพํ.

อยมฺปิ สมฺมากมฺมนฺตสงฺฆาตา วิรติ
ปุพฺพภาเค นานาจิตฺเตสุ ลพฺภติ.

ทั้ง ๔ ชื่อว่า เสตุมาโต, คำนี้เป็นชื่อแห่งวิรติ
อันเพิกถอนปัจจัยแห่งวจีทฺจุจฺจริตได้เด็ดขาด.

และวิรติ กล่าวคือ สัมมาวาจัน ย่อมได้ใน
จิตต่างดวงกัน ในกาลอันเป็นส่วนเบื้องตน.

จริงอยู่ บุคคลย่อมงดเว้นจากมุสาวาทด้วย
จิตดวงหนึ่ง, ย่อมเว้นจากเปสฺสญฺญาตเป็นต้น
ด้วยจิตอีกดวงหนึ่ง. แต่ในขณะโลกุตฺตรมรรค
ย่อมได้ในจิตดวงเดียวกันนั่นเอง, เพราะวา
วิรติเจตสิกดวงเดียวกันนั้น ย่อมเกิดขึ้น
ทำการตัดหนทาง แห่งเจตนาวจีทฺจุจฺจริต ๔
อย่าง ยั่งองค์มรรคให้บริบูรณ์.

๓๐๐. คำว่า กายทฺจุจฺจริต ได้แก่ ทฺจุจฺจริต
เป็นไปทางกาย, หรือทฺจุจฺจริตมีปาณาติบาต
เป็นต้น ที่กายให้สำเร็จ. คำที่เหลือพึง
ทราบตามนัยแรกนั้นแหละ.

แม้วิรติกล่าวคือสัมมากมฺมนฺตสนฺนี้ ก็ย่อมได้ใน
จิตต่างดวงกัน ในกาลอันเป็นส่วนเบื้องตน.

^๑ ฉ. ปทฺจเจทฺ.

อญฺเณเนว หิ จิตฺเตน ปาณาติปาตา จริงฺยอยู่ บุคคลย่อมงดเว้นจากปาณาติปาต
 ภิรมฺหิตี, อญฺเณน อทินฺนาทานมิจฺฉาจาเรหิ. ด้วยจิตดวงหนึ่ง, ย่อมงดเว้นจากอทินนาทาน
 โลกุตฺตรมคฺคกฺขณฺเณ ปน เอกจิตฺตสฺมีเยว และกาเมสุมิฉาจาร ด้วยจิตอีกดวงหนึ่ง.
 ลพฺภตฺติ. ตีวิธาย หิ กายทุจฺจริตฺเตตฺตนาถ แต่ในขณะโลกุตตรมรรค ย่อมได้ในจิตดวง
 ปทฺจฺเจทฺโ คุรุมาณา มคฺคจฺจํ ปุรยมาณา เดียวกันนั่นเอง. เพราะวิริยเจตสิกดวง
 เอกาว วิริยํ อูปฺปชฺชตฺติ. เดียวเท่านั้นย่อมเกิดขึ้น ทำการตัดหนทาง
 แห่งเจตนากายทุจฺจริต ๓ อย่าง ยังองค์มรรค
 ให้บริบูรณ์.

๓๐๑. สัมมาอาชีวนิทฺเตเส

อกิริยา ตีอาทิสฺสุ :

ยาย เจตฺตนาถ มิจฺฉาชีวํ อาชีวนาโน พึงทราบคำประกอบโดยนัยนี้ว่า บุคคลอาศัย
 กิริยํ กโรติ นาม, อญฺ อูปฺปชฺชิตฺวา มิจฺฉาชีพเลี้ยงชีพด้วยเจตนาใด ชื่อว่าย่อม
 ตํ กิริยํ กาทุํ น เทตฺตีติ อกิริยา ทำกิริยา, เจตนาอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ให้
 อิมินา นเยน โยชนา เวทิตฺตพฺพา. เพื่อจะกระทำกิริยานั้น เหตุฉะนั้นจึงชื่อว่า
อกิริยา (การไม่ทำ).

๓๐๑. พึงทราบวินิจฉัย ในคำว่า

อกิริยา (การไม่ทำ) เป็นต้น ในสัมมา-
 อาชีวนิทฺเตเส ดังต่อไปนี้ :

พึงทราบคำประกอบโดยนัยนี้ว่า บุคคลอาศัย
 มิจฺฉาชีพเลี้ยงชีพด้วยเจตนาใด ชื่อว่าย่อม
 ทำกิริยา, เจตนาอันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ให้
 เพื่อจะกระทำกิริยานั้น เหตุฉะนั้นจึงชื่อว่า
อกิริยา (การไม่ทำ).

๑ ฉ. ปทปจฺเจทฺ.

อัมรินทร์. ป-ท. ๓-๑๕

อาชีโว จ นามเส ปาฏิเยกโก นคฺติ,
 วาจากมฺมนุเตสุ คหิตฺเตสุ คหิตฺโตว โหติ
 ตปฺปกุชิกตฺตา, อฺวปฺปฏิเสวนวเสน ปนายํ
 ตโต นีหริตฺวา ทสฺสีโตติ.

อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าอาชีวะนี้ เฉพาะส่วนหนึ่ง
 มิได้มี, เมื่อถือเอาวาจาและกัมมันตะ ย่อม
 เป็นอันถือเอาไวคฺวยเหมือนกัน เพราะเป็น
 ไปในฝ่ายแห่งวาจาและกัมมันตะนั้น, แต่
 อาชีวะนี้ตรงแยกออก แสดงจากวาจาและ
 กัมมันตะนั้น เนื่องคฺวยเสพอาศัยอยู่เป็น
 ประจำ.

เอวํ สฺนฺเต สฺมมาอาชีโว สกฺิจฺจโก น
 โหติ, อญฺจ มคฺคฺจฺจกานิ น ปริปุเรนฺติ.
 ตสฺมา สฺมมาอาชีโว สกฺิจฺจโก กาศฺพฺโพ,
 อญฺจ มคฺคฺจฺจกานิ ปริปุเรตฺตฺพานีติ.

เมื่อเป็นเช่นนี้ สัมมาอาชีวะย่อมไม่มีกิจคือ
 หน้าที่เป็นของตน, องค์กรรค ๘ ก็ย่อมไม่
 ครอบงวน. เพราะฉะนั้น สัมมาอาชีวะจึง
 ควรกระทำให้มีกิจคือหน้าที่ของตน, ควรทำ
 องค์กรรค ๘ ให้ครอบงวน.

ตฺตฺรายํ นโย :

ในข้อนั้น มีนัย คือข้อที่ควรทำความเข้าใจ
 ดังต่อไปนี้ :

อาชีโว นาม ภิชฺชมาโนปิ กายวจฺ-
 ทฺวารเรสุเยว ภิชฺชติ, มโนทฺวารเร
 อาชีวเกโท นาม นคฺติ. ปุรยมาโนปิ

ชื่อว่า อาชีวะ แม้มือจะแตก ก็ย่อมแตกใน
 กายทวารและวจิตฺวารเท่านั้น, ชื่อว่าความ
 แตกแห่งอาชีวะในมโนทวารย่อมไม่มี. แม้

พระภิกษุชอบ ชันตี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตสมิเยว ทวารทวเย ปุรยติ^๑, เมื่อจะเต็มก็ยอมเต็มในทวารทั้ง ๒ นั้นแหละ,
 มโนทวारे อาชีวปุรณนาม นตติ. ขึ้นชื่อว่า การยังอาชีวะให้เต็มในมโนทวาร
 กายทวारे ปน วิติกุภโม อาชีวะ- ย่อมไม่มี. แต่การลวงละเมิดในกายทวาร
 เหตุโกปิ อตติ นอาชีวะเหตุโกปิ. ตถา มีอาชีวะเป็นเหตุบ้าง ไม่ใช่มีอาชีวะเป็น
 วจิตวारे. เหตุบ้างมีอยู่. ในวจิตวารก็เหมือนกัน.

ตตถ ตตถ^๒ ยํ ยํ ราชราชมหา-
 มตฺตา ชิตฺทาปสุตา สุรภาวํ ทสฺเสนฺตา
 มิควธฺ^๓ วา ปนฺถทฺหนํ วา ปรทาร-
 วิติกุภมํ วา กโรนฺติ, อิทํ อกุสฺลํ
 กายกมฺมํ นาม, ตโต วิรติปิ สมนฺมา-
 กมฺมนฺโต นาม.

ในการก้าวล่วงอันมีอาชีวะเป็นเหตุ
 และไม่ใช่มีอาชีวะเป็นเหตุ นั้น พระราชา
 และมหาอำมาตย์ของพระราชา ผู้ชวนชวาย
 ในการเล่น เมื่อจะแสดงความกล้าหาญ
 ย่อมกระทำการลาเนื้อบ้าง การทำร้ายคน
 เดินทางบ้าง การลวงเกินภรรยาของผู้อื่น
 บ้างอันใด, นี้ชื่อว่า เป็นอกุศลส่วนกายกรรม,
 แม่การวิรติจากอกุศล ส่วนกายกรรมนั้นก็ชื่อ
 ว่า สมนมากัมมันตะ.

ยํ ปน นอาชีวะเหตุกํ จตฺตพฺพิธํ วจิตฺตจฺจริตํ อนึ่ง พระราชาและมหาอำมาตย์ของพระ-
 ภาสนฺติ, อิทํ อกุสฺลํ วจิตฺตกมฺมํ นาม, ราชา ย่อมกล่าววจิตฺตจฺจริต ๔ อย่าง ซึ่งไม่ใช่

^๑ ฉ. ปุรติ.

^๒ ฉ. ตตถ ยํ.

^๓ ฉ. มิคว วา.

ตโต วิตติปิ สุมมาวาจา นาม.

มีอาชีวะเป็นเหตุอันใด, นี้ชื่อว่าอกุศลส่วน
วจีกรรม, แม้การวิบัติจากอกุศลส่วนวจี-
กรรมนั้นก็ชื่อว่า สัมมาวาจา.

ยัม ปน อาชีวะเหตุ เนสาทมจฺจ-
พฺนุทธาทยิ ปาณั หนนฺติ, อทินฺนั
อาทียนฺติ, มิจฺฉาจารย์ จรณฺติ, อยัม
มิจฺฉาอาชีโว^๑ นาม, ตโต วิตติ
สุมมาอาชีโว นาม.

ส่วนนายพรานและชาวประมงเป็นต้น
พากันฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติมิจฉา-
จาร อันใด, นี้ชื่อว่า มิจฉาอาชีวะ, การ
วิบัติจากมิจฉาอาชีวะนั้นชื่อว่า สัมมาอาชีวะ.

ยมฺปิ ลญฺจํ คเหตุวา มุสา ภณฺติ,
เปสฺสญฺญผรุสฺสสมฺมุขปฺปลา เป ปวตฺเตนฺติ,
อยมฺปิ มิจฺฉาอาชีโว^๑ นาม, ตโต
วิตติปิ สุมมาอาชีโว นาม.

ที่รับสินจ้างแล้วพูดมุสา, ยังเปสฺสญฺญวาท การ
พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ให้
เป็นไปแม้ใด, แม้นี้ก็ชื่อว่า เป็นมิจฉาอาชีวะ,
การวิบัติจากมิจฉาอาชีวะนั้น ชื่อว่าเป็น
สัมมาอาชีวะ.

มหาสิวัตฺเตโร ปนาท "กายวจี-
ทฺวาเรสุ วิตฺติกฺกโม อาชีวะเหตุโก วา
โหตุ, โน วา อาชีวะเหตุโก, 'อกุสลั

แต่พระมหาสิวัตฺเตระกล่าววว่า "ความ
ลวงละเมิดแม้ในกายทวารและวจีทวารจะมี
อาชีวะเป็นเหตุ, หรือมิใช่มีอาชีวะเป็นเหตุ

^๑ ฉ. มิจฉาชีโว นาม.

กายกมฺมํ วจีกมฺมนุ'เตวว สงฺขยํ
คจฺจติ, ตโต วิรติปิ 'สมฺมากมฺมนุโต
สมฺมาวาจา'เตวว วุจฺจตี"ติ.

ก็ตามที, ย่อมถึงการนับว่า 'เป็นอกุศล
ส่วนกายกรรม วจีกรรม'นั่นเอง, ฝ่ายการ
วิรติ งดเว้นจากความลวงละเมิดทางกาย-
ทวารและวจีทวารนั้น ย่อมเรียกได้ว่าเป็น
'สัมมากัมมันตะ สัมมาวาจา นั้นทีเดียว".

"อาชีโว กุหิณ"ติ^๑ วุตฺเต ปน "ศีล
กุหนวตฺถุณี นิสฺสาย จตฺตวโร ปจฺจเย
อุปฺปาเตตฺวา เตสํ ปริโกโค"ติ อาห.

แต่เมื่อต่อว่าท่านว่า "อาชีวะไปไหนเสีย-
เล่า" ท่านก็ตอบว่า "การที่ได้อาศัยกุหน-
วัตถุ ๓ ประการ บันดาลให้เกิดปัจจัย ๔
แล้วบริโภคปัจจัย ๔ เหล่านั้น เป็นอาชีวะ".

อยํ ปน โภฏฺปิปฺตฺโต มิจฺฉาอาชีโว
ตโต วิรติ สมฺมาอาชีโว นาม.

ก็อันนี้เป็นมิจฉาอาชีวะถึงขั้นสุด, การวิรติ
ก็องคเวณจากมิจฉาอาชีวะนั้น ชื่อว่าสัมมา-
อาชีวะ.

อยมฺปิ สมฺมาอาชีโว ปุพฺพภาเค
นानาจิตฺเตสุ ลพฺพติ.

แม้สัมมาอาชีวะนี้ ในบุพภาคย่อมได้
ในจิตต่างดวงกัน.

อญฺเณเนว हि จิตฺเตน กายทฺวาเร
วิตฺติกฺกมา วิรมติ, อญฺเณน วจิตฺวาเร
วิตฺติกฺกมา. โลกุตฺตรมคฺคกฺขณฺเ ปน เอก-

อธิบายว่า บุคคลย่อมงดเว้นจากความลวง
ละเมิดทางกายทวารด้วยจิตดวงหนึ่ง, ย่อม
งดเว้น จากความลวงละเมิดทางวจีทวาร

^๑ ส. กหนฺติ.